

Linguae.eu

A Trimestrial European Scientific Language Review

O
c
t.
2
0
1
1

ISSN 1337-8384

4/2011

*Ce que cache
mon langage,
mon corps le dit.
Mon corps est un
enfant entêté,
mon langage est
un adulte très
civilisé...*

(Roland Barthes)

Vzdelávanie Don Bosca ; P.O. BOX 33, 949 11 Nitra, Slovakia
Tel.: 00421907522655, Fax: 00421377731437 ; Mail: xlinguae@xlinguae.eu ;
www.xlinguae.eu
XLinguae.eu, Issue 4, October 2011 ISSN 1337-8384
XLinguae.eu © Vzdelávanie Don Bosca

Vzdelávanie Don Bosca ; P.O. BOX 33, 949 11 Nitra, Slovakia

Tel.: 00421907522655 ; Fax: 00421377731437 ; Mail: xlinguae@xlinguae.eu ; Web: www.xlinguae.eu

XLinguae.eu scientific review registered on Ministry of Culture no EV 2747/08

XLinguae.eu © Vzdelávanie Don Bosca, Nitra October 2011 ISSN 1337-8384

Editor-in-chief:

Mgr. Elena CIPRIANOVÁ, PhD., Department of English and American Studies, Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia;

Managing editor:

Jana BÍROVÁ, PhD. Department of Romanic Languages, Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia

Scientific board:

Tibor BERTA, Department of Hispanic Studies, University of Szeged, Hungary; **Nawal BOUDECHICHE**, El Tarf, Algeria; **Donald CHERRY**, Hiroshima International University, Kurose, Higashi Hiroshima, Japan, **Eva DEKANOVÁ**, Department of Russian Studies, Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia; **Zdenka GADUŠOVÁ**, Department of English and American Studies, Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia; **Olga GALATANU**, University of Nantes, France; **Daniele GEFFROY-KONŠTACKÝ**, University Hradec Králové, Czech Republic, **Armand HENRION**, Haute école de Blaise Pascal, Faculty of Pedagogy in Bastogne, Belgium; **Beáta HOCKICKOVÁ**, Department of German Studies, Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia; **Jan HOLEŠ**, Department of Romanic Studies Palacký University, Olomouc, Czech Republic, **Pavol KOPRDA**, Department of Romanic Languages, Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia; **Meta LAH**, University Ljuljana, Slovenia, **Sevda LAZAREVSKA**, University Sts. Cyril and Methodius, Skopje, Macedonia, **Viera MARKOVÁ**, Department of Romanic Languages, Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia; **Anton POKRIVČÁK**, Department of English and American Studies, Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia; **Doc. PaedDr. Silvia POKRIVČÁKOVÁ, PhD.**, Department of Language Pedagogy and Intercultural Studies, Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia; **Linus SELMISTRAITIS**, Department of English Philology, Faculty of Foreign Languages, Vilnius Pedagogical University in Vilnius, Lithuania; **Jitka SMIČEKOVÁ**, Department of Romanic Languages in Ostrava, the Czech Republic; **Ján TARABA**, Department of Romanic Applied Languages, St. Cyrilus and Methodius University in Trnava, Slovakia,

Editorial board:

P. Adamka, PhD., V. Ďuriš, K. Chovancová, PhD., B. Horváthová, PhD., M. Lukáčová, PhD., L. Michelčíková, N. Rusnáková, PhD., E. Švarbová, PhD., I. Žemberová, PhD., dott. P. di Vico, J. Waldnerová, PhD., L. Jechová, PhD., M. Zázrivcová, PhD., M. Andrejčáková, PhD., P. Pappová, PhD., M. Kučerková, PhD.

The **XLinguae.eu** (ISSN 1337-8384) is the European scientific journal on European languages, field of linguistic, literature, methodology, translation and any other field concerning languages.

It is published and funded by the Vzdelávanie Don Bosca, Nitra, with frequency of 4 issues per year: January, April, June, and October.

Submission guidelines

Style guidelines

Description of the Journal's article style. The Journal's reference style is The Chicago Manual of Style for Humanities.

Any consistent spelling style may be used. Please use single quotation marks (double within). If you have any questions about references or formatting your article, please contact xlinguae@xlinguae.eu.

All submissions should be mailed to spokrivcakova@ukf.sk. Authors should prepare two versions of their manuscript. One should be a complete text, while in the second all document information identifying the author should be removed from files to allow them to be sent anonymously to referees.

Articles should be single spaced, with ample margins. Each article should be accompanied by a summary of 100-150 words in English. All pages should be numbered.

A note should appear at the end of the last page indicating the total number of words in the paper (including those in the Abstract and References). Prospective authors are welcome to contact the Editor by email - xlinguae@xlinguae.eu - if they are unsure if their article is appropriate for the journal.

We strongly encourage you to send the final, revised version of your article, electronically, by email.

Proofs will be sent to authors if there is sufficient time to do so. They should be corrected and returned to the Editor within three days. Major alterations to the text cannot be accepted.

Copyright: It is a condition of publication that authors assign copyright or license the publication rights in their articles, including abstracts, to the Vzdelávanie Don Bosca. This enables us to ensure full copyright protection and to disseminate the article, and of course the Journal, to the widest possible readership in

electronic formats as appropriate. Authors are themselves responsible for obtaining permission to reproduce copyright material from other sources.

CONTENTS

Articles

- Isabel Allende e la scrittura come fenomeno culturale**
Isabel Allende and Writing as a Cultural Phenomenon
MAGDA KUČERKOVÁ 3
- Tvorba syláb pre disciplíny sociolingvistického zamerania vo vzdelávaní učiteľov anglického jazyka**
The Syllabus Design for Sociolinguistic Disciplines in English Language Teacher Education
ELENA CIPRIANOVÁ 25
- Zodpovednosť a *sensus communis* u Unamuna, Ortegu y Gasset a Heideggera**
Responsibility and Sensus Communis at Unam's, Ortega y Gasset's and Heidegger's Work
MARTIN ŠTÚR 30
- Mytológia a mystika v epose J.Hollého – Svatopluk**
Mythology and Mystics in J. Holly's epos Svatopluk.
LUCIA JECHOVÁ 40
- Surreálna atmosféra a literárna invencia v Landolfiho zbierke *La Spada***
Surreal Atmosphere and literary Inventiveness in Landolfi's Collection *La Spada*
EVA MESÁROVÁ 45
- Multikultúra, plurilingvizmus a preklad Charty plurilingvizmu**
Multiculture, Plurilinguism and the Translation of the Chart of Plurilinguism
JANA BÍROVÁ – JÚLIA BUBÁKOVÁ 51
- La solitude et la formation de l'identité dans *Vendredi ou les limbes du Pacifique* de Michel Tournier**
Solitude and identity formation in *Vendredi ou les limbes du Pacifique* by Michel Tournier
DARINA VEVERKOVÁ 58

Book Reviews

- Petrarca l'uomo politico di Jiří Špička**
Pavol Koprda 61
- Deviate číslo *Studi Italo-Slovacchi IX***
Andrej Rajský 64
- Children's and Juvenile Literature in Focus**
Simona Hevešiová 65
- Studi Italo-Slovacchi IX***
Miriam Balková 66

Abstracts

67

Dear readers,

the fourth issue 2011 of the XLinguae.eu journal, conciped by Jana Bírová and Magda Kučerková, contains seven studies which cover a variety of topics in literature, philosophy and foreign language teaching. Magda Kučerková discusses the development of Isabel Allende's literary style, the contents of her prose in the context of her philosophical and religious perspective of the world and also focuses on personal experience that influenced the work of this Chilean American writer. Lucia Jechová's literary study draws attention to the uniqueness of the heroic epos Svatopluk written by the Slovak poet Ján Hollý in the 19th century. She is concerned to show multitextual dimensions of the epos, its mystical or mythological aspects in contrast with reality. The third literature-oriented paper provides an analysis of Tommaso Landolfi's work. Eva Mesárová explores surreal atmosphere and literary inventiveness in Landolfi's short story collection *La Spada* (1942). Martin Štúr examines social responsibility of the intellectual, writer and philosopher from the point of view of *sensus communis*. More precisely, he focuses on the works of Unamuno, Ortega y Gasset and Heidegger. The preparation of prospective language teachers is discussed by Elena Ciprianová who lays emphasis on systematic integration of linguistic disciplines dealing with language and culture relationship into their university education. The key competencies teachers need to acquire, that is, linguistic, strategic, sociolinguistic and discourse competence have been described in the article. Jana Bírová and Júlia Bubáková, propose a translation of the Chart of Plurilinguism created by European Observatory of Plurilinguism, Paris, in November 2005. Finally, Darina Vevrková's study about Solitude and identity formation in *Vendredi ou les limbes du Pacifique* by Michel Tournier closes the present issue.

Nice reading

Elena Ciprianová

ANOTÁCIA

Lo studio presenta la scrittrice cilena Isabel Allende come uno specifico (e non solo) fenomeno letterario e in quest'ottica si concentra sul processo di creazione del suo stile personale. Il contenuto socioculturale delle sue prose è interpretato nel contesto della sua, religiosa e filosofica, percezione del mondo evidenziata dal suo impegno umano ed umanitario sui temi scottanti del mondo contemporaneo. Lo studio inserisce l'opera dell'autrice in un contesto molto ampio di aspetti nazionali e letterari anche nell'ambito della letteratura latino-americana. Lo studio inoltre presenta l'autrice, con le sue esperienze personali, gli eventi e le circostanze (la società patriarcale, l'esilio, l'emigrazione) che hanno esistenzialmente condizionato la sua esigenza di scrivere e hanno provocato il tentativo di costituire un'immagine letteraria, sociale e culturale-antropologica di una donna cilena e al contempo latino-americana.

La cilena Isabel Allende (1942), la cui opera è il soggetto del presente studio, è tra le più rappresentative personalità della scena letteraria ispanoamericana e mondiale. Nel 2011 la rivista economica Forbes l'ha inserita tra le dieci scrittrici più influenti del mondo. Il nome di Isabel Allende risuona nel mondo della narrativa dagli anni '80 del XX secolo, inserendosi nel panorama dei nomi che vanno a costituire il nuovo romanzo ispanoamericano¹, quest'ultimo caratterizzato dalla sua originale modalità rappresentativa immaginifica, come il lavoro dell'argentino Julio Cortázar (1914-1984), il colombiano Gabriel García Márquez (1928), il paraguaiano Augusto Roa Bastos (1917-2005), i messicani Juan Rulfo (1917-1986) e Carlos Fuentes (1928), il cileno José Donoso (1924-1996) o il peruviano Mario Vargas Llosa (1936) e altri ancora. Con il suo libro di debutto *La casa de los espíritus* ([La casa degli spiriti] 1982), Isabel Allende si è inserita in modo del tutto naturale anche nelle linee della scrittura di testimonianza – *Los hijos del orden* ([I figli dell'ordine] 1973) di L. Arteaga Cabrera, *No habrá más penas ni olvido* ([Mai più pene né oblio] 1973) di O. Soriano o *La princesa del palacio de hierro* ([La principessa del palazzo di ferro] 1974) di F. del Paso, – che nell'America latina si è sviluppata parallelamente al ciclo di romanzi sul dittatore². Nell'opera di Isabel Allende rimangono validi, sebbene sul piano individuale, quei meccanismi formali ed estetici che hanno distinto gli autori del nuovo romanzo o, se vogliamo, del boom³

1 L'espressione “nuovo romanzo” viene usata nel 1964 dal critico uruguayano Ángel Rama e nel 1965 dallo scrittore messicano Carlos Fuentes come indicatore di un corpus di romanzi di insolita qualità artistica formatosi durante gli anni '50 e '60 in America latina. Cfr. ESTÉBANEZ CALDERÓN, D.: *Diccionario de términos literarios*. Madrid: Alianza Editorial, 1996, p. 766; RAMA, A.: *Novísimos narradores hispanoamericanos 1964-1980*. Prólogo y antología. México: Marcha, 1981; FUENTES, C.: *La nueva novela hispanoamericana*. México: Joaquín Mortiz, 1969.

2 Ad esempio *Yo, el Supremo*, 1974, di A. Roa Bastos, *El recurso del método*, 1974, di A. Carpentier, *El otoño del patriarca*, 1975, di G. García Márquez. Cfr. ESTÉBANEZ CALDERÓN, D.: *Diccionario de términos literarios*. Op. Cit., p. 768.

3 Il termine “boom” nasce nell'ambito giornalistico ed editoriale con l'obiettivo di nominare l'opera di un gruppo minore di autori di provenienza ispanoamericana che nella seconda metà degli anni '60 hanno presentato romanzi importanti, ottenendo un'eco degna di nota della critica e hanno conquistato una base di lettori non indifferente. Per quanto possa sembrare un paradosso, questa definizione oggi risulta essere più forte di “nuovo romanzo” o “nuova prosa”, come se la sua motivazione semantica (non letteraria) avesse una maggiore capacità di evocare il nucleo fondamentale – l'esplosione creativa che gioco forza delle circostanze si è concentrata in un decennio. Per l'interpretazione della nozione di boom cfr. OVIEDO, J. M.: *Historia de la literatura hispanoamericana. De Borges al presente*. Madrid: Alianza Editorial, 2005, pp. 299-301; RODRÍGUEZ MONEGAL, E.: *El boom de la novela latinoamericana*. Caracas: Tiempo Nuevo, 1972.

ispanoamericano. Successivamente il suo nome inizia ad apparire (anche) in un nuovo tentativo di definizione: quella di “post-boom” (espressione coniata da Donald L. Shaw). Secondo J. M. Oviedo, nonostante vari sforzi critici di precisare un elenco di caratteristiche specifiche rispetto agli autori, i criteri per soddisfare questa definizione sono due: aver pubblicato opere di una certa maturità narrativa direttamente dopo il periodo del *boom* e che queste siano una reazione o la loro assimilazione o variante al modello del boom⁴.

Isabel Allende rappresenta in questo senso un fenomeno a se stante. In parte ciò è dovuto al carattere e alla collocazione multiculturale e libera della sua opera, ai valori di tolleranza, che in essa elabora, al rinnovamento della forma letteraria delle tematiche storiche che ricostruiscono i quadri identitari e culturali (non solo) di una donna cilena e latinoamericana, così come alla comprensione personale artistica della tradizione, originata nella cultura orale, in particolare nel suo elemento indigeno e meticcio. Il rimarchevole mondo dell'immaginario latinoamericano (con immaginario intendiamo la categoria generale che racchiude le rappresentazioni e le fantasie tipiche, individuali o collettive) esprime nella seconda metà del XX secolo forse il carattere più emblematico della prosa di finzione nata in questo continente. Gli elementi magici, provenienti dal sostrato indigeno come dal fondersi personale, vivo di culture locali, si riflettono nelle trame sagacemente intrecciate con l'atmosfera del miracoloso e in figure che oltrepassano i confini della percezione razionale (della realtà), ma in qualche maniera sono internamente coerenti e logiche. Queste peculiarità caratterizzano l'opera di numerosi autori ispanoamericani il cui esponente più rappresentativo è già da qualche decennio indubbiamente Gabriel García Márquez⁵. Lo stile di Isabel Allende richiama, sino a oggi, un forte nesso intertestuale o tipologico proprio con la poetica del realismo magico⁶ dello scrittore colombiano: lo caratterizza, infatti, l'immaginazione ispirata e stimolata dai quadri plastici del Cile e dell'America latina. L'opera di Allende vive anche dei miti, delle superstizioni, delle leggende e di altre manifestazioni ancora della tradizione popolare orale. È una attenta ricercatrice della realtà, esterna come interna, che ne trasforma i vari impulsi in un universo letterario, creato anche con lo studio di numerose fonti letterarie e non, soprattutto storiche, e inserendo tutto ciò nella trama con una sintesi peculiare e dandogli la forma di immagine - interpretazione (di finzione) della realtà.

Isabel Allende partecipa a formare quella linea di scrittura a cavallo tra il XX e il XXI secolo da cui emerge la consapevolezza implicita che il cambiamento fondamentale in confronto con la creazione del *boom* non consiste nei criteri estetici e formali dei testi, ma “nell'attitudine con la quale [gli autori] si pongono verso la propria vocazione e nel *contesto* culturale in cui si collocano.(...) Dopo gli anni Sessanta non produciamo, non consumiamo né giudichiamo la letteratura con quegli stessi criteri”⁷. Se nel primo romanzo della scrittrice, *La casa de los espíritus*, l'inserimento di elementi magici in una narrazione realista faceva concentrare diversi studi specializzati sulle orme del metodo artistico del realismo magico nella sua poetica, i suoi successivi lavori hanno mostrato come non sia possibile collocarla in modo univoco in un “genere”, per quanto le sia riuscito di superare le frontiere tra realtà e fantasia con il suo peculiare avanzamento degli elementi del magico e del miracoloso con lo sguardo realistico, a tratti naturalistico. La Allende rimanda alla posizione di Carpentier⁸ verso la realtà

4 OVIEDO, J.M.: *Historia de la literatura hispanoamericana. 4. De Borges al presente*. Op. Cit, p. 387.

5 Dal punto di vista storico, come osserva L. Franek, si tratta più o meno di un gruppo generazionale “che fa intuire la reciproca coesistenza creativa, ma anche le differenze provenienti da caratteristiche personali o dei paesi d'origine”. In questo senso è possibile comprendere sotto il metodo artistico del realismo magico le opere dei messicani J. Rulfo e C. Fuentes, del guatemalteco M. Á. Asturias, ma anche del peruviano M. Vargas Llosa e persino del cubano A. Carpentier. Cfr. FRANEK, L.: *Fantastický realizmus v argentínskej próze* (Julio Cortázar). In: POKRIVČÁKOVÁ, S. et al.: *Realizmus a antirealizmus v literatúre*. Nitra: Pedagogická fakulta UKF v Nitre, 2004, pp. 76-81.

6 Con realismo magico si caratterizza il metodo artistico-letterario o la corrente di prosa ispanoamericana che prende origine creativa dal pensiero magico e dai miti che si collocano alla base della tradizione orale dell'America latina. Spesso però si usa in un contesto più ampio dell'America latina come definizione di diverse modalità di rappresentazione a cavallo tra realtà e fantasia. Esempio di una propria modellazione artistica della storia culturale del continente è il tratto artistico di Gabriel García Márquez, in particolar modo il romanzo *Cien años de soledad*, (*Cent'anni di solitudine*, 1967).

7 Ibidem, p. 385.

8 Lo scrittore e saggista cubano Alejo Carpentier ha posto nella prefazione al romanzo *El reino de este mundo* (*Il regno di questo mondo*) del 1949 la concezione del reale meraviglioso, come gli risulta dalla realtà miracolosa dell'esperienza durante la visita ad Haiti nel 1943. La consapevolezza dell'autenticità e dell'unicità dell'ambiente nella vegetazione rigogliosa e nel gioco dei sensi, la conoscenza del profondo significato iniziatorio del folclore americano e dei rituali, oramai invisibile in Europa, sono stati impulsi alla formazione della sua opinione che l'intera storia d'America è una cronaca del reale meraviglioso e in essa si incrocia la magia, il mistero e il soprannaturale con il quotidiano. Nella narrazione sulla complessa lotta per realizzare il desiderio di libertà che si concretizza nelle insurrezioni degli schiavi contro le colonie francesi (1517 con a capo Mackandal; nel 1791 con Boukman), l'instaurazione e la caduta del governo di Henry Christopher (1811-1820), il primo re nero del continente americano, Carpentier ha inserito l'impressione dell'insolita atmosfera dell'isola, che si rispecchia

latinoamericana, alla sua idea del reale meraviglioso presente ad ogni passo e che presuppone la fede in una metamorfosi magica e invisibile della fauna e della flora, una fede nella magia e nella comprensione ontologica che muove dalla cosmogonia indigena. Una simile fonte di fede non manca a Isabel Allende, che costituisce la propria filosofia di vita sulla percezione delicata, a tratti mistica del mondo immobile. Si riflette nella scelta delle tematiche come nelle poetiche della sua opera. Attraverso una concezione artistica che trae origine dalla filosofia personale di vita, la Allende si pone contro qualunque forma di superiorità culturale e sociale da cui nascono i pregiudizi e la discriminazione. Fronteggia la banalità nella letteratura con la delicatezza dell'espressione, la liricità, il misterioso, il fantasioso e non per ultimo con la libertà emozionale. Questo tratto specifico misura elementi dell'indole dell'autrice in cui si mischia, come lei stessa afferma "sangre castellano-vasca, un cuarto de francesa y una cierta dosis de araucana o mapuche"⁹.

La narrazione come bisogno organico

Isabel Allende rappresenta una voce autoriale specifica da un lato all'interno della letteratura cilena e nel contesto letterario e culturale più ampio dell'America latina, dall'altro all'interno della letteratura mondiale. Elementi caratterizzanti si rivelano il viaggio (nel senso di pellegrinaggio) e il cambiamento delle coordinate geografiche che localizzano la sua idea di casa. Da ciò deriva il bisogno di scrivere per non perdere i ricordi, perché il vissuto acquisti senso. Con le parole della scrittrice: investigare gli angoli della memoria, comprare dal dimenticato storie e personaggi, appropriarsi della vista estranea e su questa materia costruire un luogo che lei chiama patria¹⁰. Si riconosce molto nella logica dell'esiliato: Isabel Allende nasce a Lima (Perù), dove il padre Tomas Allende (cugino di Salvador Allende) lavora come diplomatico; dopo l'annullamento del matrimonio ritorna in Cile con la madre Francisca Llona e i fratelli; il rapporto della madre con il diplomatico di carriera Ramon Huidobro la porta in scuole private in Bolivia e Libano; termina la scuola a Santiago; durante il matrimonio con Miguel Frías vive un anno in Europa, in Belgio e in Svizzera; dopo il golpe militare, che nel 1973 depone il governo di Salvador Allende, si trasferisce con la famiglia in Venezuela, dove vive tredici anni; nel frattempo dopo la separazione dal marito si trova per breve tempo in Spagna, dal 1988 vive in California, dove un anno prima, durante la presentazione di un suo libro, conosce l'attuale marito William Gordon. Fin dall'infanzia accompagnano Isabel Allende la ricorrente elaborazione della sensazione di diversità, straniamento, diniego, il bisogno continuo di abituarsi a nuovi ambienti e trovare intuitivamente il modo di vivere in essi, di come trasformare questa esperienza in qualcosa di forte e in arricchimento, successivamente anche consapevolmente creativo.

"Desde el momento en que dejamos Chile y comenzamos a ir de un país a otro, me convertí en la niña nueva en el barrio, la extranjera en el colegio, la rara que se vestía diferente y ni siquiera podía hablar como los demás. No veía las horas regresar a mi terreno conocido en Santiago, pero cuando finalmente eso ocurrió, varios años más tarde, tampoco me avine allí, porque había estado afuera demasiado tiempo"¹¹.

Il libro di saggi *Mi país inventado* ([Il mio paese inventato] 2003) è espressione calzante di un certa levatura personale interiore che risulta dal continuo pellegrinare per il mondo. Testimonia l'urgenza interiore dell'autrice di vivificare ciò che è passato e di tramutarlo in qualcosa di vitale, di dare un senso all'inquietudine, all'incertezza, all'incollocabilità, alla non normalità, all'infelicità, alle situazioni della vita come l'infanzia e l'adolescenza le hanno progettate e sul cui sfondo si spiega anche il bisogno di scrivere. In modo poetico, divertente e significativamente autoironico con uno sguardo dall'alto si articolano in questa testimonianza la storia (sociale, politica, antropologico-culturale, sociologica) del Cile e quella intima della Allende. Come indica il titolo di questa opera si tratta di un paese costituito dai ricordi, dalla memoria, il quale, per quanto incerto si manifesti, rappresenta il pilastro fondamentale della ricostruzione dell'immagine letteraria, riflessiva e di reportage del Cile.

nella natura e nella sua popolazione. Ne accentua il sincretismo che abbraccia la cultura spagnola, francese e africana e la reciproca influenza di elementi religiosi cristiani e africani. In una forma artistica unica ha accordato la magia, i miti, la fede collettiva e la fantasia popolare con la storia degli avvenimenti, legati dalla figura dello schiavo Ti Noël, che si muove tra i due mondi, quello europeo e quello africano. L'attenzione sull'importanza del religioso è data anche dall'interpretazione di Carpentier del culto del voodoo, che presenta come "opinione autentica del protagonista e degli altri personaggi verso la realtà: non è solo magia pura, ma soprattutto un'ideologia segreta che unifica gli schiavi neri nella lotta contro l'oppressione (nel contesto della narrazione agisce come strumento di lotta per la liberazione dell'uomo)". LUKAVSKÁ, E.: „Zázračné reálno” a magický realizmus. *Alejo Carpentier versus Gabriel García Márquez*. Praha: Host, 2003, p. 51.

9 ALLENDE, I.: *Paula*. Barcelona: Plaza y Janés, 1998, p. 24. Le citazioni dei testi letterari di Isabel Allende sono presi dalla versione originale in spagnolo.

10 ALLENDE, I.: *Mi país inventado*. Barcelona: Random House Mondadori, 2003, p. 220.

11 Ibid, pp. 97 – 98.

“Los acontecimientos de mi pasado no tienen contornos precisos, están esfumados, como si mi vida hubiera sido sólo una sucesión de ilusiones, de imágenes fugaces [...]. No tengo certezas de ninguna clase. Tampoco logro a sentir a Chile como un lugar geográfico con ciertas características precisas, un sitio definible y real. Lo veo como se ven los caminos del campo al atardecer, cuando las sombras de los álamos engañan la vista y el paisaje parece sólo un sueño”¹².

Ulteriore elemento del tratto della Allende è la cultura orale, fenomeno che alimenta il passato autoctono del territorio dell'attuale Cile. Si tratta di un'idea locale internamente differenziata di quello che vale in modo universale per l'America latina – una relazione diretta, generatrice con la tradizione la cui sostanza era orale e il cui nucleo era la narrazione. La ripresa di questa tradizione non si eclissa con il progresso/modernità, si attiva con la scrittura, come alla fine dimostrano in modo evidente le letterature ispanoamericane del XX secolo. La convivenza attiva, intima dell'orale e dello scritto non è espressa solo in una lingua letteraria che attinge dal brio della comunicazione, dalla tonalità dell'espressione orale, dalla sua simbolica e metafore, ma anche nell'intera costruzione dell'opera: una fabulazione viva, la presenza di rituali, personaggi archetipi, una poetica ricca di stimoli sensoriali. La coesistenza dell'orale (come antico metodo di narrazione) e dei media audiovisivi (come nuovo metodo di narrazione) è sfociata nell'ambiente latinoamericano anche nella creazione di un genere specifico quali la radionovela e la telenovela.

Isabel Allende riconosce un ruolo fondamentale alla parole nella forma orale, per quanto riguarda l'ispirazione o la ricerca di soggetti: la nonna le ha insegnato a interpretare i sogni, la madre a cercare dietro agli avvenimenti e dentro alle persone, le cameriere nella casa del nonno l'hanno iniziata al mondo dei miti delle leggende popolari le hanno insegnato il vizio di ascoltare i serial radiofonici¹³. Per esempio anche i personaggi di *De amor y de sombra* ([D'amore e ombra] 1984) ascoltano le radionovelle: Rosa, cuoca e balia con origini indigene, si costruisce in base ad esse la conoscenza del mondo, “cuánto se sufre en esta vida y cuántas peripecias es preciso soportar antes de alcanzar un final feliz”¹⁴; Digna Ranquileo, una donna di campagna, contadina, ogni sera, nel momento più tranquillo del giorno, ascolta la radio e si lascia trasportare “a un universo lejano del cual poco entendía”¹⁵.

Il giornalista, saggista e ricercatore di *cultural studies* Gabriel Cocimano spiega la qualità del rapporto di simbiosi tra la parola scritta e la tradizione orale con l'aggettivo “discorsivo”. Individua la presenza dell'oralità da un lato nella struttura dei testi, dall'altro negli strumenti espressivi¹⁶. Jesús Martín-Barbero, che da tempo si dedica allo studio della telenovela come spazio di espressione quotidiana della vita e contemporaneamente come forma di congiunzione tra la cultura orale e quella dei nuovi mezzi d'espressione, considera l'oralità come esperienza culturale primaria della maggioranza che perdura e l'oralità secondaria che tesse e organizza le grammatiche della visualità elettronica¹⁷. In questo dialogo dinamico, creativo e stimolante tra tradizionale e moderno si inserisce anche il collegamento con la *memoria popolare*. Cocimano la caratterizza come fenomeno che esiste insieme alle nuove narrazioni le quali vivificano i codici orali, ricostruiscono (tra gruppi popolari eterogenei) un forte senso di comunità, che includono “la sensibilità di una terra intricata di diversità”¹⁸.

Intricato è l'aggettivo adatto per quanto riguarda lo svolgimento della trama nell'opera di Isabel Allende. Le singole linee di narrazione si separano per poi incontrarsi in un dato momento per dare voce alla verità dell'autrice sul Cile, il continente, la sofferenza accumulata, su quella espressione della vita che è l'America latina¹⁹: “Scrivo per un lettore. Cerco sempre di raccontare la storia a una persona. Non so chi sia la persona, ma cerco sempre di rendere il tono che uso il più familiare possibile”²⁰.

José Miguel Oviedo pone l'attenzione sulla singolarità del caso Allende ed evidenzia come non sia possibile descriverlo solo come letterario in quanto diventata lei stessa un fenomeno socio-culturale i cui tratti e parametri scavalcano la sua opera. Oviedo individua tre fattori che hanno contribuito alla sua popolarità: il cognome

12 Ibidem.

13 Cfr. CORREAS ZAPATA, C.: *Isabel Allende. Vida y espíritu*. Op. Cit, p. 16.

14 ALLENDE, I.: *De amor y de sombra*. Barcelona: Plaza y Janés, 1992, p.19

15 Ibidem, p. 22.

16 Cfr. COCIMANO, G.: La tradición oral latinoamericana. Las voces anónimas del continente caliente. In: *Araucaria. Revista Iberoamericana de Filosofía, Política y Humanidades*, año/vol. 8, 2006, n. 16, p. 24.

17 Cfr. MARTÍN-BARBERO, J.: Medios y culturas en el espacio latinoamericano, 2004. In: *Pensar Iberoamérica*. Revista de cultura. 2004, n.5 (gennaio–aprile). ISSN 1683-3783 <http://www.oei.es/pensariberoamerica/ric05a01.htm>

18 Cfr. COCIMANO, G.: La tradición oral latinoamericana. Las voces anónimas del continente caliente. Op. Cit., p. 24.

19 RODDEN, J. (ed.): *Conversazioni con Isabel Allende*. Prel. E. Sciarra. Milano: Oscar Mondadori, 2006, p. 107.

20 Ibidem, p. 106.

famoso, che risuona soprattutto dopo la deposizione del governo di Salvador Allende; il fatto che in quanto donna è divenuta nel continente un simbolo di sviluppo della letteratura femminile (specifichiamo l'espressione come letteratura scritta da donne); l'identificazione dell'opera con la forma estetica del realismo magico in modo tale da facilitare la sua collocazione estetica²¹. "Isabel Allende è sia se stessa sia il simbolo in cui si è trasformata. (Il quarto fattore è forse la sua incredibile simpatia come persona, immutata con la fama)"²².

Ciascuna delle osservazioni sopracitate, indubbiamente valide, possiede una motivazione, per quanto con diversa intensità d'incisione e di durata. Non è possibile eludere il successo editoriale di Isabel Allende, la sua significativa ricezione e soprattutto l'estensione socio-culturale, sottolineata dall'impegno personale della scrittrice per il problemi imperanti di oggi (la solidarietà con i più deboli, il rispetto della diversità e del diverso, l'ecologia, la politica di pace, ecc.). Nonostante le opinioni della critica sul valore artistico della prosa di Allende si differenzino, nessuno dei suoi lavori pubblicati è stato accolto in silenzio. Dietro alla vasta ricezione si collocano in diversa misura lo stile originale, la poetica, in cui l'autrice inserisce temi comuni – passione, tristezza, dolore, gioia – ma anche la sua visione filosofico-religiosa eclettica del mondo. Si tratta quasi di "una filosofia incluyente, una forma depurada de espiritualidad opuesta al fundamentalismo de cualquier tendencia"²³, che consiste in un peculiare sincretismo dei principi base di animismo, buddismo, candomblé²⁴, teologia della liberazione. Da questa piattaforma provocante e non convenzionale emerge per la Allende la chiara sensazione di non esclusività sul piano personale e autoriale, di un non basarsi sul prestigio intellettuale e non scrivere per un ristretto gruppo di persone.

Isabel Allende pone fin dall'inizio del suo influsso nel mondo della letteratura un particolare accento sulla risposta del lettore, considerandolo un ruolo imprescindibile nella dinamica della comunicazione. Il suo modo di condividere la trama esprime l'idea che l'ontologia dell'opera non si basa sull'autoreferenzialità, ma consiste nel valore, nell'esperienza, nello scambio che esso è in grado di mediare, sviluppare: "cos'è il libro dopo che qualcuno l'ha aperto e letto? [...] sono i lettori che gli ispirano il respiro vitale"²⁵. Lo sforzo della Allende verso una autenticità artistica dell'espressione letteraria si rispecchia anche nella comprensione della scrittura come processo creativo intuitivo, che si nutre della sua essenza umana, inevitabile per la sopravvivenza: "per me [la scrittura] è un bisogno organico come il sogno o la maternità"²⁶.

La scrittura di Isabel Allende è costituita su un poliforme sfondo personale, filosofico, letterario, culturale, religioso, geografico, regionale e sociale. Uno sguardo sulla sua opera durante questi tre decenni ha in sé indubbiamente numerosi vantaggi, ma comporta anche la necessità di attualizzare la sua posizione non solo lungo le coordinate nazionali e letterarie, ma anche in una qualche sintesi universale – nell'ottica delle nuove condizioni ed esperienze che collaborano in modo basilare al riempimento degli strati espressivi della sua scrittura, che portano verso una ricerca di nessi progressivi, intertestuali, tipologici, antropologico-culturali e altri ancora. Proprio questi sono la fonte dell'immaginazione dell'autrice e del suo peculiare discorso narrativo. La nuova situazione interpretativa si lega con il territorio degli USA, a esso si unisce la rappresentazione della Allende della casa e della famiglia e qui lei ha trovato spazio per una piena e autentica espressione professionale e umanitaria. Questo non è indicato solo dalla tematica dei libri, ma anche dall'attribuire a questo territorio il significato di spazio narrativo. Le immagini che compongono l'identità culturale cilena e latinoamericana sul piano letterario, hanno un pari valore come espressione della sopravvivenza interiore del radicamento personale e culturale di Isabel Allende. A queste negli ultimi anni si aggiunge naturalmente lo sforzo di ricerca di un collegamento storico-culturale con il vicino nordamericano.

Il tema dell'immigrato spagnolo nell'ambiente americano in un contesto storico e dal punto di vista odierno si mostra, nell'opera di Isabel Allende, come sbocco naturale di un bisogno pressante di nominare il coro di percezioni, sentimenti, osservazioni, situazioni che partecipano alla formazione di un suo "io". La nuova realtà, diversa da quella dell'esilio, ne è l'impulso. Nel dinamico processo di formazione dell'identità culturale e personale in un nuovo ambiente questa cilena e contemporaneamente americana naturalizzata allo stesso tempo ricostruisce la memoria e la schiude con un nuovo stimolo creativo secondo lo spirito di ciò che per lei rappresenta la scrittura: "dà forma alla realtà, crea e trasforma il mondo"²⁷. Un modo singolare di costruzione dell'identità personale al di là delle frontiere delle differenze culturali e geografiche è adeguatamente incarnato dalla ventenne Maya Vidal, protagonista dell'ultimo, fino ad oggi, romanzo della Allende (*El cuaderno de Maya*

21 OVIEDO, J. M.: *Historia de la literatura hispanoamericana. 4. De Borges al presente*. Op. Cit., p. 394.

22 Ibidem.

23 ALLENDE, I.: *La suma de los días*. Op. Cit., p. 291.

24 Il candomblé è una religione afrobrasiliiana, basata sul culto degli Orixá, dei creati, secondo la mitologia yoruba, da Olorun, il dio supremo. Gli Orixá si differenziano per personalità, espressione individuale e proprietà specifiche e ciascuno di loro si lega a un elemento specifico della natura (acqua, terra, fuoco, aria). Si tratta di un culto sincretico in cui si sovrappongono elementi della religione indigena con il cattolicesimo.

25 CORREAS ZAPATA, C.: *Isabel Allende. Vida y espíritu*. Op. Cit., p. 16.

26 Ibidem, p. 17.

27 Citato da CORREAS ZAPATA, C.: *Isabel Allende. Vida y espíritu*, p. 17.

[Il quaderno di Maya], 2011), ambientato nella contemporaneità: “Mi historia comienza en Chile con mi abuela, mi Nini, mucho antes de que yo naciera, porque si ella no hubiera emigrado, no se habría enamorado de mi Popo ni se habría instalado en California, mi padre no habría conocido a mi madre y yo no sería yo, sino una joven chilena muy diferente”²⁸.

Lo stile artistico della Allende – a partire dal suo debutto – ha richiamato e richiama giudizi controversi. Il particolare mondo della poeticità e dell'emozione, la trama sviluppata al primo sguardo in modo tradizionale, la narrazione in uno spirito ottimista e speranzoso nonostante la serietà, la tragicità dell'argomento destano sfiducia rispetto alle modalità angosciose, piene di tensione e altro di raffigurare le problematiche esistenziali nella prosa contemporanea. Dello stile artistico della scrittrice sono tipici la leggerezza della narrazione, lo humor, l'autoironia, la visione dall'alto. Queste caratteristiche agiscono, verso il ricevente della sua opera, come un elemento decisivo “per calibrare le forze tragiche e per disperdere l'orribile e il silenzioso. [Isabel Allende] Umanizza e normalizza le situazioni attraverso lo humor”²⁹.

La trama inserita nella forma orale dominante, a tratti da reportage, della narrazione, plasmata anche con elementi specifici magico-fantastici, si basa sull'intima esperienza dell'autrice, attinge dalla profonda intuizione, scorre come una corrente viva incessabile, è forza “che nell'opera silenziosamente agisce e si manifesta nei suoi libri e nella ricezione di essi”³⁰. Lo sforzo della Allende verso una espressione autentica si realizza in due direzioni: verso lei stessa e verso il lettore. La creazione per lei è un bisogno esistenziale, “un tentativo disperato di mantenere la memoria”, uno sforzo di comprendere la vita e forse di svelare i suoi tratti più nebulosi: “Soy una eterna vagabunda y por los caminos quedan los recuerdos como desgarrados trozos de mi vestido. Escribo para que no me derrote el olvido y para nutrir mis raíces, que ya no están plantadas en ningún lugar geográfico, sino en la memoria y en los libros que he escrito”³¹.

Le coordinate tematiche di Isabel Allende.

Uno degli stimoli, facilmente intuibile, di Isabel Allende a scrivere è il 1973, l'ombra della storia cilena moderna che nella mente di molti individui e intere famiglie si lega a un tragico avvenimento – il golpe militare e la successiva dittatura del generale Augusto Pinochet. Questo dà vita a un'esplosione della così detta prosa simbolica, che nel mondo ispanoamericano si presenta con l'elemento della testimonianza (novela testimonial) e del romanzo di censura (novela de la censura)³². In America latina entrambi i generi rappresentano la reazione a una sola cosa: “dalle vette australi del Cile fino alla natura verde del Centro America, da ogni lato di questa terra impera la disuguaglianza sociale, il colonialismo, la miseria, l'ignoranza, le lacrime e il sangue versato”³³. Molti autori sentirono la responsabilità morale di porsi dalla parte degli oppressi, o meglio di esprimere la propria esperienza con il regime. Iniziative simili spesso sono sfociate nell'emigrazione forzata, dove gli autori hanno trovato terreno per l'espressione artistica della propria protesta. Tra i romanzi cileni “di ribellione”³⁴, ispirati dalla dittatura, si collocano i rappresentativi *Tejas verdes* ([Tegole verdi] 1974) di Hernán Valdés, *Casa de Campo* ([Casa di campagna] 1978) di José Donoso e *Por la patria* ([Per la patria] 1986) di Diamela Eltit, così come il romanzo della Allende *La casa de los espíritus*. Quest'ultimo è stato scritto durante l'esilio venezuelano come “voce che parla di quelli che soffrono e tacciono nella nostra terra”³⁵.

La saga della famiglia Trueba, il nucleo familiare nel romanzo *La casa de los espíritus*, è un'allusione alle condizioni del regime dittatoriale in un paese latinoamericano non nominato. Si può facilmente identificare l'ambiente grazie alla storia politica e sociale (haciende governate da una potente oligarchia, le prime riforme agrarie, la vittoria di Salvador Allende, il golpe militare sostenuto dall'opposizione e dall'estero), ma anche grazie ai rimandi al “poeta” (Pablo Neruda) o al “presidente” (Salvador Allende). Il lettore percepisce il testo come finzione, come una narrazione suggestiva della famiglia del grande proprietario Esteban Trueba e legata a motivi di magia, simboli, sovrannaturale e irrazionale, sempre però in relazione a una realtà corrente. La trama è costruita sulle donne e non solo dal punto di vista magico, esse rappresentano una forza segreta e indomita capace di cambiare anche la storia, un'energia stimolante al dialogo con il mondo, dove si protrae il pensiero patriarcale e l'ingiustizia socio-politica. Le figure femminili sono origine del caratteristico ottimismo del narratore della Allende.

28 ALLENDE, I.: *El cuaderno de Maya*, Barcelona: Random House Mondadori, 2011, p. 15.

29 Ibidem.

30 REŽŇNÁ, M.: *Implicitnost' zmyslu v literárnom diele*, p. 34.

31 Citato da CORREAS ZAPATA, C.: *Isabel Allende. Vida y espíritus*, p. 16.

32 GONZÁLEZ-ORTEGA, N.: *La novela latinoamericana de fines del XX. 1967-1999: hacia una tipología de sus discursos*. In: *Moderna Sprak*, vol. XCIII, 1999, n. 2, p. 204.

33 ALLENDE, I.: *La magia de las palabras*. In: *Revista iberoamericana*, 1985, n. 132/133, p. 448.

34 GONZÁLEZ-ORTEGA, N.: *La novela latinoamericana de fines del XX. 1967-1999: hacia una tipología de sus discursos*. Op. Cit. p., 204.

35 ALLENDE, I.: *La magia de las palabras*. Op. Cit., p. 451.

Ne *La casa de los espíritus* la fede in un futuro migliore è manifestata anche dalla motivazione semantica della scelta dei nomi: Nivea, Clara, Blanca, Alba. Questi provengono da un unico gruppo di sinonimi: “biancamente” pulita, chiara come il sorgere del nuovo giorno, che dà la speranza al singolo e alla società. La frase con cui inizia il romanzo che Clara, personaggio dotato di preveggenza, scrive nel suo diario come un bambino: “*Barrabás* llegó a la familia por vía marítima”³⁶, è il punto in cui la trama (o più precisamente, il suo racconto) inizia e al quale si ritorna con Alba, la nipote di Clara. La narrazione come il fluire della vita si chiude sul modello ciclico (il ritorno all'inizio primordiale di Mircea Eliade).

La linea centrale del romanzo è composta da quadri storici di alcune generazioni di donne ispanoamericane che lottano per la libertà, la giustizia sociale e l'uguaglianza. L'unione allegorica dell'ambiente domestico con quello nazionale (attraverso l'immagine della casa) lega il romanzo, dal punto di vista tematico, a due famose opere cilene: *Casa Grande* (1908) di Orrego Luca e il già nominato *Casa de Campo* di Donoso. Anche in queste due opere in una certa misura risuona la tradizione romantica, il suo uso della finzione per raffigurare la realtà non letteraria, il processo di formazione dell'identità nazionale, come anche il conflitto tra il pensiero tradizionale e quello moderno. Nelida Noskovičová afferma al riguardo: “nelle letterature ispanoamericane non è un fenomeno isolato che la casa diventi un personaggio allegorico che incarna il patriarcato e l'intero sistema sociale”³⁷. Questo appare evidente anche in opere dove il termine casa non appare nel titolo come ad esempio nel romanzo del peruviano A. Bryce Echeñique (1939,) *Un mundo para Julius* ([Un mondo per Julio], 1970) o *Sobre héroes y tumbas* ([Sopra eroi e tombe], 1961) dell'argentino E. Sábato (1911).

Si può considerare il romanzo di Allende *De amor y de sombra*, uscito dopo *La casa de los espíritus*, come un'opera di natura testimoniale. Dal punto di vista della percentuale degli elementi magici per la raffigurazione dei personaggi il testo presenta al primo sguardo una forma meno espressiva – insieme alla trama strutturata in modo picaresco di *Eva Luna* (1987) – della finzione tipica della Allende. Attraverso il mantenimento della gradualità temporale dei fatti e sullo sfondo del racconto dell'amore di due giovani la scrittrice descrive le barbarie della dittatura cilena: la paura per i desaparecidos, le torture, la costituzione di cimiteri illegali, a conferma della crudeltà del governo militare. Accanto a questo, però, mostra anche una società che continua a vivere con pregiudizi e ha la tendenza a marginalizzare l'uomo che prova e pensa diversamente e naturalmente anche la donna. Ciò nonostante, come afferma Oleriny, “se intendiamo il magico secondo la concezione di Carpentier del reale meraviglioso come parte integrante della realtà americana oggettiva, compresa la sua straordinarietà, l'inusualità, ma persino la sua mostruosità e deformazione in forma di dittatura, che degradano la dignità umana, allora non pochi passaggi nel romanzo della Allende presentano il carattere di magico”³⁸.

Nel romanzo *Hija de la fortuna* ([La figlia della fortuna], 1998) la Allende crea un mondo immaginario col quale misura le proprie forze Eliza Sommers, giovane cilena di Valparaiso cresciuta nello spirito paradossale delle tradizioni vittoriane e della cultura indigena. L'autrice conduce i lettori in quel periodo affascinante, avventuroso e crudele conosciuto come l'età dell'oro nella California della seconda metà del XIX secolo. Il viaggio di Eliza dalla città natale Valparaiso dietro al fantasma dell'amante e lungo il paese ebbro del sogno dell'oro (la California) simbolizza il viaggio delle donne che, in abiti maschili, hanno conquistato il mondo per riottenere la propria femminilità. Eliza Sommers si veste di abiti femminili quando si libera dei fantasmi del passato e accetta l'inevitabile amore del destino verso il curatore cinese Tao C. La storia delle figure femminili in *Hija de la fortuna*, ma anche nei successivi romanzi della Allende, si svolge in relazione al periodo storico in cui esse vivono, nel rapporto con la loro femminilità, appartenenza sociale e individualità. La scrittrice inserisce, attraverso la poetica del realismo magico, questi tre elementi nel livello tematico del romanzo e con questi cerca di infrangere il canone ufficiale.

Il successivo romanzo *Retrato en sepia* ([Ritratto in seppia], 2000) rimanda per senso e poetica a quello precedente. In un certo qual modo è possibile considerare questo romanzo come una seconda parte della libera trilogia dell'autrice (la prima parte è *Hija de la fortuna*, mentre la terza è *La casa de los espíritus*). *Retrato en sepia* è un romanzo storico in senso stretto. È composto da tre parti e l'azione si svolge nel periodo tra il 1862 e il 1910 (durante la guerra nel Pacifico e la formazione del carattere nazionale cileno). Nella cornice storica l'autrice colloca accanto alla violenza e alla crudeltà della guerra, colta in modo plastico, il colorito dell'epoca. Viene illustrata la struttura e il pensiero conservatore della società cilena (in opposizione alla democrazia dei paesi tecnologicamente avanzati) che si delinea in due ceti – uno è l'oligarchia (bianchi che hanno in mano il potere economico) e l'altro i meticci e i poveri. Nella capitale, però, esisteva anche un ceto medio creato da immigrati, filosofi, scienziati, insegnanti, librai. Grazie a questo ceto Aurora del Valle, narratrice della saga familiare nonché protagonista del romanzo, incontra per la prima volta il pensiero progressista (moderno) alla cui vittoria le “pecore nere” della famiglia patriarcale del Valle (che ne *La casa de los espíritus* diviene la famiglia Trueba) credono per tutta la vita. Nello spazio artistico della finzione (*Hija de la fortuna*, *Retrato en sepia*) la Allende

36 ALLENDE, I.: *La casa de los espíritus*. Barcelona: Random House Mondadori, 2002, p. 11.

37 NOSKOVIČOVÁ, N.: *Podoby súčasnej hispanoamerickej prózy II*. Bratislava: Stimul, 1996, p. 29.

38 OLERINY, V.: Románový svet Isabel Allendeovej. In: ALLENDEOVÁ, I.: *Láska a tieň*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1988, p. 254.

confronta l'ambiguità della vita cittadina (Santiago, Valparaiso) in cui permangono elementi coloniali, ma dove attraverso un certo tipo di figure, in particolare gli immigrati (intellettuali, artisti, spesso stranieri di cultura europea con influenza sull'élite sociale) si sviluppa il pensiero del liberalismo nella vita dei ceti più alti.

Il fatto che la Allende abbia dato in mano alla protagonista una macchina fotografica influisce non indifferentemente sulla forma originale di questa opera. Grazie all'apparecchio fotografico l'autrice coglie la fugacità dell'attimo attraverso la combinazione impressionista della luce e dell'ombra e allo stesso tempo ricostruisce la propria memoria, gli avvenimenti che l'hanno determinata come bambina e come donna. Per la prima volta l'autrice sottolinea la forza espressiva di una forma d'arte differente dalla letteratura, o meglio dalla scrittura, che era parte integrante e inseparabile dei destini di Clara e di sua nipote Alba ne *La casa de los espíritus*, ma anche di Eliza e Rosa Sommers in *Hija de la fortuna*.

Nella libera trilogia sopra citata (*Hija de la fortuna*, *Retrato en sepia*, *La casa de los espíritus*) è riuscito alla Allende di creare un ritratto relativamente complessivo e diversificato della donna cilena del XIX e del XX secolo. Così come lo spazio in cui si svolgono le azioni oscilla tra il mondo della città e quello della campagna, anche le figure femminili rappresentano in sostanza due tipologie di donne. Da un lato il tipo nobile, romantico delle rappresentanti dell'oligarchia creola, dall'altro il tipo dei ceti più bassi popolari, meticcio che è più o meno parte di un'entità etnica omogenea, o l'indigeno il cui mondo è in senso stretto la sorgente del magico.

Le figure femminili incarnano in ciascuno dei romanzi citati (Nivea e Clara – *La casa de los espíritus*; Miss Rose – *Hija de la fortuna*; Doña Elvira – *Retrato en sepia*) un centro, un nucleo verso il quale tutto si restringe. Il passaggio della tradizione nelle famiglie patriarcali spetta alle nonne. La Allende le raffigura come creature capaci e con una percezione significativa (Clara, Elisa e Paulina del Valle). Parte integrante della vita familiare nei romanzi in analisi sono le figure delle serve e delle balie, che vi apportano la magia autentica, le pratiche e i rituali originati dalla loro fede spontanea e dalle idee del mondo indigeno (Nana – *La casa de los espíritus*; Mama Fresia – *Hija de la fortuna*). Un posto importante (anche se non centrale) è occupato nell'opera dell'autrice dalla donna che vive in campagna e soprattutto dal suo amore per la terra (Doña Elvira – *Retrato en sepia*). Attraverso la vita sociale delle figure femminili del ceto superiore (Aurora – *Retrato en sepia*; Miss Rose – *Hija de la fortuna*) è possibile fare la conoscenza con le abitudini dell'oligarchia cilena, con i rituali del corteggiamento o con i vari modi della vita di società nel Cile coevo (i balli, gli incontri di salone con gli artisti). L'autrice riconosce alle donne dell'alta società non solo la partecipazione ad attività di volontariato, ma anche un ruolo rilevante nella società (come testimoniano anche fonti storiche). Ruoli legati ai compiti (individuali o nazionali) che devono essere svolti quando il paese vive delle tragedie, come la guerra in Pacifico (Nivea di *Retrato en sepia*) o l'instaurazione della dittatura (Alba de *La casa de los espíritus*). Per questo è naturale che queste figure femminili siano molto emancipate. In periodi di necessità dimostrano di potersi occupare del mantenimento della casa lavorando (Blanca modella statue in terracotta), spesso lavorano per un bisogno puramente intellettuale di inserirsi nel mondo degli uomini (Paulina del Valle) o di realizzare un desiderio che risponde alla loro essenza (la scrittrice Miss Rose; la fotografa Aurora). La Allende raffigura la vita familiare (come quella in città) in modo plastico, accentuandone l'ambivalenza. Da un lato la presenta nello spirito patriarcale (il potente clan del Valle con interessi per le attività nazionali; il forte nodo familiare dei Dominguez in *Retrato de Sepia*), dall'altro vi inserisce figure (libere, emancipate) che combattono contro il tradizionalismo e i pregiudizi sociali (Paulina del Valle e Feliciano Rodriguez de la Cruz; Eliza e Tao C). Nei romanzi della Allende anche le eroine sconvolgono la tradizionale raffigurazione della famiglia, incapaci di votarsi del tutto alla vita matrimoniale perché la loro stessa essenza spirituale, eterea sostanza glielo impedisce. Se queste figure sono per qualche motivo obbligate ad abbandonare il proprio mondo sovranaturale (confrontandosi con il pragmatismo di quello reale) allora per un certo periodo perdono le loro peculiari capacità (Clara in relazione a Esteban Trueba).

Tema ricorrente nell'opera di Isabel Allende è l'amore. La sua tematizzazione è parte integrante del suo stile, influenzato dalla percezione femminile e dall'osservazione del mondo. La raffigurazione dell'amore della Allende rispecchia le diverse forme e manifestazioni di questo fenomeno: il rapporto tra madre e figlia, basato su una significativa unione spirituale (Clara e Blanca); il rapporto tra nonni e nipoti che supera le differenze generazionali e ideologiche (Esteban Trueba e Alba); la profonda, quasi trascendente amicizia tra donne (Clara e Ferula); il delirio amoroso (Eliza e Joaquin), l'amore in vendita (Transito Soto e Esteban Trueba); l'amore matrimoniale che non termina neanche dopo la morte di uno dei due partner (Clara e Esteban; Eliza e Tao C); l'amore che ferma il tempo senza destare attenzione passa dal mondo naturale a quello sovranaturale e si inserisce in tutti i rapporti umani.

L'amore nell'opera di Isabel Allende è parte integrante dell'universo tematico della poetica del realismo magico, nel quale l'autrice inserisce la propria visione del mondo e dei rapporti interpersonali. In tale visione fulcro dell'amore è ciò che potremmo chiamare solidarietà. La Allende la lega all'affetto, alla dignità, la paragona alla "terra buona, dove tutto cresce senza sforzo": "Quando dico 'fare l'amore' parlo dell'incontro che può includere del sesso come non includerlo, è la comunicazione complice, la solidarietà, le carezze, lo humor"³⁹. La

39 CORREAS ZAPATA, C.: *Isabel Allende. Vida y espíritus*. Op. Cit., p. 176.

solidarietà e le sue manifestazioni si uniscono alle singole forme dell'amore, però sono manifeste soprattutto nel rapporto tra uomo e donna.

Con uno sguardo ad ampio spettro sulle successive figure e tematiche ad ora menzionate della scrittrice cilena e osservando anche i suoi successivi lavori - *El plan infinito* ([Il piano infinito], 1991), *Paula*, la raccolta di racconti *Cuentos de Eva Luna* ([I racconti di Eva Luna] 1990) e *Afrodita* (1997) – si conferma il fatto che la produzione letteraria ispanoamericana della fine del XX secolo per l'influenza di circostanze storiche e culturali, si distanzia in parte dalla prosa degli anni '60. La distanza si manifesta soprattutto nella sperimentazione tematica e nella varietà degli stili. Gli autori non compongono più trame estese e trascendenti raccolte nelle complesse strutture del romanzo, si rivolgono piuttosto verso una narrazione individuale, urbana in forme meno complicate⁴⁰. Fenomeno specifico della prosa femminile degli ultimi decenni del XX secolo è in questo senso il superamento della lingua locale ("la lingua del cibo") su quella letteraria (*Afrodita* di Allende, *Como agua para chocolate* [Come l'acqua per il cioccolato] di Esquivel), ma anche la tematizzazione del processo di scrittura, soprattutto dal punto di vista del femminismo latinoamericano.

Alla fonte della poetica dei sensi della Allende

Fonte di ispirazione e allo stesso tempo nuovo orizzonte di conoscenza per la Allende è il mondo boliviano di colori e di razze. In esso scopre un forte elemento indigeno che in Cile era una combinazione di circostanze storiche, ovvero una storia specifica dell'occupazione e della colonizzazione velata con il creolismo. Allo stesso modo una esperienza rara di conoscenza è stato il Venezuela, dove la scrittrice trova nel 1975 asilo dalla dittatura di Pinochet. Questo paese non apre alla Allende solo le porte della libertà e della tolleranza, ma amplia il suo sguardo sulla sessualità umana. Grazie all'esperienza venezuelana il suo sguardo ottimistico sulla vita, l'osservazione dell'attimo presente, la sessualità naturale e il ritmo diventano parte indelebile e peculiare della sua opera. Come lei stessa afferma, il Venezuela le ha dato colore, appetito, gioia dei sensi, occhi per cogliere il contrasto e coraggio di raccontare senza paura⁴¹.

Il mondo immaginario dei testi di Isabel Allende prende spunto dalla ricchezza di stimoli dell'ambiente circostante, dello spazio che crea dai ricordi e da ciò che oltrepassa e realizza l'esperienza naturale in una regione di confine tra il reale e l'irreale. Il profondo rapporto con la terra, l'ampio diapason dei colori e dei profumi ispirano ciò, come lo evocano il Cile e gli altri paesi in cui ha soggiornato l'autrice. Dal punto di vista letterario la sua chiave per accedere a questo mondo è data da Pablo Neruda (1904-1973). Neruda e la Allende non sono legati solo dalla nostalgia per il Cile o dall'amore per il bosco cileno, ma anche da una poetica dei sensi, di cui fondatore fu proprio il poeta. La stessa Isabel Allende lo afferma: "nessuno come lui ha saputo descrivere un'aroma, un colore, un suono"⁴². La poetica della Allende rimanda a livello creativo alla capacità di Neruda di osservare le cose quotidiane e di elevarle a metafora. Secondo il suo esempio, la scrittrice propende al determinismo naturale della vita, che è separato da qualunque speculazione del pragmatismo o di un carattere puramente razionale⁴³.

In questo spirito l'opera di Isabel Allende si collega indirettamente anche al lavoro della poetessa Gabriela Mistral (1889-1957), la quale "osserva la natura insieme all'uomo ricreandola così nelle sue raffigurazioni e ricordi"⁴⁴. Nell'opera della Mistral, però, non si tratta solo "di una limpida identificazione programmatica con la razza autoctona americana, in lei vi è il gusto per la terra, il senso per la forza suggestiva della natura americana"⁴⁵. L'immagine della natura, strettamente correlata con le radici cilene, presenta il tono gioioso più peculiare e in un certo qual modo rigenerante dell'opera della poetessa segnata dall'amore tragico. Telurismo ed elementi del panteismo sono i segni comuni tra la poesia della Mistral e la prosa della Allende. Ulteriori fattori di vicinanza sono la questione femminile e la sensibilità sociale.

Dal punto di vista della tradizione letteraria cilena e del tema della natura in essa presente, Isabel Allende rimanda a due scrittrici cilene: Marta Brunet (1897-1967) e Maria Luisa Bombal (1910-1980). In relazione alla Brunet non si può parlare di una influenza diretta, ma piuttosto di un certo tipo di continuità. Marta Brunet è l'unica donna (e in questo ricorda la genesi della carriera di scrittrice di Isabel Allende) ad essersi inserita nella tradizione letteraria creola e ad averle dato una dimensione personale. La Brunet ha arricchito la raffigurazione della campagna cilena di nuove sfumature, eliminato le lunghe e pleonastiche descrizioni della natura a favore di una rappresentazione più accurata dei personaggi, della loro tipologia. Per quanto nei romanzi della Allende prevalga la città, e con ciò si distanzi dal creolismo, nella composizione delle sue opere lascia sempre uno spazio

40 Cfr. GONZÁLEZ-ORTEGA, N.: *La novela latinoamericana de fines del XX. 1967-1999: hacia una tipología de sus discursos*. Op. Cit., p. 206.

41 CORREAS ZAPATA, C.: *Isabel Allende. Vida y espíritu*. Op. Cit., p. 51.

42 LARRAÍN, J.: *Identidad chilena*. Op. cit., p. 195.

43 FRANEK, L.: Doslov. In: NERUDA, P.: *Kníha otázok*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1987, p. 92.

44 DUBCOVÁ, V.: Gabriela Mistralová. In: MISTRALOVÁ, G.: *Neha*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1971, p. 153.

45 Ibidem.

per la raffigurazione della nobile, remota campagna, degli abitanti originari come di tipi specifici di personaggi che entrano (anche) come contrappunto alla presunta civilizzazione, rappresentata dalle città, o più precisamente dal ceto creolo. Uno di questi caratteri del libro della Brunet *Montaña adentro* ([La montagna dentro], 1923) è l'antropomorfizzazione della natura, il bosco e il cielo si riempiono di creature con caratteristiche umane: gli alberi valutano, il fiume racconta ... Questo elemento si lega strettamente con la percezione della Allende del mondo spirituale, con la sua mitizzazione, personificazione, inserimento nella realtà come se di quest'ultima ne fossero parte integrante⁴⁶.

Il legame con la poetica di Luisa Bombal non consiste in una tecnica narrativa né nella lingua, Isabel Allende si ricollega alla tradizione, da lei iniziata, delle donne scrittrici con l'attenzione data all'universo femminile, con il misurarsi dell'essenza femminile elevata a mondo di intuizione, la capacità immaginifica, del sogno come contrappunto allo sguardo maschile. Il fatto che le descrizioni della natura nelle opere della Allende siano "quantitativamente" pari allo sviluppo del personaggio conferma il fatto che la scrittrice la consideri un asilo, un confidente, un'anima affine, che respira a intervalli simili come gli altri protagonisti. Bombal ha apportato nella prosa elementi del surrealismo e il mondo del mistero e dei simboli. Ha presentato il suggestivo impero femminile dei sensi, fino ad allora mai tematizzato né indagato, e di idee poste a metà tra il sogno e la realtà⁴⁷. Nell'opera della Allende questa risorsa di stimoli si proietta nel motivo dell'amante perso, nel seguire le chimere, nel ritratto color seppia, che ricorda l'immagine velata dalla nebbia, nei suoni, nei colori e nei profumi della notte, che accoglie gli amanti con un morbido letto della terra.

Il Cile come motivo ricorrente

Sin dal suo debutto (1982) Isabel Allende ha esplorato il genere del romanzo da diversi punti di vista come richiesto dai singoli argomenti dei libri: socio-politico con carattere di testimonianza; la ricostruzione della storia privata di singoli (non) anonimi sullo sfondo della storia del Cile e dell'America latina; d'avventura; metalinguistico. Attraverso queste forme letterarie la sua opera raggiunge una posizione umanitaria, sono direttamente o indirettamente espressione della comprensione degli oppressi, dei marginalizzati e presentano il non del tutto ingenuo desiderio (come testimoniato anche dall'attività umanitaria) di cambiare il mondo e le sue ingiustizie, violenze, intolleranze, gli antivalori che emergono in primo piano con l'esperienza della dittatura cilena e sullo sfondo con simili forme locali di ideologie. Le figure letterarie di Allende sono eredi della ricca oligarchia cilena, creoli e persone della periferia sociale. Per la loro realizzazione prende spunto da modelli reali del sincretismo religioso e razziale cileno, che segna la sua opera anche sul piano della metaforicità letteraria. Dal metodo artistico della Allende emerge cioè una specie di convivenza peculiare di sguardi sugli elementi indigeni – ispirati in misura fondamentale dalla cultura orale –, sull'emigrazione e anche sul cosmopolitismo, come li ha assimilati fin dall'infanzia attraverso le diverse forme del pellegrinaggio. Il genere del romanzo e del suo illimitato spazio ha permesso alla Allende non solo di sviluppare questo suo particolare modo di contemplare i materiali etnici e culturali del ricco continente, ma di cambiarlo in una personale poetica di realismo magico. Il Cile, di cui oggi parla come terra della sua nostalgia, continua a essere spazio privilegiato della sua prosa, luogo le cui coordinate geografiche, storiche, politiche, sociali, culturali e antropologiche configurano i suoi personaggi, i loro rapporti, le esperienze e stimolano le loro decisioni sia a vantaggio della vita, della conoscenza di se stessi, della pienezza dell'autorealizzazione sia nel segno della rinuncia, dell'adeguamento a convenzioni, abitudini, poteri.

Il Cile come spazio geografico-culturale è un motivo ricorrente non solo della prosa, ma anche della saggistica della Allende. Con la ricostruzione artistica delle sue singolari forme è come se invitasse sempre nuovamente il lettore a partecipare a una ricerca privata nel paese, nelle sue radici, dentro le (non) bellezze della natura e nell'uomo cileno (creolo, meticcio, indigeno). Come altri autori cileni, che da lontano tornano o sono tornati a questo spazio, è come se la Allende avesse riannodato i fili nell'immagine della sua identità con i sensi che si nutrono degli stimoli e delle frontiere dell'immaginazione. Il fenomeno della cilenità è profondamente presente nella letteratura cilena. Gli autori, incantati dalla posizione geografica e dal volto del paese, dalla forza interiore della terra e dell'uomo, ma anche dai contrasti o paradossi naturali e storici, compongono – a partire dalle cronache degli abitanti – un Cile immaginario. Le esperienze e i ricordi personali, individuali in esso si fondono in un unicum, a tratti mistificato e persino mitizzato, della rappresentazione dell'identità nazionale.

46 SILVA CASTRO, R.: *Historia crítica de la novela chilena (1843-1956)*. Madrid: Ediciones Cultura Hispánica, 1960, pp. 343-355.

47 Nell'opera di M. L. Bombal è possibile individuare l'influenza dei rappresentanti della tradizione prosastica cilena come A. D'Haimar, E. Barrioso, P. Prada, ovvero della prosa con elementi fantastici. La poetica dell'opera *La última niebla* del 1934 anticipa in una certa misura lo stile dei romanzi di Carpentier *El reino de este mundo* (1949) e *Los pasos perdidos* (1953). Cedomil Goić indica come inizio del nuovo periodo nella prosa cilena il 1935, quando esce *La última niebla* di Bombal e iniziano a essere evidenti la portata delle nuove forme di rappresentazione della realtà e l'influenza della sensibilità surrealista. Per una visione della nuova prosa cilena cfr. PROMIS, J.: *La novela chilena actual*. Buenos Aires: Fernando García Cambeiro, 1977, pp. 9-136.

“Este país de topografía dramática y climas diversos, salpicado de caprichosos obstáculos y sacudido por los suspiros de centenares de volcanes, que existe como un milagro geológico entre las alturas de la cordillera y las profundidades del mar, está unido de punta a rabo por el empecinado sentimiento de nación de sus habitantes”⁴⁸.

Pablo Neruda inserisce la sua raffigurazione della geografia del Cile nella metafora poetica “largo pétalo de mar y vino y nieve “ (largo petalo di mare e vino e neve) nella poesia *Cuando de Chile* in cui manifesta il legame umano con il paese. Gabriela Mistral nella raccolta *Poema de Chile*, scritto nei vent'anni in cui era all'estero, costruisce nelle singole poesie l'immagine del paese attraverso le raffigurazioni dei luoghi (le regioni, le città, le colline, le vette, il mare, i vulcani ecc.), della fauna, della vegetazione, delle persone. Li lega in modo ontologico anche con la luce del Cile, che emerge con lo sguardo riscoperto dell'amante, che neanche la morte deruba della vista o dell'olfatto⁴⁹.

La Cordigliera delle Ande è un elemento significativo della geografia letteraria cilena, che traccia la linea dell'identità nazionale: dolci sulle fertili pianure della costa, internamente violente, quando danno vita a vulcani, la terra e le persone si devono confrontare con le conseguenze sulla vita di una nuova catastrofe. Il rapporto dei cileni con la Cordigliera in questo senso si mostra come fatalistico e contiene sia l'ammirazione che il rispetto. Inserirlo come motivo di un'opera significa ritornare in modo intuitivo all'origine del Cile, alla sua energia nascosta, e definire la proprie radici. Nella poesia di Mistral la Cordigliera si lega con l'idea di casa, è fonte di nostalgia, ma anche di grembo materno (preispanico) dei popoli andini. Queste montagne rappresentano, anche nell'opera di Isabel Allende, una profonda speranza. Spesso sono luogo dell'azione dei suoi romanzi, un asilo per i protagonisti in fuga dalle violenze della guerra o in viaggi impegnativi oltre il cui orizzonte si staglia la libertà. Nel romanzo *Paula* la Cordigliera è ancora qualcosa di più, le anime che curano con il ricordo e la contemplazione della creazione:

“el paso de la cordillera de los Andes está grabado en mi alma como uno de los momentos de revelación de mi existencia. Ahora y en otros tiempos desesperados, cuando intento recordar oraciones y no encuentro palabras ni ritos, la única visión de consuelo a que puedo recurrir son esos senderos diáfanos por la selva fría, entre helechos gigantes y troncos que se elevan hacia el cielo, los abruptos pasos de las montañas y el perfil filudo de los volcanes nevados reflejándose en el agua color esmeralda de los lagos. Estar en Dios debe ser como estar en esa extraordinaria naturaleza”⁵⁰.

La natura cilena è importante elemento d'ispirazione della poetica di Neruda, che la Allende include in modo del tutto personale nella propria, come sopra evidenziato. Da questa fonte, per il poeta in un certo qual modo mistica, si nutre in particolare l'intensa accumulazione (in)consapevole delle percezioni sensoriali, alla base dei simboli e delle metafore, ma anche della rinata lingua emotiva. La spontaneità espressiva, persino l'esaltazione richiama in modo pregnante l'immagine del “profumato, silenzioso, folto bosco cileno”, che non lascia indifferente alcun senso dell'uomo.

Lo spazio immaginario, il Cile immaginario che Allende, ma anche Neruda, Mistral, Donoso, Skarmeta, Sepúlveda, Dorfman, mediano nelle loro opere è probabilmente e paradossalmente il modo più palpabile per la ricostruzione della patria perduta durante l'esperienza dell'esilio, cui sono stati portati dalla caduta del governo socialista, delle rappresaglie della dittatura, dall'assenza di libertà. Animare i ricordi, le immagini in cui il paese emerge nella memoria corrisponde al bisogno di riempire il profondo spazio interiore che reclama le certezze legate al mondo configurato dalla madre, dalla famiglia, dagli amici, dai luoghi. Questi nelle storie personali si legano a esperienze non banali con cui è collegata una certa misura di conoscenza importante per la maturazione personale. La distanza rafforza l'idea che ritornare al paese nelle immagini letterarie o semplicemente scriverne significa non perderlo, non dimenticare, ma ancor più nutrire nuovamente le radici della propria identità che garantiscono anche l'attuale esistenza. In un certo senso è simile a quello che Allende fa quando scrive di Paula, la figlia scomparsa, sulle pagine dei libri, nelle sue memorie (*Suma de lo días*, 2006), e anche molti anni dopo la perdita ritorna a lei con il tempo presente, le racconta nuove esperienze, avvenimenti, avventure come se fosse accanto a lei, ritorna brevemente al passato, poi di nuovo a ciò che vive e spiega tutto con lo sguardo del presente e Paula è sempre accanto a lei, è uno spirito che vive.

Oltre alla Cordigliera, uno degli elementi fondanti il Cile immaginario e il cileno in quanto tale, è il ritorno alle origini. Araucania, la regione tra i fiumi Bio-Bio e Tolten, è misura e contenuto della creazione letteraria, presente dai tempi coloniali a oggi. Il materiale da cui nasce l'ispirazione letteraria di questo fenomeno è la consapevolezza che nel corredo genetico di gran parte dei cileni gli antenati araucani hanno un ruolo

48 ALLENDE, I.: *Mi país inventado*. Op. cit., p. 20.

49 MISTRAL, G.: *Luz de Chile*. In: *Poema de Chile*. Santiago de Chile: Seix Barral, 1985. [cit. 28.5.2011]. Consultabile in internet: <http://www.gabrielamistral.uchile.cl/poesiaframe.html>

50 ALLENDE, I.: *Paula*. Op. cit., p. 55.

imprescindibile. I mapuche (popolo della terra), chiamati dagli spagnoli araucani, sono una delle più interessanti etnie originarie del Cile e dell'America latina. Fin dal primo insediamento diventano i peggiori nemici degli spagnoli (1541-1810) e dei creoli (1810-1880) e hanno dimostrato di saper conservare la propria indipendenza per 260 anni. Nelle violente battaglie con gli occupanti hanno avuto un peso notevole le immense distese della Araucania, la "congiunzione" dei densi boschi e dei fiumi pieni d'acqua. I Mapuche hanno intimorito il nemico non solo con la capacità guerriera, ma anche con la superstizione e i rituali magici. Questi ultimi hanno partecipato alla creazione dello spirito araucano indipendente e coraggioso – come è scritto nei manuali di storia – che credeva nella forza della terra, in quello che ad essa appartiene, ed era strettamente legato alla storia, la famiglia, le usanze. La guerra per loro era una questione di sopravvivenza e in questo senso riguardava tutti e tutti vi si preparavano. Nonostante i mapuche siano oggi solo una piccola parte della complessa cittadinanza, il loro spirito non si è perso nella letteratura cilena. Nell'opera della Allende rivive nelle figure di serve, cuoche e balie indigene, che anche nel XXI secolo mantengono la tradizione orale e il mondo magico degli abitanti originali ad essa legata. In tale mondo, come risultato della convivenza geografico-culturale, la mitologia e le credenze popolari si incontrano con gli elementi assimilati dell'insegnamento cristiano. Dal punto di vista dell'antropologia culturale la produzione letteraria segnata da una simile tensione creativa si iscrive nella specifica tradizione sincretica della letteratura ispanoamericana. La presenza dell'Araucania è evidente in numerose opere letterarie che hanno fortemente influenzato anche il punto di vista odierno dell'incontro interculturale tra mapuche e spagnoli. A partire dall'inaugurazione del modernismo (1888) di Rubén Darío e dallo sforzo avanguardistico di rinnovamento e sperimentazione, rappresentato nella letteratura cilena da Vicente Huidobro, attraverso l'anticipazione del nuovo romanzo con María Luisa Bombal e le opere di Gabriela Mistral, Pablo Neruda, Nicanor Parra fino al romanzo di José Donoso e successivamente di Isabel Allende, si nota la forza/volontà, profondamente presente, di indagare gli strati espressivi e rappresentativi della lingua, le fonti autoctone della cultura cilena, la sua capacità immaginifica.

Lo sforzo di avvicinarsi alla verità storica del Cile e del cileno in maniera quanto più possibile fedele emerge dallo sfondo del romanzo della Allende *Inés, del alma mía* ([Ines dell'anima mia], 2005) con cui la scrittrice sottolinea la figura storica di Inés Suárez (1507-1580), la spagnola che nel 1537 viaggia verso il nuovo mondo, nel 1540 in Cile partecipa alla sua occupazione e alla fondazione di Santiago diventando una delle personalità più influenti, per quanto la storia l'abbia poi quasi dimenticata. Attraverso Inés, che malata sul finire della sua vita racconta la sua storia e la storia del regno del Cile alla figlia Isabel, la Allende compone lo sguardo di (da) entrambe le parti. Lo fa in modo tangibile, con la caratteristica raffigurazione sensoriale, con un inserimento non violento nell'azione dipinge i campi di battaglia e la loro, ma non solo, crudeltà cercando di comprendere le motivazioni più profonde e intime dell'agire dei protagonisti (spagnoli, indiani). Compone una raffigurazione culturalmente importante dell'etnia mapuche, illustra le sue tradizioni, abitudini, metodi di cura, conservati con la tradizione orale, e per questo con la lingua e il modo di narrare si avvicina lei stessa alla cultura orale. Si tratta di un rimarchevole metodo artistico di costruzione dell'identità cilena (nazionale, culturale, sociale), di una specifica fusione a più piani dello spagnolo con il modello indigeno verso ciò che oggi chiamiamo cilenità. L'autenticità della narrazione dell'autrice è dimostrata a fine libro dall'elenco di testi studiati (sulla storia del Cile, la sua occupazione e colonizzazione, sul mondo araucano ecc.) nel corso di quattro anni per poter raccontare i fatti così come sono stati registrati. Allo stesso tempo con facilità e consapevole indebolimento dell'ambito della propria immaginazione sul corso della narrazione, la Allende constata: "[i fatti] me limité a hilarlos con un ejercicio mínimo de imaginación. Ésta es una obra de intuición, pero cualquier similitud con hechos y personajes de la conquista de Chile no es casual"⁵¹. Rimanda (in)direttamente con ciò all'origine dell'autentica ispirazione che il surrealismo ha aiutato l'America latina a scoprire e che Alejo Carpentier, attraverso la concezione del reale meraviglioso, ha denominato e elevato. Lo stile della raffigurazione della realtà, che si basa sull'esagerazione come uno degli elementi del realismo magico, mostra in modo gradevole e attrattivo la serietà dell'argomento trattato. Non è un caso che la voce che narra di questo particolare incontro interculturale sia la più emancipata delle donne dell'epoca.

La cultura cilena è una delle varianti che costituiscono la società latinoamericana, la cui posizione transculturale, come si proietta (anche) nel processo narrativo, è espressa in modo pregnante da Angel Rama (sulla base dell'idea sviluppata dall'antropologo cubano Fernando Ortiz negli anni '30 e '40 del XX secolo), che vi vede agire da un lato i valori idiosincratici (dai tempi antichi), dall'altro l'energia creativa che la muove, e sposta altrove dalla posizione del tipico accentramento di norme, comportamenti, religioni o soggetti culturali: "si tratta di una forza che agisce con disinvoltura sia al di sopra della sua particolare eredità, in base alle situazioni tipiche del suo sviluppo, sia al di sopra degli apporti provenienti da fuori"⁵².

Da questa prospettiva appare il necessario riconoscimento della letteratura cilena come simbiosi di indigeno e spagnolo, dai cui stimoli sono sorte nuove forme comuni di vita e cultura. La particolarità dell'ambiente cileno è sfociata in alcuni elementi che partecipano al suo sviluppo culturale: la lontananza, la solitudine del territorio, la

51 ALLENDE, I.: *Inés del alma mía*. Barcelona: Random House Mondadori, 2006, p. 7.

52 RAMA, Á.: *Transculturación narrativa en América Latina*. México: Siglo XXI editores, 1982, p. 34.

difficoltà di trasporto, il lungo scontro con gli araucani, i continui rinforzi per l'esercito spagnolo. Su questa piattaforma si è svolto, secondo H. Godoy, un processo più veloce e più intenso di "transculturazione" rispetto ad altre regioni e ha raggiunto l'apice con la fusione etnica, più profonda che in altre parti d'America (dove a oggi prevale la segregazione razziale): il cileno è un soggetto fisico e culturale più vicino allo spagnolo che non all'indigeno, cosa che col tempo ha condotto alla omissione di quest'ultimo nel suo modello⁵³. Questa conoscenza offre la possibilità su come interpretare la costruzione etnica, ma non solo, delle figure delle opere della Allende, la misura e la forma della presenza dell'indigeno nello spazio narrativo dei suoi romanzi e il legame significativo con la lingua della tradizione popolare orale nella sua personale lettura artistica del realismo magico.

Il metodo di raggiungimento del subconscio, dell'involontario nella psiche umana in Isabel Allende non si mostra, a differenza di Donoso, con immagini angoscianti e ossessive della "realtà", il suo sforzo di espressione (artistica) della verità sul Cile trasformato in una narrazione affascinante - nei suoi romanzi storici quasi da reportage, da documentario - ha in sé qualcosa di tradizionale e di unico. L'aspetto dell'unicità nasce dall'immaginazione che nella sua scrittura diviene esaltazione della realtà (che si esprime significativamente con l'uso dell'iperbole). Nel suo lavoro è quasi sempre presente un argomento politico o sociale (a un primo sguardo paradossale) elaborato con un humor irreal. L'estensione specifica della Allende (quasi mitologica) dell'immaginazione esalta l'avvenimento, il fatto, l'esperienza che l'autrice vuole narrare, con cui vuole "colpire" il lettore. Offre al lettore la (sua) verità come fluire del quotidiano con un'esperienza vissuta diversamente. E lo fa con una visione dall'alto e panoramica in cui lo sfondo è (riguardo alla grandezza dei temi storici che tratta) imprescindibile dal continuo studio e ricerca del dettaglio. La semplicità della lingua, il suo essere diretta, facilmente scorrevole e altre caratteristiche già evidenziate dello stile dell'autrice, mediante cui propone al lettore più di un semplice sommario di dati fattografici, sfociano in uno sguardo complessivo, che risuona in modo plurale, fino a essere trascendente, della storia cilena e della cultura, della società e dell'uomo latinoamericano.

Oltre le frontiere e le culture

Il favore del lettore per l'opera di Isabel Allende nel mondo intero indica come all'autrice sia riuscito di costruire attraverso la letteratura un codice comunicativo pluristratificato, che agisce al di sopra delle culture attraverso la trama. Questa, come esperienza interiore collocata in un universo affascinante ed espressa con pienezza di lingua, assorbe l'uomo intero, i suoi pensieri e la sua coscienza, che spesso lo porta a rompere i legami con l'ambiente che lo circonda. I più elementari criteri di indagine economica e sociologica (i numeri di vendita e l'occupazione dei primi posti delle classifiche della popolarità presso i lettori con ogni nuova opera nel corso di trent'anni)⁵⁴ fanno intuire la forza come autrice di Isabel Allende, ma non esprimono il valore originale della sua

53 GODOY, H.: *La cultura chilena*. Ensayo de síntesis y de sociología. Santiago: Editorial Universitaria, 1982, pp. 35-41.

54 Nel 1982-1985 I.A. ha venduto circa 400.000 esemplari in Francia e più di un milione in Germania e ha raggiunto i primi posti nelle classifiche dei libri più venduti in Olanda, Spagna e America latina. Questo eccezionale successo ha ulteriormente promosso la traduzione in inglese de *La casa de los espíritus* (1982) che è stata seguita dal suo inserimento nella scelta del prestigioso club dei lettori Book of the Month Club. La traduzione del romanzo *La hija de la fortuna* (1999) è uscita nell'ottobre del 1999, a fine anno è stato tradotto in tutte le maggiori lingue europee in Germania, Olanda e Spagna è divenuto uno dei libri più venduti, inserito nelle classifiche anche in ulteriori paesi europei e in America. Quando nel marzo del 2000 è stato scelto da Oprah Winfrey come libro per il mese di marzo (Oprah's Book Club) nel corso di otto ore ha raggiunto le classifiche dei libri più venduti su Amazon. Il romanzo *Retrato en sepia* (2000) è rimasto in cima alle classifiche in Argentina, Cile e Venezuela circa un anno e nelle classifiche in Spagna, Messico, Colombia e USA: il romanzo *La isla bajo el mar* nel 2010 è stato venduto in America latina con successo. Il suo ultimo romanzo *El cuaderno de Maya* (2011) è stato tra i più venduti per tutti i tredici giorni della 24. edizione della fiera internazionale del libro di Bogotá (4-16.5. 2011) ed è rimasto in classifica in Spagna e in altri paesi europei. È certo che non sia possibile paragonare i numeri di vendita in USA, dove le vendite possono raggiungere i milioni di copie, e paesi come il Messico, dove vi è un basso livello di lettore e il numero è in continuo calo e dove è considerato un successo se un libro raggiunge le 100.000 copie. Il fenomeno che indica in modo significativo il successo di lettori e in una certa qual misura risponde alla irraggiungibilità delle prime opere dei "grandi autori" è la pirateria. La grandi casi editrici come Random House Mondadori, Editorial Planeta e Alfaguera la combattono soprattutto nel contesto dell'America latina (Cile, Paraguay, Bolivia, Colombia, Perù, Argentina) dove uno o due giorni dopo l'uscita dell'originale è possibile trovarne delle falsificazioni. Nel 2010 tra i libri falsificati c'era l'allora ultimo romanzo *La isla bajo el mar* così come *Cien años de soledad* di G. García Marquez. Cfr. <http://fortunaweb.com.ar/2010-02-03-19177-crece-la-venta-de-libros-falsificados-que-ahora-se-instalan-en-la-costa/> e RODDEN, J. (ed.): *Conversazioni con Isabel Allende*. Op. Cit., p. 314 – 318. Sulla distribuzione illegale in Cile del suo libro *Mi país inventado* I. A. ha scritto: "Dos días después de su publicación aparecieron en las calles del centro de Santiago las pilas de la edición pirata, que se ofrecía a un cuarto del precio oficial. (...) Desde

prosa, le esigenze del lettore. La grande pubblicità su richiesta dell'industria editoriale accompagna, spesso anticipa, l'uscita delle opere della Allende nelle città del mondo e in internet, ma se comprensibile dal punto di vista del marketing questo partecipa a un offuscamento della sua azione nella letteratura, nella società e nella cultura contemporanea. Dal punto di vista dell'indagine letteraria però non è importante differenziare in maniera accurata le nuances della ricezione dell'opera della Allende (la motivazione del lettore), quanto invece è fondamentale riflettere sul vasto spazio in cui la sua opera si inserisce, uno spazio artistico-letterario, intellettuale, umanistico, umanizzante e umanitario, inerente all'esistenza umana nel mondo.

Isabel Allende appartiene a quegli autori che scatenano forti reazioni, positive e negative. E' evidente in Cile che questa capacità involontaria non lascia il lettore indifferente, come testimonia il fatto che solo nel 2010 lei abbia ricevuto il premio nazionale per la letteratura, collocando così il suo nome accanto ai rappresentanti della tradizione letteraria più vecchia, come Enrique Lafourcade (1927), o con i più o meno compagni di viaggio Poli Délano (1936), Antonio Skármeta (1940) e Diámela Eltit (1949). L'assegnazione del premio è stata accompagnata da polemiche. Da un lato quelli che volevano la possibilità di darle il riconoscimento espresso tempo prima da altre decine di prestigiosi premi in Francia, Belgio, Italia, Portogallo, Gran Bretagna, USA o ancora il Messico, dall'altro i sostenitori dell'altro candidato, nella controcampagna hanno rimproverato alla Allende il tono leggero e il successo commerciale.

Sulla pagina web "Los buenos libros" con il sottotitolo "Poiché dobbiamo ricostruire il Cile dobbiamo fare buoni libri", un collettivo (anonimo) di autori hanno pubblicato il "manifesto" *Perché non ci piace Isabel Allende*. I motivi avanzati costituiscono la chiave per aprire le motivazioni interiori di un risentimento che dura da un quarto di secolo da parte di alcuni cileni per l'autrice. La accusano di essere una *protegè* dei precedenti presidenti (Patricio Aylwin, Ricardo Lagos, Michele Bachelet) e dunque di difendere il marxismo; il fatto che il candidato al premio debba essere maggiormente votato alla patria (la Allende non è nata in Cile, non vive in Cile e per questo non può ricostruire sul terreno l'identità cilena); il carattere "di svago" della sua opera non aiuta la costruzione del nuovo Cile in quanto non abbraccia quei valori che sono la base più sensibile per la formazione della società (ad esempio la serietà); si chiama come la figlia di Salvador Allende (Isabel Allende Bussi, senatrice per il Partito socialista cileno)⁵⁵.

Il conservatorismo della critica cilena e i suoi pregiudizi verso opere differenti da quelle stabilite della tradizione realista, fondata su principi oggettivi della rappresentazione, è già stata analizzata da José Donoso nel libro *Historia personal del "boom"* (1983). Nella riedizione, completata da una introduzione, lo scrittore guarda all'opera della Allende come a una promessa di continuità letteraria con la sua generazione, grazie alla quale il romanzo ispanoamericano è divenuto qualcosa di sicuro e stabile nel mondo.

Dal punto di vista sociologico non è possibile forse confrontare le percentuali di coloro che "non devono" e né sentono il bisogno di esprimersi in un blog su Isabel Allende e di coloro che, nel mondo, comprano, leggono e regalano i suoi libri, uniti, per quanto diverse siano le motivazioni, dall'esperienza (estetica o intellettuale). L'opinione presentata da "un gruppo di autori", autoincaricatisi del ruolo di conoscitore "della giusta letteratura per il Cile" è, ovviamente, dal punto di vista degli specialisti irrilevante e mostra una sola linea di ricezione. Comunica però una cosa importante, che il conservatorismo cileno si nutre del sottobosco ideologico, a tratti radicale⁵⁶, e che chiuso su se stesso, esattamente come l'isolamento nazionale, si delinea come entità specifica incapace di riconoscere un elemento rilevante. Quest'ultimo è la consapevolezza che la distanza dal paese, cui sono legate le origini di un autore, non rappresenta inevitabilmente la perdita degli stimoli creativi nel rapporto con questo, ma al contrario può essere rara fonte che si nutre di nuovi significati e interpretazioni dialogiche sorte dalla nuova situazione, come testimoniamo anche le forti, singole voci dei rappresentanti del boom ispanoamericano.

L'autore paraguaiano Augusto Roa Bastos (1917-2005) scrive, sulla creazione al di fuori della patria, del vantaggio che dà all'artista, all'intellettuale il distacco, lo sguardo che ha sul paese: "permette di entrare nel lavoro più profondo e sottile della riflessione su quello che costituisce la realtà di un paese"⁵⁷. La scrittura di Isabel Allende, che costituisce al di fuori delle coordinate del Cile il proprio spazio universale, per quanto sia da queste fondamentalmente stabilito, grazie al suo influsso universale realizza qualcosa di enorme valore per questo paese. Apre al mondo i suoi autori, libri, argomenti, problemi e allo stesso tempo agisce verso il suo interno, nella sua autoconoscenza, prima con la prosa "di testimonianza", che rispecchia il disaccordo con le azioni politiche e sociali in Cile dopo l'instaurazione della dittatura militare e il timore per i diritti umani,

el punto de vista moral y económico, el pirateo es un desastre para las editoriales y los autores, pero en cierta forma también es un honor, porque significa que hay muchos lectores interesados y que los pobres pueden comprar el libro." ALLENDE, I.: *La suma de los días*. Op. cit., p. 293.

55 Cfr. <http://loslibrosbuenos.wordpress.com/2010/07/21/por-que-no-nos-gusta-isabel-allende/>

56 Il "gruppo di autori" non nascondono il sostegno al candidato Don José Luisa Rosasco, autore di romanzi per ragazzi e membro del partito di destra Rinnovamento nazionale.

57 KOHUT, K.: *Escribir en París*. Barcelona: Hogar del Libro, 1983, pp. 238 – 239.

successivamente attraverso la tematizzazione di importanti momenti storici con il genere del romanzo storico (ad esempio *Inés del alma mía*).

Nel libro *La suma de los días*, che l'autrice lega al romanzo-memoria *Paula*, la Allende avvicina la vita in California dopo la morte della figlia e riconosce un legame esistenziale delle proprie radici con “el rico magma del pasado, que [...] tiene un componente inevitable de imaginación”⁵⁸. L'immaginazione della Allende, la fantasia è parte integrante di un particolare strumento del suo “esorcismo” contro l'estraneità, la lontananza vissuta in diverse fasi della sua vita, ma è anche una cura per la tristezza, il dolore e la nostalgia. Ha la forma di una corrente dinamica che scorre, raccoglie acqua dagli sguardi, dai profumi, suoni, tocchi, fino a che non matura pienamente nella lettera, nella parola e da questa non emergono relazioni intense su di lei e sul paese che co-forma la sua identità. Il noto sociologo e scrittore cileno Pablo Huneus (che candidò la Allende per il premio nazionale nel 2002) pone l'attenzione sul carattere della testimonianza letteraria e sociologica della Allende sul nostro periodo: “la sua opera contiene la maggior proposta di archetipi antropologici e di dinamica interna di gruppi mai prodotta dalla narrativa nazionale”⁵⁹.

La scrittura di un autore si compone in generale su una base pluristratificata e non sempre – soprattutto in America latina – è possibile separare le preferenze politiche (come uno degli strati), i valori ad esse legati, che si proiettano nelle tematiche e nel modo della sua prosa artistica, come dimostrato anche nei capitoli precedenti dove si indagano le tematiche dei romanzi *La casa de los espíritus* e *De amor y de sombra*. Il primo romanzo affronta la caduta del governo di Salvador Allende, il secondo al tema dei desaparecidos durante la dittatura di Pinochet. Molti (se non la maggioranza) dei rappresentanti del boom ispanoamericano erano sostenitori del pensiero sociale di sinistra, similmente a milioni di persone al mondo negli anni '60 del XX secolo, li attirava l'idea di costruire sistemi politici ed economici a favore della maggioranza della popolazione e non solo per un gruppo di privilegiati, l'idea di una giustizia sociale che, accanto ad altre aspirazioni, è divenuta come un legame interno della regione latinoamericana, della sua conservazione di un'identità comune. In questo periodo si diffondono per il continente, come espressione di sostegno all'ideale di trasformazione sociale, i nuovi movimenti musicali come il Nueva Trova cubana, la Tropicalia brasiliana e la Nueva canción chilena (versione locale dalla protest song sudamericana) il cui rappresentante, Víctor Jara, ha ispirato il personaggio del cantante Pedro Tercero ne *La casa de los espíritus*.

Isabel Allende, come sottolinea sulle colonne del giornale “El mostrador” la giornalista e scrittrice Elizabeth Subercaseaux, ha ottenuto numerosi premi all'estero, la sua opera viene studiata nelle cattedre di letteratura ispanoamericana delle più prestigiose università USA (Harvard, Yale, Princeton, Berkeley, ecc.) e in Europa, con il suo libro di debutto ha portato sulla scena letteraria mondiale il fatto che il boom non rappresentava la fine della qualità letteraria in America latina, ma ha anzi aperto le porte a una nuova generazione di autori, donne e uomini; scrive la giornalista: “quello che ha fatto *La casa de los espíritus* è aver posto in evidenza una narratrice notevole, profonda e piacevole, capace di scuotere l'ambiente della letteratura ispanoamericana, un po' avvilito poiché il boom stava passando e la generazione successiva lottava per distaccarsi dalla sua ombra”⁶⁰. Il percorso sul quale si è messa Isabel Allende con questo libro è stato proficuo da diversi punti di vista, alcuni di questi sottolineati anche dalla giuria del Premio nazionale che nella sua decisione ha valutato “l'eccellenza e l'apporto della sua opera alla letteratura, che ha avuto una buona ricezione in Cile quanto all'estero, ha ricevuto numerosi riconoscimenti e che ha rivalorizzato il ruolo del lettore”⁶¹. I. Allende è la quarta donna in Cile a ottenere questo premio, l'hanno preceduta nel 1951 Gabriela Mistral, nel 1961 Marta Brunet e nel 1982 Marcela Paz.

Ulteriori importanti elementi sull'ampia influenza della Allende nel mondo della letteratura, dimostrata dal numero di vendite (55 milioni) ed espressa anche dalle traduzioni in 27 lingue, li indica lo stesso candidato al Premio Antonio Skármeta: “[La Allende] è una scrittrice dall'opera versatile, che ha affrontato la novella da differenti punti. Merita questo riconoscimento. Le riconosco anche la sua profonda e intransigente condotta democratica e la sua proverbiale generosità”⁶². Infatti, la personalità di Isabel Allende non si risolve solo nella libertà intellettuale, espressa nella creatività, contemporaneamente è accompagnata dal bisogno di aiutare coloro

58 ALLENDE, I.: *La suma de los días*. Op. cit, p. 242.

59 HUNEEUS, P.: El premio nacional a Isabel Allende. In: *Gran Valparaíso*, 5. júla 2010, consultabile in internet: <http://www.granvalparaiso.cl/v2/2010/07/05/el-premio-nacional-a-isabel-allende/>

60 SUBERCASEAUX, E.: El Premio Nacional para Isabel Allende. In: *El mostrador*, 29 de Junio de 2010, consultabile in internet: <http://www.elmostrador.cl/opinion/2010/06/29/el-premio-nacional-para-isabel-allende/>

61 Citato in “La escritora Isabel Allende gana el Premio Nacional de Literatura de Chile”, consultabile in internet: <http://informe21.com/actualidad/escritora-isabel-allende-gana-premio-nacional-literatura-chile>

62 Citato in “Celebran premio Nacional de Literatura de Chile para Isabel Allende”, consultabile in internet: <http://informe21.com/actualidad/escritora-isabel-allende-gana-premio-nacional-literatura-chile>

<http://www.thisischile.cl/Articles.aspx?id=5083&sec=288&itz=&eje=&idioma=1&t=celebran-premio-nacional-de-literatura-de-chile-para-isabel-allende>

i quali lo richiedono. La sua priorità è la Fondazione Isabel Allende, fondata in memoria della figlia Paula⁶³, che finanzia progetti mirati al sostegno economico e sociale di donne e bambini oltre ai centri per migranti e indigenti e per i paesi devastati dai terremoti (Cile, Haiti). I primi investimenti della Fondazione sono stati frutto delle vendite del suo libro di memorie, *Paula*.

All'interno del contesto delle donne che scrivono

Nella più recente narrazione autobiografica, il libro di memorie *La suma de los días*, Isabel Allende misura l'universo femminile, composto da spiriti, forti legami famigliari, ricordi, avventure vissute lungo il corso della vita e il gusto di viaggiare. Il tono della narrazione è quanto di più fedele, ironico e autoironico, riflette il gusto dell'autrice di affrontare attraverso la trama, emozioni forti, svelare la loro fonte e il significato, come, in sostanza, fa attraverso i suoi personaggi letterari che sono caratterizzati dalla spontaneità, la vitalità e la forza di lottare, la fede nella vita, nel suo percorso, che col tempo e le esperienze ne costruisce i contorni e le dà contenuto. La maturità come persona e come scrittrice si trova sullo sfondo di un raro sguardo complessivo costituito dalla creazione della sopravvivenza al dolore e alle tragedie e dal confronto con l'età che avanza. Il dolore e la sofferenza nell'interpretazione della Allende vengono elevati a dono il cui significato si spiega con la conoscenza che ne consegue, la profonda esperienza e la pienezza di ricordi gioiosi che la precedono. Da questa piattaforma "spirituale" e dal personale approccio alla materia della realtà, che avvolge con il ricordo e la scrittura, la Allende costruisce la narrazione autobiografica e molti aspetti del suo stile.

Le protagoniste della Allende sono portatrici di una propria visione estetica, sono consapevoli che la loro vita è letteralmente o metaforicamente un viaggio verso lo svelamento dei legami dell'ambiguità sociale e della paura, verso la costruzione della libertà, personale e/o politica, etnica, verso l'espressione di se stesse nel modo a loro più congeniale, dato dall'indole femminile, dai bisogni, dalle emozioni, ma anche dai sogni. Y. Vaňková a questo riguardo sottolinea la capacità di plasmare il mondo femminile in modo non invasivo e egemone: "la Allende non tenta di porre fine alle tendenze androcentriche della letteratura ispanoamericana, e per quanto i suoi protagonisti siano sempre solo donne non vi contrappone una superiorità ginecocratica. Le sue Pandora o Eva, pur di differenti classi sociali ed età, sono anche lo spirito della casa e non la lasciano neanche dopo la morte, ma prendersene cura non è ciò che riempie le loro vite. Sono per lo più *creature particolari, non banali* [sott. Y.V.], ora sul confine tra l'essere umano e una creatura mitica, altre volte femministe eccentriche (ma non suffragette) o semplici donne (istruite o analfabete) che fronteggiano il dispotismo patriarcale, i pregiudizi sociali e sessuali, ma anche la dittatura e le rappresaglie politiche. Tutte hanno una notevole fantasia, si dedicano all'arte, ma anche a mestieri reali che le liberano dalla banale quotidianità"⁶⁴.

Isabel Allende crea con la lingua nelle sue opere un ritratto essenziale femminile e partecipa alla formazione di una specifica scrittura fatta da donne all'interno della letteratura cilena e (in senso più largo) ispanoamericana. Lei e le altre scrittrici, Lucía Guerra (1942), Diámela Eltit (1949), Pía Barros (1956), Marcela Serrano (1951), il cui debutto si colloca negli anni '80, rappresentano un impulso di rinnovamento, con uno sguardo alla tradizione locale, della formazione di valori ed esperienze strettamente legati al mondo femminile, con i rapporti famigliari e di coppia, con le possibilità di autorealizzazione e di completamento della propria identità. Le loro opere non sono solo espressione di preferenze linguistiche soggettive e artistiche, di fonti differenti dagli stimoli intellettuali ed estetici, ma esprimono un impegno sociale e politico, uno sforzo di dare voce a coloro che erano e sono zittiti, emarginati, discriminati. Maria Terasa Medeiros-Lichem nel libro *La voce della donna nella narrativa latinoamericana: nuove letture critiche* (2006) tenta di separare in modo specifico una linea latinoamericana della prosa femminile, riflettendo in parte sul lavoro di due autrici cilene M.L. Bombal e M. Valdivieso: "utilizzo il termine 'voce' come espressione trans-individuale delle circostanze culturali, sociali e politiche e interpreto la voce femminile come risultato di una interazione dialogica tra la forza del patriarcato, voce monologica che ha dominato nella letteratura, e le voci sommerse e ridotte in silenzio dell'Altro, donne o emarginati, di coloro che sono stati esclusi dal territorio della Parola"⁶⁵.

Debra Castillo sottolinea l'identificazione delle donne che scrivono con gli emarginati come fonte di forza politica da cui traggono origine due possibilità di azione autoriale: la prosa con carattere di testimonianza e la nuova interpretazione delle differenze tra cultura dominante e gli Altri⁶⁶. Il più interessante elemento della riflessione critica letteraria e non solo della donna cilena e latinoamericana in questo senso si manifesta nel fatto della sua doppia emarginazione (concetto definito da Sara Castro-Klaren) in quanto è donna in una società patriarcale e anche meticciasa e per questo soggetta a una discriminazione razziale come scia del pensiero

63 Isabel Allende sostiene numerosi progetti caritatevoli in USA, Cile, India e in altri paesi. La fondazione è stata fondata nel 1996 dopo la morte della figlia Paula (1963-1992), volontaria in una comunità di emarginati in Spagna e Venezuela. Cfr. <http://www.isabelallendefoundation.org>

64 VAŇKOVÁ, Y.: *Magický realizmus s magickou ženskostou*. In: *Slovenské pohľady*, 106, 1990, n. 2, p. 144.

65 MEDEIROS-LICHEM, M. T.: *La voz femenina en la narrativa latinoamericana: una relectura crítica*.

Santiago: Cuarto Propio, 2006, p. 232.

66 Ibid, p. 81.

coloniale⁶⁷. La doppia emarginazione contiene al suo interno l'immagine di una nuova cultura nella sua base dinamica. Si tratta di un sincretismo di indigeno ed europeo (variamente tematizzato nei diversi paesi dell'America latina), individuabile in modo esplicito o implicito nei lavori di Isabel Allende, sul cui sfondo si acquisiscono significati più profondi, altri. È strettamente legato al protagonismo delle donne nell'opera cilena, e quindi con la richiesta di riflettere sul loro posto. La Allende ha risposto a questa domanda con modalità che a oggi suscitano delle polemiche: pietra basilare del suo scrivere artistico è la fabula, sviluppata anche dagli episodi della vita, in cui dal punto di vista del discorso patriarcale ed estetico presenta temi apparentemente banali, non fondamentali e con questi condiziona la configurazione dello spazio, mentre parallelamente lo eleva con metatemi legati soprattutto con l'autorealizzazione delle protagoniste. La sua prosa è semplice, leggibile, piacevole, l'autrice la costruisce con una lingua letteraria chiara, plastica, fluente e attraverso di essa dà voce alla sensualità femminile e costituisce in primo piano anche la sua identità. Si tratta di un rinnovamento consapevole della letteratura sentimentale che la Allende arricchisce di uno sguardo femminista e di un compromesso politico e lo presenta anche come una reazione al "canone maschile" e al suo preferito razionalismo⁶⁸.

La Allende appartiene a quelle poche autrici cilene, María Luisa Bombal, Marta Brunel, Diámela Eltit, la cui opera ha dato vita a una ricca riflessione, anche a livello di studi monografici. La sua opera, come quella di altre autrici ispanoamericane - ad esempio le messicane Ángeles Mastretta (1949) e Laura Esquivel (1950) o la cubana Zoe Valdés (1959) - ha ottenuto attenzione anche all'estero. Queste autrici sono figure dominanti nel mercato editoriale, argomento di programmi di corsi in università. Nel contesto del proprio paese e in America latina rappresentano un fenomeno di continuo interesse, si parla di loro come di un "canone femminile", che si delinea come una opposizione intenzionale, in una certa misura parodica, all'ottica letterario-culturale instaurata in maniera patriarcale. Dalla pubblicazione della raccolta di studi *Escritoras chilenas* (1999) di Patricia Rubio sono passati dieci anni e possiamo ritenere che la situazione dell'ambiente letterario cileno, che la studiosa presenta nell'introduzione (analisi che può essere applicata anche ad altri paesi dell'America latina per via di numerose vicinanze sociali, culturali, politiche), sia cambiata in modo molto graduale, come confermato dalle nomine ai premi letterari. Rubio anche alla fine del XX secolo (attraverso il nome di scrittrici "zittite") pone l'attenzione sull'insufficienza di riflessione sulla letteratura scritta da donne, sulla sua sistematica emarginazione dal canone e dalle storie della letteratura che lo stabilisce, dai programmi scolastici, ma anche dai piani editoriali, che sono soggetti alla politica di mercato e alle concezioni culturali egemoniche, dove raramente appaiono discorsi alternativi o autori non conosciuti e per le riedizioni sono assicurati solo libri scritti da uomini. La sottovalutazione delle donne scrittrici complica così, secondo la Rubio, la costituzione di una tradizione femminile cilena⁶⁹.

Sotto questa luce, si può considerare Isabel Allende come una di quelle non irrilevanti voci, il cui andare oltre le frontiere del Cile e lo spazio geografico dell'America latina parla di un contenuto estetico e culturale della letteratura. Questo è possibile principalmente per due motivi: grazie allo sforzo e allo stimolo creativo del movimento femminista e grazie alle scrittrici che durante il XX secolo hanno tentato nelle loro opere letterario-estetiche di riflettere sulle diverse forme dell'essere donna nella società cilena nei singoli periodi storici. L'approccio creolistico ha facilitato la comprensione dell'esperienza femminile nella solitudine della campagna, l'ambiente cittadino ha dato spazio per ritrarre le donne povere dei quartieri di periferia, ma ha permesso anche la riflessione sul formalismo e sulle sue regole limitanti, come risuonava nelle classi più alte della società. María Luisa Bombal anticipa in modo significativo il viaggio delle scrittrici contemporanee: porta nella letteratura una sua consapevolezza della disarmonia tra l'uomo e la donna, generata dalla differenza dei loro mondi e da un modo di funzionare diverso al loro interno. La donna è così, come scrive Rubio nell'introduzione sopracitata, nella sua essenza fedelmente legata alla forza della natura, alla fantasia, ai sogni, questi punti referenziali del mondo femminile però sono giudicati dall'ordine patriarcale come qualcosa di insignificante, illogico, soggettivo⁷⁰. Dopo M. L. Bombal seguono scrittrici che tematizzano la disuguaglianza di genere, la differenza dei mondi maschile e femminile con cui da un lato partecipano alla messa in evidenza dell'elemento femminile nel processo letterario, dall'altro alla costruzione di una struttura cilena più salda del romanzo. Fernando Alegria, critico e scrittore, nella storia della letteratura cilena del XX secolo⁷¹ vi inserisce alcune delle scrittrici che hanno collaborato a costruire la tradizione delle donne autrici. María Carolina Geel (1913-1996) ha affrontato l'argomento della sessualità, della violenza e della malignità della passione umana; María Elena Gertner (1927) ha unito attraverso la sensualità il legame poetico e la quotidianità e i miti della società coeva; le eroine di Elisa Serrano (1927-1987) sono testimoni, protagoniste e giudici della propria storia e non soggetti passivi; Alicia Morel (1921) ha legato l'ambiente reale in una magia poetica a tratti rilkeana e con l'elevato grado di liricità la

67 Ibid, p. 80.

68 Cfr. OVIEDO, J. M.: *Historia de la literatura hispanoamericana. 4. De Borges al presente*. Op. cit., p. 396.

69 RUBIO, P.: *Escritoras chilenas*. 3er vol. Novela y cuento. Santiago: Cuarto Propio, pp. 11 – 12.

70 Ibidem, pp. 19-20.

71 ALEGRIA, F.: *Literatura chilena del siglo XX*. Santiago de Chile: Empresa Editora Zig-Zag, 1967, pp. 73 – 77.

avvicina alle file del simbolismo; Margarita Aguirre (1925-2003) e Mercedes Valdivieso (1924-1993) hanno sviluppato il romanzo psicologico. Il romanzo *La brecha* (1961) della Valdivieso è considerato pietra angolare del femminismo ispanoamericano. Nell'America ispanofona appaiono le prime opere femministe a cavallo degli anni '70 e '80 con autrici come Griselda Gambaro (1928, Argentina), Elena Poniatowska (1933, Messico), Luisa Valenzuela (1938, Argentina), Cristina Perri Rossi (1941, Uruguay) e altre ancora. Questa linea di prosa ha dato in modo concreto un contorno al processo della scrittura femminile nel continente americano producendo un'immagine: “nell'incorporare le voci multiple dell'Altro, la narrativa femminile sta intrecciando un'immagine pluri-identitaria della donna, della società e della realtà latinoamericana”⁷². Isabel Allende a partire dal 1982 ha arricchito questa tradizione dal punto di vista artistico con una forma di femminismo più pacato, per il suo metodo di elezione della poetica del femminile e anche la tematizzazione della emarginazione di genere e di altri tipi, come emerge anche dal suo credo di vita personale.

I valori della concezione religioso-culturale con cui I. Allende si identifica sul piano personale e in cui si incontrano cattolicesimo, religioni orientali, rituali d'origine africana vengono da lei inseriti sul piano letterario in motivi più piccoli, ma ugualmente si possono seguire come temi “filosofici” sullo sfondo. Esempio di ciò è il romanzo *La isla bajo el mar* ([L'isola sotto il mare], 2009). L'autrice colloca la prima parte nella colonia francese di Santo Domingo (successivamente Haiti) alla fine del XVIII secolo (1770-1793), l'azione della seconda parte si svolge invece in Luisiana, nella città di New Orleans (1773-1810), che per molti schiavi – e anche per la protagonista Zaritè, mulatta con origini senegalesi – è diventata simbolo di libertà. In modo simile a Carpentier nel romanzo *El reino de este mundo* [Il regno di questo mondo], Isabel Allende modella il processo di liberazione degli schiavi dalla dominazione coloniale francese e lascia risuonare la realtà meravigliosa dell'ambiente, come lei lo interpreta, della ricchezza spirituale degli schiavi (i rituali voodoo a tratti in una propria armonia con il cristianesimo). Lo interpreta non solo come elemento etnico specifico, summa antropologico-culturale nella varia realtà latinoamericana, ma anche come una certa immagine interiore di emancipazione e postulato inevitabile, se non esistenziale del confronto con la crudeltà e la violenza del sistema. Sullo sfondo di descrizioni artistiche minuziose dell'ambiente presenta la storia dell'africana Zaritè, espressione del desiderio di una società più umana e di un inserimento in questa dei valori femminili. Zaritè appare come portatrice del magico nel profondo senso del termine: il suo ballo voodoo è una forma di liberazione, uno stato di trance in cui è condotta, che le permette di sopravvivere alla realtà estenuante e di governare, ridurre il dolore. Erzuli, la dea a cui si rivolge e da cui si fa pervadere, incarna i diversi aspetti della divinità femminile, è dea della compassione, dell'amore, della speranza, dell'amicizia, governa le acque e disseta i suoi servitori e li unisce con gli spiriti dei loro defunti. Nella dea acquista senso l'essenza della donna, la sua maternità, ma anche le emozioni come elemento che armonizza il mondo.

L'opera della Allende mostra anche la sua vicinanza alla teologia della liberazione mirata all'aiuto concreto delle persone, o più precisamente delle società oppresse. Nella storia dell'America latina questa modalità di ragionamento sulla costruzione di una società giusta “dal basso” si basa su due “stimoli”: dal punto di vista storico si lega all'esperienza della colonizzazione e dal punto di vista dello sviluppo socio-economico contemporaneo con quella della povertà. Il Vangelo diviene per i poveri la novella liberatrice e Cristo il liberatore e in maniera simile agisce Maria in questo processo di liberazione. La lingua patriarcale tradizionale della teologia si bilancia, in questa concezione, con l'accento sugli elementi femminili, materni che si uniscono simbolicamente soprattutto con i concetti di misericordia divina e ventre di Dio⁷³. Il sincretismo religioso, che in Cile (e in America latina in generale) si forma dall'unione di manifestazioni religiose autoctone con il cattolicesimo, o più in generale con il cristianesimo (conseguenza delle migrazioni storiche), è espressione di quella versione della cilenità che Larraín indica come versione della cultura popolare⁷⁴. Per Gabriel Salazar detta versione della cultura popolare è caratterizzata dall'indipendenza dall'élite, dalla tensione, dall'incoerenza, elementi che compensati dalla forza dell'immaginazione creativa che dà la possibilità di sopravvivere in condizioni difficili⁷⁵.

La forza del Vangelo, come interpretato dalla teologia della liberazione, crea uno spazio per la scoperta di temi che durante la colonizzazione furono posti ai margini. Uno di questi è la presenza dell'elemento araucano (nel senso di rivivificazione dell'indigeno e di conoscenza dell'altro, con cui convive da secoli) e il protagonismo della donna, della madre, reso vivo dalla cultura meticcia e dalla fusione religiosa che si trova alla base della singolare simbolica mariana, grazie a cui l'elemento femminile diviene dominante nella cultura patriarcale⁷⁶.

72 MEDEIROS-LICHEM, M. T.: *La voz femenina en la narrativa latinoamericana*. Op. cit, p. 15.

73 Cfr. DUPUIS, J.: Teologia della liberazione. In: LATOURELLE, R. et al.: *Dizionario della teologia fondamentale*. Assisi: Cittadella Editrice, 1990, pp. 1280-1288.

74 Cfr. LARRAÍN, J.: *Identidad chilena*. Santiago: Lom ediciones, 2001, p. 173.

75 Ibid, p. 173.

76 La teologia della liberazione, che si sviluppa in Cile negli anni '70, presenta (doveva presentare) una nuova identità popolare cattolica e il cui fine era il rinnovamento della Chiesa e il suo impegno nella lotta per la giustizia, la difesa degli oppressi, dei poveri nei quartieri popolari. Come si è visto successivamente, il

L'elaborazione letteraria della Allende di questi argomenti costituisce una voce nella formazione del processo di liberazione da qualunque emarginazione (politica, sociale, culturale, razziale, economica, di genere, religiosa, ecc.) o oppressione e in questa forma riecheggia in modo implicito o esplicito nei romanzi *La casa de los espíritus*, *De amor y sombra*, *Hija de la fortuna*, *Retrato en sepia*, ma anche nel romanzo *La isla bajo el mar*, in quanto la scrittrice rifiuta l'esclusivismo e in ogni manifestazione spiriturale distingue quelle stesse esperienze di base. Gli attori dell'atteso cambiamento sono donne, la storia narrata raffigura il loro viaggio verso uno spazio proprio e autentico. Lo specifico universo religioso dell'autrice si rispecchia nel profilo di alcune figure letterarie, ma lo forma anche il mito familiare dell'inclinazione degli Allende al misticismo, spesso evidenziato dalla scrittrice: essa ricorda lo zio sessantenne diventato un famoso guru, la nonna spiritista, la zia-santa con le ali, la madre devota. Paula-spirito come personaggio letterario della memoria è espressione di un bisogno vitale della scrittrice di rendere presenti le creature amate affinché il tempo non ne disperda il ricordo.

Conclusioni

La scrittrice cilena e americana naturalizzata Isabel Allende per la sua opera trae ispirazione dalla sua immaginazione stimolata dalla pluralità etnica del continente, in particolare dalla convivenza dell'elemento indigeno con quello creolo nella cultura cilena. L'unione della tradizione orale, la sua vivacità, la tonalità, gli stimoli sensoriali e la ritualità rendono vive la capacità della fabulazione di forti trame - trame rese con la scrittura, che si basano su valori ed esperienze il cui significato è realizzato nel rapporto con il lettore.

L'opera di Isabel Allende non si distingue solo per l'attrattiva estetica. La sua forte influenza anche oltre le frontiere geografiche, della cultura, del genere o dell'età esprime la portata sociale dello sforzo dell'autrice di una mediazione della verità (artistica), come indicato anche dal ritorno a complessi temi storici sul cui sfondo la scrittrice raffigura l'identità della donna cilena e latinoamericana. Da questo punto di partenza, che consiste nella dimensione libera e multiculturale, nei valori della tolleranza e in una forte sensibilità sociale, la Allende compone uno sguardo complessivo, quasi trascendentale sulla costituzione storica dell'America latina e contemporaneamente proprio ciò rimarca il suo non facile presente. È importante notare che Isabel Allende riesce a mediare la complessa e stratificata realtà latinoamericana con uno sguardo femminile umanizzante inserito in una poetica personale del realismo magico.

(Traduzione di Tiziana D'Amico)

Bibliografia

- ALEGRÍA, Fernando: *Breve historia de la novela hispanoamericana*. México: Ediciones de Andrea, 1959.
- ALEGRÍA, Fernando: *La literatura chilena contemporánea*. Buenos Aires: Centro Editor de América Latina, 1968.
- ALEGRÍA, Fernando: *Literatura chilena del siglo XX*. Santiago de Chile: Empresa Editora Zig-Zag, 1967, 287 p.
- ALLENDE, Isabel: *Afrodita*. Barcelona: Plaza y Janés, 1997, 326 p. ISBN 84-01-54078-X.
- ALLENDE, Isabel: *De amor y de sombra*. Barcelona: Plaza y Janés, 1992, 285 p. ISBN 84-01-38208-4.
- ALLENDE, Isabel: *El plan infinito*. Barcelona: Plaza y Janés, 1991, 411 p. ISBN 84-01-42268-X.
- ALLENDE, Isabel: *Hija de la fortuna*. Barcelona: Plaza y Janés, 1999, 439 p. ISBN 84-01-01348-8.
- ALLENDE, Isabel: *Inés del alma mía*. Barcelona: Random House Mondadori, 2006. ISBN 978-84-8346-590-5.
- ALLENDE, Isabel: *La casa de los espíritus*. Barcelona: Random House Mondadori, 2002, 455 p. ISBN 84-8450-388-7.
- ALLENDE, Isabel: *La isla bajo el mar*. Barcelona: Random House Mondadori, 2009. 511 p. ISBN 978-84-01-33749-9.
- ALLENDE, Isabel: La magia de las palabras. In: *Revista Iberoamericana* N° 132/133, 1985, pp. 448-452.
- ALLENDE, Isabel: *La suma de los días*. Barcelona: Random House Mondadori, (2007) 2009. 368 p. ISBN 978-84-8346-928-6.
- ALLENDE, Isabel: *Paula*. Barcelona: Plaza y Janés, 1998, 433 p. ISBN 84-8450-554-5.
- ALLENDE, Isabel: *Retrato en sepia*. Barcelona: Plaza y Janés, 2000, 347 p. ISBN 84-01-01409-3.
- ALLENDE, Isabel: Sobre La casa de los espíritus. In: *Discurso literario*, N° 1, 1984 (Oklahoma), pp. 67-73.
- AMORÓS, Andrés: *Introducción a la novela hispanoamericana actual*. Salamanca: Ediciones Amaya, 1973.

movimento aveva probabilmente un significato più intellettuale, creativo e sociale che una concreta influenza, infatti una delle cause dell'insuccesso viene attribuita al suo carattere poco popolare essendo stato fondato da una parte dell'élite ecclesiastica. Negli anni '80 la teologia della liberazione inizia ad essere sostituito da un'inclinazione pentecostale, politicamente più conservatrice, mirata alla conversione personale e strettamente legata all'emarginazione, alla povertà, alla malattia, alla disoccupazione. Cfr. LARRAIN, J.: *Identidad chilena*. Op. cit., pp. 239 – 240. Il pentecostalismo è un movimento religioso nato all'inizio del XX secolo nell'ambiente protestante e basato sul desiderio di un rinnovamento spirituale e un'esperienza della carità.

- ANDERSON IMBERT, Enrique: *El realismo mágico en la ficción hispanoamericana*. Caracas: Monte Ávila editores, 1976, pp. 7-25.
- BELLINI, Giuseppe: *Nueva historia de la literatura hispanoamericana*. Madrid: Editorial Castalia, 1997, 805 p. ISBN 84-7039-757-5
- BENGOA, José: *Historia del pueblo mapuche*. Siglo XIX y XX. Santiago: Lom Eds., 2000, p. 41. ISBN 956-282-232-X
- BRITO, Eugenia: *Antología de poetas chilenas. Confiscación y silencio*. Santiago: Dolmen, 1998, 363 p. ISBN 9562013979
- CARPENTIER, Alejo: *Razón de ser*. Caracas: 1984. (Z prednášky „Lo barroco y lo real maravilloso“ v caracaskom Ateneu, prednesenej 22. mája 1975.)
- CIPLIJAUSKAITĖ, Birutė: *La novela femenina contemporánea (1970-1985)*. Hacia una tipología de la narración en primera persona. Barcelona: Editorial Anthropos, 1988, 255 p. ISBN 84-7658-105-X.
- COCIMANO, Gabriel: La tradición oral latinoamericana. Las voces anónimas del continente caliente. In: *Araucaria. Revista Iberoamericana de Filosofía, Política y Humanidades*, año/vol. 8, 2006 num. 16, diciembre, pp. 23 – 36.
- CODDOU, Marcelo (ed.): *Los libros tienen sus propios espíritus: estudios sobre Isabel Allende*. México: Universidad Veracruzana, Cuadernos del Centro de Investigaciones Lingüístico-Literarias, Instituto de Investigaciones Humanísticas, 1986.
- CORREAS ZAPATA, Celia: *Isabel Allende. Vida y espíritus*. Barcelona: Plaza y Janés, 1998, 255 p. ISBN 84-01-54105-0
- ČECHOVÁ, Lýdia: John McGahern a írská kultúrna identita. In: *Slovenská filologická revue*. Roč. 1, číslo: 2, nov. Dec. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2009, s. 65 – 91. ISBN 1338-0583
- ČECHOVÁ, Lýdia: Rituál všednosti v tvorbe írskoho spisovateľa Johna McGaherna. In: *Rytual. Język – religia*. Zborník z medzinárodného vedeckého sympózia. Lodź: Archidiecezjalne Wydawnictwo Lodźkie, 2004, s. 77 – 83. ISBN 83-89790-02-05
- DAMJANOVA, Ludmila: *Sexo y lenguaje. Ensayo sobre la novela latinoamericana – Isabel Allende, Márvel Moreno, Gabriel García Márquez y Plinio Mendoza*. 1. vyd. Sofia: Sofia – Press Infocontact, 1993.
- DONOSO, José: *Historia personal del “boom”*. Buenos Aires: Sudamericana/Planeta, 1984. ISBN 9503700841
- DUBCOVÁ, Viera: Gabriela Mistralová. In: MISTRALOVÁ, Gabriela: *Neha*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1971, pp. 147-154.
- DUPUIS, Jacques: Teologia della liberazione. In: LATOURELLE, René et al.: *Dizionario della teologia fondamentale*. Assisi: Cittadela Editrice, 1990, pp. 1280-1288. ISBN: 88-308-0459-2
- ESTÉBANEZ CALDERÓN, Demetrio: *Diccionario de términos literarios*. Madrid: Alianza Editorial, 1996, 1134 p. ISBN 84-206-5251-2
- FISCHEROVÁ, Anna (ed.): *Viera Dubcová: Medzi prekladom, vedou a poéziou*. Bratislava: Peter Mačura - PEEM, 2008, 160 p. ISBN 978-80-89197-96-5
- FRANCO, Jean: *Historia de la literatura hispanoamericana. A partir de la independencia*. Prel. Carlos Pujol. 13. vyd. Barcelona: Editorial Ariel, 1999, 381 p. ISBN 84-344-8315-7
- FRANEK, Ladislav: Doslov. In: NERUDA, Pablo: *Kniha otázok*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1987, pp. 91-94.
- FRANEK, Ladislav: *Modernita románových literatúr*. Bratislava: VEDA, Ústav svetovej literatúry SAV, 2005, 240 p. ISBN 80-224-0841-7
- FUENTES, Carlos: *La nueva novela hispanoamericana* (1969). 4. ed. México: Joaquín Mortiz, 1974.
- GÁLVEZ ACERO, Marina: *La novela hispanoamericana contemporánea*. Madrid: Taurus, 1987. ISBN 84-306-2533-X.
- GISSI, Jorge et al.: *Cultura e identidad en América Latina*. Instituto Chileno de Estudios Humanísticos (Ichen), 1995.
- GODOY, Hernán: *La cultura chilena. Ensayo de síntesis y de sociología*. Santiago: Editorial Universitaria, 1982.
- GOIÇ, Cedomil: *Historia de la novela hispanoamericana*. Valparaíso: Ediciones Universitarias de Valparaíso, 1972.
- GOIÇ, Cedomil: La novela chilena actual. Tendencias y generaciones. In: *Anales de la Universidad de Chile*, N° 119, 1960.
- GONZÁLEZ-ORTEGA, Nelson: La novela latinoamericana de fines del siglo XX 1967-1999: hacia una tipología de sus discursos. In: *Moderna Sprak*, vol. XCIII., 2, 1999, pp. 203-228.
- HOUSKOVÁ, Anna: *Imaginace Hispánské Ameriky (Hispanoamerická kultúrna identita v esejích a románech)*. Praha: Torst, 1998, 206 p. ISBN 80-7215-069-3
- HUNEEUS, Pablo: El premio nacional a Isabel Allende. In: *Gran Valparaíso*, el 5 de julio de 2010. Disponible en: <http://www.granvalparaiso.cl/v2/2010/07/05/el-premio-nacional-a-isabel-allende/>
- JARA, Álvaro: *Guerra y sociedad en Chile*. Ensayo de sociología colonial. París, 1961. Santiago: Editorial Universitaria, 1971

- JUNG, Carl Gustav: *Archetypy a kolektívne nevedomie*. Prel. Alma Münzová Košice: Knížná dielňa Timotej, 1992, 261 p. ISBN 80-888849-05-5
- KOHUT, Karl: *Escribir en París*. Barcelona: Hogar del Libro, 1983.
- KUČERKOVÁ Magda: *K poetike magického v hispanoamerickom románe*. In: POKRIVČÁKOVÁ, Silvia et al.: *Realizmus a antirealizmus*. 12. 5. 2004, pp. 82-85. www.pf.ukf.sk/pdfdoc/raal.pdf ISBN 80-8050-673-6.
- KUČERKOVÁ, Magda: *Magický feminizmus Isabel Allendeovej*. In: Rak, VIII, n. 7-8, 2003, pp. 31-49.
- KUČERKOVÁ, Magda: *Historická úloha surrealizmu v hispanoamerickej próze*. In: Slovak review, XIII, n. 1, 2004, pp. 70-76.
- KUČERKOVÁ, Magda: *Isabel Allendeová: Sépiový portrét*. In: Revue svetovej literatúry, XXXIX, n. 1, 2003, pp. 138-139.
- KUČERKOVÁ, Magda: *Zabudnuté umenie rozprávať*. In: Slovo, V, n. 12, 2003, pp. 9-10.
- LARRAÍN, Jorge: *Identidad chilena*. Santiago: Lom ediciones, 2001, 274 p. ISBN 956-282-399-7
- LUKAVSKÁ, Eva: „Zázračné reálno“ a magický realizmus. *Alejo Carpentier versus Gabriel García Márquez*. Praha: Host, 2003, 198 p. ISBN 80-72 94-100-3
- MARTÍN-BARBERO, Jesús: Medios y culturas en el espacio latinoamericano, 2004. In: *Pensar Iberoamérica*. Revista de cultura. 2004, n. 5 (enero – abril). ISSN 1683-3783
Disponibile en: <http://www.oei.es/pensariberoamerica/ric05a01.htm>
- MATURO, Graciela: *La polémica actual sobre el realismo mágico en las letras latinoamericanas*. Tekne: 1979.
- MEDEIROS-LICHEM, María Teresa: *La voz femenina en la narrativa latinoamericana: una relectura crítica*. Santiago: Cuarto Propio, 2006. ISBN 956-260-372-5.
- MENTON, Seymour: *Historia verdadera del realismo mágico*. México: Fondo de Cultura Económica, 1998, 256 p. ISBN 9681654110
- MIKO, František: *Text a štýl*. Bratislava: Smena, 1970, 190 p.
- NOSKOVIČOVÁ, Nelida: Isabel Allendeová a jej Dom duchov. In: ALLENDE, Isabel: *Dom duchov*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1988, pp. 398-402.
- NOSKOVIČOVÁ, Nelida: *La realidad chilena reflejada en dos libros de Isabel Allende*. In: Zborník Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského a Katedier jazykov Univerzity Komenského, Philologia, n. 9-10, 1989-90. Bratislava: SPN, 1991, pp. 155-160.
- NOSKOVIČOVÁ, Nelida: *Podoby súčasnej hispanoamerickej prózy II*. Bratislava: Stimul, 1996, 49 p.
- OLERÍNÝ, Vladimír: Románový svet Isabel Allendeovej. In: ALLENDE, Isabel: *Láska a tieň*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1988, pp. 249-255.
- OVIDO, José Miguel: *Historia de la literatura hispanoamericana. De Borges al presente*. Madrid: Alianza Editorial, 2005, 492 p. ISBN 84-206-8200-4
- PAPPOVÁ, Petra: Autenticita ženského sveta v súčasnej španielskej literatúre. In: KAPSOVÁ, Eva – REŽNÁ, Miroslava (ed.): *O interpretácii umeleckého textu. Autentické a univerzálne v tvorbe umenia a interpretácii*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, Ústav literárnej a umeleckej komunikácie, 2009, s. 216-228. ISBN 978-80-8094-433-9
- PEDRAZA JIMÉNEZ, Felipe B. – RODRÍGUEZ CÁCERES, Milagros: *Historia esencial de la literatura española e hispanoamericana*. Madrid – México – Buenos Aires – San Juan – Santiago: Editorial EDAF, 2006, 783 p. ISBN 84-414-0789-4
- POKRIVČÁKOVÁ, Silvia et al.: *Realizmus a antirealizmus v literatúre*. Zborník príspevkov z medzinárodného vedeckého seminára, ktorý sa uskutočnil 26.11. 2003 na KCJ PF UKF v Nitre. Nitra: Pedagogická fakulta UKF v Nitre, 2004. ISBN 80-8050-673-6
- PROMIS, José: *La novela chilena actual*. Buenos Aires: Fernando García Cambeiro, 1977, 185 p.
- RAMA, Ángel: *Novísimos narradores hispanoamericanos 1964-1980*. Prólogo y antología. México: Marcha, 1981, 349 p. ISBN 9684810008
- RAMA, Ángel: *Transculturación narrativa en América Latina*. México: Siglo XXI editores, 1982, 305 p. ISBN 968-23-1109-8.
- RODDEN, John (ed.): *Conversazioni con Isabel Allende*. Prel. Elena Sciarra. Milano: Oscar Mondadori, 2006, 346 p. ISBN 88-04-56119-X
- RODRÍGUEZ MONEGAL, Emir: *El boom de la novela latinoamericana*. Caracas: Tiempo Nuevo, 1972.
- ROJAS MIX, Miguel A.: *La imagen artística de Chile*. Santiago de Chile: Editorial Universitaria, 1970.
- RUBIO, Patricia: *Escritoras chilenas*. 3er vol. Novela y cuento. Santiago: Editorial Cuarto Propio, 1999, 260 p. ISBN 956-260-119-6.
- SÁENZ DE TEJADA, Cristina: *La (re)construcción de la identidad femenina en la narrativa autobiográfica latinoamericana, 1975-1985*. New York: Peter Lang Publishing, 1998.
- SANTA CRUZ, Lucía: *Tres ensayos sobre la mujer chilena. Siglos XVIII-XIX-XX*. Santiago de Chile: Editorial Universitaria, 1978, 328 p.
- SILVA CASTRO, Raúl: *Historia crítica de la novela chilena (1843-1956)*. Madrid: Ediciones Cultura Hispánica, 1960, 409 p.

SUÁREZ, Mercedes: *La América real y la América mágica a través de su literatura*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, 1996, 445 p. ISBN: 84-7481-847-8

SUBERCASEAUX, Elizabeth: El Premio Nacional para Isabel Allende. In: *El mostrador*, 29 de Junio de 2010. Disponible en: <http://www.elmostrador.cl/opinion/2010/06/29/el-premio-nacional-para-isabel-allende/>

VALVERDE BARRENECHEA, Leticia: Literatura latinoamericana. Ursula, Petra Cotes y Pilar Ternera: una triada mítica de lo inconsciente colectivo. In: *Káñina*, Rev. Artes y Letras, Univ. Costa Rica, vol. VII, n. 2, 1983, pp. 43-57.

VANĀKOVÁ, Yvonna: Magický realizmus s magickou ženskost'ou. In: *Slovenské pohľady*, 106, n. 2, 1990, pp. 144-145.

VERDEVOYE, Paul: *Identidad y literatura en los países hispanoamericanos*. Buenos Aires: Ediciones Solar, 1984.

YATES, Donald A. (ed.): *Otros mundos, otros fuegos*. Fantasía mágica en Iberoamérica. XVI. Congreso Internacional de Literatura Iberoamericana. Michigan: Lansing, 1975.

YURKIEVICH, Saúl (ed.): *Identidad cultural de Iberoamérica en su literatura*. Madrid: Alhambra, 1986.

ZEA, Leopoldo: *Descubrimiento e Identidad Latinoamericana*. México: Universidad Nacional Autónoma de México, 1990, 155 p. ISBN: 968-36-1553-8.

ŽILKA, Tibor: *Poetický slovník*. Bratislava: Tatran, 1987, 440 p.

Sitografía

<http://www.oei.es/pensariberoamerica/ric05a01.htm>

<http://fortunaweb.com.ar/2010-02-03-19177-crece-la-venta-de-libros-falsificados-que-ahora-se-instalan-en-la-costa/>

<http://loslibrosbuenos.wordpress.com/2010/07/21/por-que-no-nos-gusta-isabel-allende/>

<http://www.granvalparaiso.cl/v2/2010/07/05/el-premio-nacional-a-isabel-allende/>

<http://www.elmostrador.cl/opinion/2010/06/29/el-premio-nacional-para-isabel-allende/>

<http://informe21.com/actualidad/escritora-isabel-allende-gana-premio-nacional-literatura-chile>

<http://www.thisischile.cl/Articles.aspx?id=5083&sec=288&itz=&eje=&idioma=1&t=celebran-premio-nacional-de-literatura-de-chile-para-isabel-allende>

<http://www.isabelallendefoundation.org>

<http://www.gabrielamistral.uchile.cl/poesiaframe.html>

Mgr. Magda Kučerková, PhD.
Department of Romanic Studies
Faculty of Letters
Constantine the Philosopher University in Nitra
Hodžova 1
949 01 Nitra
Slovakia

Institut of World Literature
Slovak Academy of Sciences
Konventná 13
813 64 Bratislava

mkucerkova@ukf.sk
Words : 18 121
Signs : 122 765

Scientifically approved by
prof. PhDr. Ladislav Franek, CSc. (Institute of World Literature of Slovak Academy of Sciences, Bratislava)
Doc. PhDr. Silvia Lauková, PhD. (Department of Slovak Literature Faculty of Letters, Constantine the Philosopher University, Nitra)

ANOTÁCIA

Článok sa zaoberá výberom obsahu kurzov sociolingvistického zamerania a ich integráciou do vysokoškolskej prípravy budúcich učiteľov anglického jazyka. Podrobnejšie špecifikuje jednotlivé súčasti komunikatívnej kompetencie študentov s dôrazom na rozvíjanie jej sociolingvistickej zložky. Uvedené subkompetencie je nutné budovať komplexne spolu s osvojovaním si výskumných a študijných zručností.

Úvod

Súčasná požiadavka na zmeny v obsahu cudzojazyčného vzdelávania na vysokých školách vychádzajú zo špecifického postavenia angličtiny ako najrozšírenejšieho jazyka medzinárodnej komunikácie a z globalizačných procesov, ktoré so sebou prinášajú rozširovanie kontaktov medzi kultúrne odlišnými komunitami a tým i intenzívnejšiu potrebu vzájomnej komunikácie a porozumenia. V súvislosti s používaním angličtiny ako *lingua franca* sú disciplíny sociolingvistického zamerania dôležitou súčasťou prípravy budúcich učiteľov, ktorej cieľom je ponúknuť študentom ucelený program vzdelávania. Cieľom príspevku je predstaviť obsah a formu vybraných disciplín (Sociolingvistika, Diskurzívna analýza, Interkultúrna komunikácia), ktoré prispievajú k lepšiemu porozumeniu vzťahu jazyka, kultúry a komunikácie. Spoločným východiskovým bodom v tvorbe syláb pre tieto disciplíny je výber obsahu, určenie kompetencií a zručností, ktoré si študenti po ich absolvovaní zdokonalia.

Definícia kompetencií a zručností

Už po niekoľko desaťročí je vo výučbe angličtiny ako cudzieho jazyka ústredným pojmom Hymesova teória komunikatívnej kompetencie (Hymes, 1972) na základe, ktorej boli sformulované hlavné princípy komunikatívneho prístupu k vyučovaniu cudzích jazykov. Podstatou komunikatívnej kompetencie v cudzom jazyku je schopnosť dosiahnuť komunikatívne ciele, negociovat' významy a používať jazyk primerane kontextu, teda k situácii, účastníkom a účelu komunikácie. S.J. Savignon (1983) presnejšie stanovila komponenty komunikatívnej kompetencie v podobe: gramatickej kompetencie (zahŕňa znalosť gramatických pravidiel cudzieho jazyka, oblasť fonológie, lexikológie, morfológie a syntaxe), sociolingvistickej kompetencie (adekvátne používanie jazyka v kontexte, znalosť sociokultúrnych konvencií komunikácie), diskurzívnej kompetencie (interpretácia a tvorba zmysluplného textu) a strategickej kompetencie (používanie kompenzačných stratégií v prejave). Uvedené subkompetencie sa stali základom komunikatívne orientovaných syláb vo výučbe cudzieho jazyka. V posledných rokoch boli jednotlivé prvky komunikatívnej kompetencie modifikované a rozšírené. Kritika tradičného modelu komunikatívnej kompetencie založenom na správaní rodeného hovoriaceho viedla postupne k vytvoreniu konceptu interkultúrnej komunikatívnej kompetencie, ktorý sa ukázal ako relevantnejší a vhodnejší pre potreby modernej cudzojazyčnej výučby. Hlavné zložky interkultúrnej komunikatívnej kompetencie podrobne špecifikoval M. Byram (1997) v zmysle:

- budovania postojov záujmu a otvorenosti, ochoty zbaviť sa nedôvery k iným kultúram a výlučnej dôvery vo svoju vlastnú;
- vedomostí o produktoch a zvyklostiach sociálnych skupín vo vlastnej krajine a v krajine komunikačného partnera, vedomostí o všeobecných procesoch spoločenskej a individuálnej interakcie;
- zručnosti interpretácie a hľadania súvislostí, schopnosti interpretovať dokument alebo udalosť z inej kultúry, vysvetliť ich a dať do súvislostí s dokumentmi alebo udalosťami vo vlastnej kultúre;
- zručnosti objavovania a interakcie, schopnosti získavať nové vedomosti o kultúre a uplatniť nadobudnuté vedomosti, postoje a zručnosti v podmienkach komunikácie a interakcie v skutočnom živote;
- kritického kultúrneho povedomia a výchovy k občianstvu, schopnosti na základe explicitných kritérií kriticky hodnotiť perspektívy, zvyklosti a produkty vlastnej kultúry a iných kultúr. (Byram, 1997, s.50-53)

Dôraz na sociokultúrne aspekty komunikácie vo výučbe cudzieho jazyka je teda na poprednom mieste. Vzdelávanie budúcich učiteľov by malo túto prioritu dostatočne zohľadniť, aby do pedagogickej praxe prichádzali pripravení dané ciele efektívne naplňať. Ako upozorňujú Z.Dörnyei a S. Thurrell: „*there are so many culture-specific dos and don'ts that without any knowledge of these, a language learner is constantly*

walking through a cultural minefield.“ (Dörnyei - Thurrell,1992, s.113). Citát uvedených autorov je veľmi výstižný, pretože gramatické chyby sú z hľadiska úspešnosti komunikácie menej závažné ako neznalosť sociokultúrnych pravidiel. Na druhej strane však má tvrdenie i obmedzenú platnosť, keďže rozvíjanie sociolingvistickej zložky komunikatívnej kompetencie nemožno zredukovať len na transmisiu určitých poznatkov o kultúre cieľového jazyka, či informácií ako sa správať a čomu sa vyhnúť v kontakte s príslušníkmi inej kultúry. Preto je nanajvýš potrebné, aby sa učiteľ počas štúdia oboznámil s rozmanitými spôsobmi prepojenia jazyka a kultúry, naučil sa ich skúmať, analyzovať a poznatky syntetizovať. Ako vhodný teoretický rámec pre stanovenie cudzojazyčných kompetencií učiteľa môže poslúžiť rozvinutý model komunikatívnej kompetencie autorky M.Celce-Murcia (1995). Skladá sa z lingvistickej, strategickej, sociolingvistickej a diskurzívnej kompetencie. Celce-Murcia sa sústredila predovšetkým na sociolingvistickú zložku, ktorú ďalej rozčlenila na sociokultúrnu, frázovú a paralingvistickú kompetenciu. Sociokultúrna kompetencia zahŕňa schopnosť používať jazyk primerane k sociálnemu a kultúrnemu kontextu, poznanie hodnotových orientácií komunity cieľového jazyka, ovládanie zdvorilostných konvencií a štýlov na rôznej úrovni formálnosti. Frázovú kompetenciu predstavuje znalosť kolokácií, ustálených slovných spojení, idiómov a lexikálnych fráz spojených s realizáciou rečových aktov a pragmatických funkcií. Súčasťou paralingvistickej kompetencie je používanie reči tela, pohybu, priestoru, výrazu tváre, očného kontaktu, gestikulácie, zvukov, ticha. Jednotlivé kompetencie nemožno chápať oddelene, prelínajú sa a dopĺňajú. M. Celce-Murcia zdôrazňuje, že komunikatívna kompetencia „*is not a hierarchical system of discrete competencies or abilities but a dynamic, interactive construct*“ (1995, s.704).

V nasledujúcej časti príspevku stručne predstavíme niektoré študijné disciplíny, ktoré čerpajú okrem lingvistických teórií aj z antropologických a sociologických prístupov k štúdiu jazyka a komunikácie. Každá z uvedených disciplín nesie v sebe potenciál podporiť rozvoj sociolingvistickej kompetencie študentov, ich vedomostí o jazyku, analytických, interpretačných a študijných zručností.

Diskurzívna analýza (Discourse analysis)

Seminár *Diskurzívna analýza* uvádza študentov do problematiky štúdia diskurzu, oboznamuje ich so základnými konceptmi a metódami tejto interdisciplinárnej oblasti výskumu jazyka. Diskurzívna analýza skúma štruktúru písomných a hovorených textov, verbálnej interakcie, zaoberá sa interpretáciou významov a komunikatívnych zámerov, interakciou medzi textom a kultúrnym kontextom, lexikálnymi a gramatickými spôsobmi kohézie, výberom a variáciou lexikálno-gramatických prostriedkov (napríklad používanie časov, trpného rodu, modalít) a ideologickými vplyvmi. Syllabus zahŕňa nasledujúce komponenty:

- Definícia základných pojmov: diskurz a diskurzívna analýza
- Štruktúra diskurzu :slová, vety, odseky, konverzácia
- Kohézia: gramatické stratégie
- Kohézia: lexikálne stratégie
- Diskurz a interpersonálne vzťahy
- Písomný a hovorený prejav
- Diskurz a účel: rečové akty, kontextualizačné signály
- Intertextualita
- Diskurz a ideológia
- Prezentácia študentských projektov.

Dôležitou súčasťou analýzy rozličných typov písomných textov a transkribovaných úryvkov hovoreného prejavu je komparácia jazykových a kultúrnych konvencií typických pre anglo-americký kontext a materinský jazyk študentov, keďže „*as people construct discourse, they draw on the resources provided by language and on the resources provided by culture.*“ (Johnstone, 2002, s.42). Používanie špecifických diskurzívnych stratégií signalizuje členstvo a solidaritu v určitej komunite, preto komunikácia medzi predstaviteľmi rôznych kultúr býva označovaná aj termínom interdiskurzívna komunikácia (interdiscourse communication), ktorý vyjadruje existenciu interkultúrnych a intrakultúrnych variácií v diskurzívnych systémoch (Scollon -Scollon, 2001).

Na úvodný kurz diskurzívnej analýzy nadväzuje *Seminár diskurzívnej analýzy pre pokročilých* (Advanced seminar in Discourse analysis), v ktorom si študenti prehľadajú svoje vedomosti a analytické zručnosti dôkladnejším štúdiom jednotlivých prístupov k diskurzu ako sú teória rečových aktov, pragmatika, konverzačná analýza, etnografia komunikácie, kritická diskurzívna analýza. Teoretické vedomosti a metodologické postupy študenti aplikujú v analýze vybraných politických a mediálnych textov, humoru, diskurzu v materiálnom prostredí. Syllabus pozostáva z týchto tém:

- Teória rečových aktov
- Pragmatika
- Konverzačná analýza
- Etnografia komunikácie

- Kritická diskurzna analýza
- Diskurz v médiách
- Politický diskurz
- Analýza humoru
- Geosemiotika
- Prezentácia študentských projektov .

Interkultúrna komunikácia (Intercultural communication)

Interkultúrna komunikácia je kurz, v ktorom sa prelínajú antropologické a sociolingvistické prístupy k štúdiu komunikácie. Dôraz sa kladie viac na sociokultúrne aspekty tohto procesu. Ide o porozumenie vplyvu kultúrnych hodnôt a kontextu na interpersonálnu interakciu, rozpoznanie rozdielov v komunikatívnych štýloch, oboznámenie sa s antropologickými teóriami kultúry a ich využitím vo výskume a v interpretácii kultúrne podmieneného správania. Štúdium interkultúrnej komunikácie pomáha študentom predchádzať nedorozumeniam v komunikácii spôsobených sociolingvistickým transferom, ku ktorému dochádza v prípade, ak „*one or more of the interlocutors is using a foreign or second language but employing the rules of speaking of his or her native language.*“ (Chick, 1996, s.332). Tematické okruhy kurzu sú nasledovné:

- Definícia konceptu kultúry v antropológii
- Porozumie svetonáhľadu: Sapir-Whorfova hypotéza
- Dimenzie kultúrnej variability
- Hodnotové orientácie
- Vysoko a nízko-kontextové kultúry
- Stereotypy
- Kultúrne rozdiely vo verbálnej komunikácii
- Kultúrne rozdiely v neverbálnej komunikácii
- Konflikt kultúr, kultúrny šok a adaptácia
- Prezentácia študentských projektov.

Sociolingvistika (Sociolinguistics)

Seminár *Sociolingvistika* sa zaoberá definíciami a redefiníciami noriem štandardného jazyka, vznikom nových variantov angličtiny, skúma variácie jazyka v interpersonálnej komunikácii (mikrosociolingvistika) v závislosti od situácie a tiež od faktorov ako sú regionálny, sociálny a etnický pôvod, pohlavie a vek. Pozornosť sa venuje hlavne výskumu rozdielov medzi jednotlivými dialektmi angličtiny vo výslovnosti, v slovnej zásobe a v gramatike s cieľom objaviť vzorce variácie (patterning). Makrosociolingvistický výskum sa sústreďuje na rozličné funkcie jazyka v spoločnosti, postoje k jazyku, jazykovú politiku, otázky bilingvizmu, multilingvizmu, plurilingvizmu a národnej identity. Kurz tvoria nasledujúce témy:

- Angličtina vo svete: definícia štandardných a neštandardných foriem angličtiny
- Dialekty angličtiny vo Veľkej Británii
- Dialekty angličtiny v Spojených štátoch
- Černošská angličtina
- Kreolizované formy angličtiny
- Jazyk a rod
- Jazyk , spoločenská trieda a vek
- Jazyk a politika
- Bilingvizmus, multilingvizmus a národná identita
- Prezentácia študentských projektov.

Záver

Výučba disciplín sociolingvistického zamerania, ktoré sme v príspevku predstavili pomáha prehľbovať jednotlivé zložky komunikatívnej kompetencie študentov, rozširovať ich repertoár diskurzívnych stratégií a interakčných konvencií uplatňovaných v komunikácii s rodenými hovoriacimi, ale aj v kontexte používania angličtiny ako *lingua franca*. Aplikáciu týchto stratégií a konvencií však nemožno chápať preskriptívne vzhľadom k variabilite foriem modernej angličtiny i rozmanitosti situácií, v ktorých budú študenti tento jazyk používať. Premyslené prepojenie sociokultúrnych a lingvistických komponentov v jednotlivých kurzoch spolu s dôrazom na vlastnú výskumnú prácu študentov v rámci jednotlivých tematických okruhov a prezentáciu jej výsledkov vytvára predpoklady pre celkové zlepšenie ich prípravy na komunikáciu v reálnych životných situáciách i v pedagogickej praxi.

Použitá literatura

- BEARD, A.: *The Language of Politics*. New York and London: Routledge, 2000.
- BROWN, G. – YULE, G.: *Discourse Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
- BYRAM, M.: *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. Clevedon, Philadelphia: Multilingual Matters, 1997.
- CARTER, R. – GODDARD, A. – REAH, D. – SANGER, K. – BOWRING, M.: *Working with Texts. A core book for language analysis*. London and New York: Routledge, 1997.
- CELCE-MURCIA, M.: The elaboration of sociolinguistic competence: Implications for teacher education. In: ALATIS, J. E. – STRAEHLE, A.C. – GALLENBERGER, B. – RONKIN, M. (eds.): *Linguistics and the Education of Language Teachers: Ethnolinguistic, Psycholinguistic, and Sociolinguistic Aspects*. Washington: Georgetown University Press, 1995, s. 698-710.
- CRYSTAL, D.: *English as a Global Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- DÖRNYEI, Z – THURRELL, S.: *Conversation and Dialogues in Action*. London: Prentice Hall International, 1992.
- FAIRCLOUGH, N.: *Language and Power*. Harlow: Longman, 1989.
- FAIRCLOUGH, N.: *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press, 1992.
- GODDARD, A. – PATTERSON, M.L.: *Language and Gender*. London: Routledge, 2000.
- GOODMAN, S. – GRADDOL, D. (eds.): *Redesigning English: new texts, new identities*. London and New York: Routledge, 1996.
- GRADDOL, D. – LEITH, D. – SWANN, J.: *English: history, diversity and change*. London and New York: Routledge, 1996.
- GUDYKUNST, B.W. – KIM, Y.Y.: *Communicating with strangers: an approach to intercultural communication*. New York: The McGraw-Hill Companies, Inc., 1997.
- GUMPERZ, J.J.: *Discourse Strategies*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982.
- HALL, E.T.: *Beyond Culture*. New York: Anchor Books, Doubleday, 1976
- HALLIDAY, M. – HASAN, R.: *Cohesion in English*. London and New York: Routledge, 1995.
- HOFSTEDE, G.: *Culture and Organizations: Software of the Mind*. London: McGraw-Hill Book Company, 1991.
- HUGHES, A. – TRUDGILL, P. – WATT, D.: *English Accents and Dialects*. London: Hodder Arnold, 2005.
- HYMES, D. (1972): On communicative competence. In: PRIDE, J.B.- HOLMES, J. (eds.): *Sociolinguistics: selected readings*. Harmondsworth: Penguin Books, s.269-293
- CHAN, D. - KAPLAN-WEINGER, J. - SANDSTROM, D.: *Journeys to Cultural Understanding*. Boston: Heinle and Heinle Publishers, 1995.
- CHICK, K.J.: Intercultural communication. In: MCKAY, S – HORNBERGER, N. (eds.): *Sociolinguistics and Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996, s.329-348.
- JOHNSTONE, B.: *Discourse Analysis*. Oxford: Blackwell Publishing, 2002.
- KLUCKHOHN, F.R. – STRODTBECK, F.L.: *Variations in Value Orientations*. Elmsford, New York: Row, Peterson and Company, 1961.
- LARSEN-FREEMAN, D.: On the changing role of linguistics in the education of second-language teachers: Past, present, and future. In: ALATIS, J. E. – STRAEHLE, A.C. – GALLENBERGER, B. – RONKIN, M. (eds.): *Linguistics and the Education of Language Teachers: Ethnolinguistic, Psycholinguistic, and Sociolinguistic Aspects*. Washington: Georgetown University Press, 1995, s.711-724
- MCCARTHY, M. – CARTER, R.: *Language as Discourse: Perspectives for Language Teaching*. London and New York: Longman, 1994.
- ROSS, A.: *The Language of Humour*. London and New York: Routledge, 1998.
- SALKIE, R.: *Text and Discourse Analysis*. London: Routledge, 1995.
- SAVIGNON, S.J.: *Communicative Competence: Theory and Classroom Practice. Texts and Contexts in Second Language Learning*. Reading, Massachusetts: Addison-Wesley Publishing Company, 1983.
- SAVILLE - TROIKE, M.: *The Ethnography of Communication: An Introduction*. Malden, MA: Blackwell Publishers, 2003.
- SCOLLON, R. – SCOLLON-WONG, S.: Discourse and Intercultural Communication. In: SCHIFFRIN, D. – TANNEN, D. – HAMILTON, H.: *The Handbook of Discourse Analysis*. Oxford: Blackwell, 2001, s. 538-547.
- SCOLLON, R. – SCOLLON-WONG, S.: Discourses in place. *Language in the material world*. London and New York: Routledge, 2003.
- TANNEN, D.: *That's Not What I Meant! How Conversational Style Makes or Breaks Relationships*. New York: Ballantine Books, 1986.
- THOMAS, L. – WAREING, S.: *Language, Society and Power*. London and New York: Routledge, 1999.
- TRUDGILL, P.: *Sociolinguistics: an introduction to language and society*. London: Penguin Books, 2000.
- URBANOVA, L.: *On Expressing meaning in English conversation*. Brno: Masarykova Univerzita, 2003.

UTLEY, D.: *Intercultural Resource Pack*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
WARDHAUGH, R.: *An Introduction to Sociolinguistics*. Oxford: Blackwell Publishers, 2002.
WIERZBICKA, A.: *Cross-Cultural Pragmatics: The Semantics of Human Interaction*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 2003.
WRAY, A. – TROTT, K. – BLOOMER, A.: *Projects in Linguistics*. London: Arnold, 1998.

Mgr. Elena Ciprianová, PhD.
Department of English and American Studies
Faculty of Letters
Constantine the Philosopher University
Štefánikova 67, 949 74 Nitra
Slovakia
e-mail: eciprianova@ukf.sk

Words: 2 168
Signs: 17 207

ANOTÁCIA

Sústredujeme sa tu na spoločenskú zodpovednosť intelektuála, spisovateľa a filozofa z hľadiska toho, čo nazývame *sensus communis*. Ukazujeme, ako sa k nej postavili myslitelia doby, ktorá tomuto stavu predchádzala, no už jasne ukazujú cestu, ktorá vedie k našej zmyslupnej budúcnosti. Unamuno sa obracia na španielske a svetové publikum, jeho zodpovednosť je individuálna a zároveň univerzálna. Objasňovanie základov fungovania jazyka a jeho spoločenskej funkcie, pôvodného skrytého významu slov je v napätom vzťahu s úzom a s tvorivým obrazným jazykovým prejavom. Heidegger v teoretickom skúmaní a popise základov (fundamentov) nášho myslenia, jazyka a sveta všeobecne z filozofického hľadiska zašiel z trojice asi najďalej.

Úvodom

Spoločenská zodpovednosť intelektuálov v dvadsiatych až šesťdesiatych rokoch 20. storočia: spisovateľ, spoločnosť a *sensus communis*. Takáto je téma konferencie, ktorá by nás mala osloviť obzvlášť v dnešnej dobe, keď naše poznanie a s ním spojený potenciál pretvárať svet, ale aj ho ničiť, dosahuje predtým nikdy nepoznané rozmery a chýba mu zodpovedajúca protiváha v zmysle vedomého prijímania a zohľadňovania aj dlhodobých následkov našej činnosti aj nečinnosti vo všetkých aspektoch života. Tento stav je samozrejme neudržateľný. A zodpovednosť zaň nesieme všetci, tak ako jednotlivci, ako aj ako členovia spoločenstiev ktorých sme členmi z nášho rozhodnutia alebo v dôsledku vonkajších okolností.

Problém tu teda nepochybne je a prvým rozumným krokom k jeho riešeniu je nepochybne snaha o čo najplnšie pochopenie jeho podstaty, jeho základných charakteristík, príčin, dôsledkov, vonkajších aj vnútorných činiteľov ako aj jeho miesta vo svete. A práve v spomínanom období, medzi dvadsiatymi až šesťdesiatymi rokmi 20. storočia došlo k zásadným zmenám vedúcim k súčasnému stavu ako aj k zásadným posunom v myslení, nevyhnutným k ich chápaniu. Ďalšie zmeny, ktoré nastali neskôr, ktorým sa tu preto nebudeme venovať, je koniec bipolárneho usporiadania sveta a monopolu tlačných médií na informácie.

Prvá svetová vojna znamenala masové nasadenie zbraní hromadného ničenia v s globálnymi následkami. Nasledujúca doba znamenala v prírodných vedách okrem biológie koniec jednoduchých mechanistických modelov, rast a zlyhávanie populistických svetovládnych zločinných ideológií, výbuch totalitného šialenstva a jeho pád, u nás vystriedaný ďalšou zvonka nanútenou totalitou páchajúcej podobné zverstvú, pravda, v u nás menšom rozsahu brutality, ale s rovnakým tlakom proti slobode myslenia. Rozpad etických rámcov ako prirodzený dôsledok týchto zmien, ktoré charakterizuje segmentácia spoločnosti, emocionálny prepád jednotlivca, cynizmus v myslení a diverzita subkultúr so stratou identity, dialekticky konfrontuje tradičné koncepty zodpovednosti človeka a spoločnosti.⁷⁷

Zodpovednosť

Právo dnes zvykne u nás posudzovať zodpovednosť nielen podľa činu, ale aj podľa schopnosti človeka posudzovať svoje činy. Pamätáme si nedávne diskusie o posune trestoprávnej zodpovednosti mladistvých z pätnástich na štrnásť rokov, kde bola beztrestnosť vo veľkom zneužívaná a až škandalózna. Opačným extrémom sú rozsudky nad maloletými vo veku, ktorý skutočne nedovoľuje rozlišovať, a to dokonca v krajinách

⁷⁷ Zaujímavý analytický ponor do sveta mladej generácie a charakteristiky súčasných trendov v etike a filozofii spracoval v svojej výskumnej štúdií Tibor Máhrik. Upozorňuje na posun od „racionálneho k zážitkovému“ a „reálneho k virtuálnemu“, pričom dochádza k strate koherencie „ spoločného jazyka, filozofie, vnímania sveta a morálnych hodnôt“, čo výrazne zhoršuje komunikáciu medzi subsystémami fragmentovanej spoločnosti. Máhrik, T. Homiletická prax v kontexte súčasnej mladej generácie. (2009) In: *Homiletická činnosť cirkvi a kvalita súčasného života*. Albín Masaryk (ed). PF UMB, Banská Bystrica 2009. 170-179 s. ISBN 978-80-8083-716-7.

zakladajúcich si spravodlivosti, ako sú USA. Ľudia, ktorých schopnosť rozlišovať spoločensky škodlivé konanie je narušená mentálnou poruchou, majú aj podľa zákona obmedzenú trestnú zodpovednosť. A majú aj obmedzené práva. Nieto však činov, za ktoré by nebol zodpovedný nikto. Za deti zodpovedajú rodičia aj pedagógovia, za nesvojprávnych ich právni zástupcovia. Pred právom sme si teoreticky všetci rovni. No aj právo rozoznáva zvýšenú mieru zodpovednosti voči zvereným osobám. Rodičia sú zodpovední za svoje deti, učitelia za žiakov. Táto zodpovednosť však nie je neobmedzená. Sme zodpovední za to, o čom vieme a za to, čo konáme, to je nesporné. No so zodpovednosťou za to, čo by sme mali alebo mohli vedieť a konať je to iné⁷⁸. Tu by naša morálna zodpovednosť mala byť rozsahom a intenzitou nadradená právnej, mali by sme v sebe aj iných pestovať zodpovednosť voči ľuďom, prírode, svetu ako celku.

Okrem trestoprávnej zodpovednosti rozlišujeme aj zodpovednosť politickú, politika voči voličovi, ktorá sa dnes berie na ľahkú váhu, a hlavne na komunálnej úrovni, a ktorej sa tu takisto nebudeme venovať, a zodpovednosť morálnu, presahujúcu trestoprávnu. Intelektuál, či už je to kňaz, pedagóg, vedec, filozof, lekár, novinár alebo spisovateľ, má väčší vplyv na spoločenské dianie než takzvaný bežný človek a hlavne ortegovský davový človek, ktorý si osobuje právo posudzovať, odmieta právo tvoriť a všetku zodpovednosť presúva na iných. O to väčšia je aj jeho osobná zodpovednosť, ak aj nie trestoprávna, tak aspoň morálna. Jeho zásady nemajú prečo byť diktované zvonka, zdrojom jeho postoja nemá prečo byť iba *sensus communis*, ale majú byť vnútorného pôvodu, bežné zásady majú byť kriticky premyslené, interiorizované a prežitú, kým ich odovzdá iným.

Zodpovednosť máme samozrejme aj k jazykovému konaniu. Zjednodušene sa dá povedať „*Teória je ontologicky zviazaná k tomu, čo podľa nej existuje.*“⁷⁹ Spisovateľ je zviazaný voči fiktívnemu svetu, ktorý tvorí, cez teóriu alebo inak cez svoj ontologický záväzok, ale samozrejme aj k svetu fyzickému, s ktorým je cez písanie a čítanie nevyhnutne spojený. „*Ontológiu teórie tvorí súhrn všetkých entít, ktoré teória predpokladá a tieto entity sú dané jej štruktúrou.*“⁸⁰ Teda svet, fiktívny aj fyzický, ako ho vidí, zo svojho subjektívneho stanoviska a zo svojej zodpovednosti k nemu. Ako hovorí Vašek, postoj k jazyku a metafyzike sa dnes mení: *Nad istotu metafyzickej evidencie sa dostáva interpretácia, ktorou si osvojujeme neustále sa meniacu skutočnosť.*⁸¹

Ako sme už povedali, každý z nás je priamo zodpovedný voči každému, ktorého náš čin alebo nečinnosť akokoľvek ovplyvňuje. Najviac zodpovednosti cítime k našim najbližším.⁸² Voči najbližšej rodine, niekedy k priateľom, k tým, s ktorými a pre ktorých pracujeme. Spisovateľ píše na základe potreby oslovit' čitateľa, rozdeliť sa s ním o svoje poznatky, názory, pocity, estetické zážitky, morálne postoje, jeho zámerom je potešiť, zabaviť, poučiť, presvedčiť, znevážiť alebo osláviť to, čo je pre neho dôležité. Často sa písaním viac či menej priamo živí a táto funkcia písania je spätá s tým, ako ho spoločnosť dokáže odmeniť za to, ako plní jej potreby. Či už chce, alebo nie, každé jeho dielo je spoločenským, morálnym a historickým počinom a tým, že ho pustil do sveta, vopred vzal na seba zodpovednosť za jeho vplyv⁸³. Spisovateľ je teda plne zodpovedný⁸⁴ pred svojimi čitateľmi, ako aj pred všetkými spoločenstvami, ktoré ovplyvňuje.

⁷⁸ Petkanič o význame rozhodnutia píše: „*Voľba vo vlastnom existenciálnom zmysle je záväzným, vedomým rozhodnutím, vyznačujúcim sa dôslednosťou v činoch a jednotou so sebou samým. Túto jednotu jednotlivcovi dáva myšlienka, idea, s ktorou sa bytostne, t. j. so všetkou vášňou osobnosti identifikuje. V existencii sa preto vždy nachádzam v situácii pred voľbou z dvoch vzájomne sa vylučujúcich alternatív, pred „bud’ – alebo“: bud’ sa rozhodnem pre svoju ideu, alebo proti nej, bud’ integritu svojej osobnosti v čine upevním, alebo ju naopak svojím nedôsledným skutkom naruším. A dokonca môžeme povedať spolu so svojráznym španielskym mysliteľom a spisovateľom Miguelom de Unamunom, ktorý považuje Kierkegaardu za svojho duchovného brata, že „v istom zmysle je človek o to väčším človekom, o čo jednotejšie je jeho konanie“ (Unamuno 1992, 11)“.* Petkanič, s.85

⁷⁹ Čupková, Lenka: *Ontologické záväzky a existencia* in Historické a súčasné podoby myslenia a komunikácie, Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou v rámci 8. výročného stretnutia SFZ pri SAV, Iris Bratislava 2008, editori: Richard Šťáhel, Zlatica Plašienková, s. 106 – 113, ISBN 978-80-89238-24-8, s. 109

⁸⁰ tamtiež

⁸¹ Vašek, Martin: *Náboženstvo a kultúrno-sociálny kontext (Pohľad G. Vattima a T. Halika)* in Historické a súčasné podoby myslenia a komunikácie, Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou v rámci 8. výročného stretnutia SFZ pri SAV, Iris Bratislava 2008, editori: Richard Šťáhel, Zlatica Plašienková, s. 132 – 139, ISBN 978-80-89238-24-8, s. 134

⁸² Tibor Máhrík v svojej štúdií o dialektickom vzťahu jednotlivca, rodiny a spoločnosti upozorňuje na to, že „*k formovaniu zdravej identity jednotlivca nevedia cesta extrémnej individuálnej autonómie, ale taká identita sa rodí v prostredí pevnej a funkčnej rodiny.*“ Máhrík, T. Korporatívny aspekt homiletickej praxe cirkvi. (2009) In: *Homiletická činnosť cirkvi a kvalita súčasného života*. Albín Masaryk (ed). PF UMB, Banská Bystrica 2009. 164 s. ISBN 978-80-8083-716-7.

⁸³ Petkanič nachádza vyjadrenie zodpovednosti novinára a všeobecne spisovateľa už u Kerkegaardu: „*Zhubná sila tlače spočíva teda predovšetkým v jej anonymite, za ktorou sa môže skrývať kdekoľvek. A „kdekoľvek“ sa potom môže celkom bez osobnej zodpovednosti dennodenne obracať k tisícom a tisícom čitateľov a vyjadrovať sa k najväznejším intelektuálnym, etickým a náboženským témam.*“ s. 30

Sensus communis⁸⁵

Tento pojem je skutočne široký a vo svojej histórii nadobudol mnoho významov, u niektorých majú základný význam pre teóriu poznania, inde sú nenáležite zužované, opomínané až zneužívané. Etymológia je jasná, v preklade z latinčiny znamená *zmysel, chápanie* alebo *čítanie spoločného* alebo *spoločné čítanie*.

U Aristotela, kde tak prekladáme jeho *koiné aisthēsis*⁸⁶ v spise *O duši*, je to jednotiaci prvok mysle alebo duše, spájajúci naše jednotlivé zmysly a vytvárajúci tak jednotný ucelený vnem. Takisto hovorí, že to, že si to uvedomujeme, je základom vedomia. Na tomto základe môžeme širšie chápať *sensus communis* ako poznávanie samotné, čo je podľa nás nepríliš užitočné, alebo ho môžeme chápať užšie, ako individuálny jednotiaci, poznávací a rozlišujúci princíp na základe zmyslového poznávania ako individuálnej skúsenosti, spätý s obrazotvornosťou, fantáziou a mimézis, ako aj so spätnou väzbou korigujúcou predstavu na základe senzorickej vnemov cez interpretáciu inými. Toto individuálne chápanie *sensus communis* ako skôr podmienky a nie samotnej jazykovej, reflexívnej schopnosti, základnej, a pre to nižšej úrovne poznávania ako je reflexívna, základu teórie poznania, sa zo spisovateľov venujú tí, ktorých motivácia je aspoň sčasti filozofická. Pre nás je toto chápanie zásadne dôležité z hľadiska teórie poznania, z hľadiska filozofie jazyka a z hľadiska potreby chápať a tematizovať podstatu vzťahov jazyka, poznania, fantázie a zmyslov. Budeme sa mu venovať hlavne u Unamuna a Heideggera.

Ďalším chápaním je *sensus communis* v rétorike ako *communis opinio*, spoločný názor alebo mienka, teda všetky predsudky, dogmy, mýty, rozšírené v spoločnosti, v publiku, prípadne v celej kultúre alebo ľudstve, ktoré sú nekriticky prijímané ako dané, z ktorých sa vychádza a ktoré sa nespochybňujú. Rétor ich pozná, využíva alebo ich rozbíja, podľa potreby. Bežne ich nazývame predsudkami. A identifikujeme ich často iba pri pohľade zvonka, z iného kultúrneho stanoviska alebo v inom čase, pričom sa iba ťažko vyhneme riziku, že sa nevyhneme iným predsudkom našej doby. Je zodpovednosťou intelektuála nenechať sa nimi obmedziť, pričom kritériom mu má byť blaho, a udržateľný rozvoj spoločnosti a sveta, v ktorom žije. Budeme sledovať, ako sa s predsudkami vysporiadavali traja myslitelia spisovatelia a filozofi svojim individuálnym spôsobom a do akých sami upadali.

Kant⁸⁷ sa snažil tieto pozície spojiť. Herder ho za to kritizoval. Predtým sa téme venovali Tomáš Akvinský alebo René Descartes, neskôr Gianbatista Vico, v nedávnej dobe Gadamer, všetko sú to názory zaujímavé a dôležité, síce aktuálne, no mimo sledovaného obdobia.

⁸⁴ Ako hovorí Petkanič: *Podľa Kierkegaarda jediným nástrojom, s ktorým možno bojovať proti ničivému dopadu anonymity tlače (a my dnes môžeme dodať: masmédiu vo všeobecnosti), je preto nárok, ktorý kladie na každého jedinca, a teda i na spisovateľa, autora pôsobiaceho v tlači, sám život, totiž aby sa stal konkrétnym, jednotlivým človekom, ktorý vedome preberá zodpovednosť za svoje konanie a myslenie, ako aj za svoju prípadnú spisovateľskú, resp. novinársku činnosť, pretože „byť spisovateľom je a má byť čin, a preto i existencia“ (s. 31)*

⁸⁵ John D. Schaeffer v článku *Commonplaces Sensus Communis, A Companion to Rhetoric and Rhetorical Criticism* Edited by: Walter Jost and Wendy Olmsted eISBN: 9781405101121, Print publication date: 2003, hovorí: *The term sensus communis has a history of over twenty-five centuries during which time it has accrued many meanings, both rhetorical and philosophical, of which “common sense” (the literal translation of the Latin) is only one, and even that one has itself acquired many meanings. Sensus communis can have three different meanings: 1 In its simplest rhetorical sense, the sensus communis took on the meaning of communis opinio, the whole set of unstated assumptions, prejudices, and values that an orator can take for granted when addressing an audience. These are non-reflective judgments and values learned but not judged. In fact, some writers on sensus communis refer to these as “prejudices.” 2 In its philosophical sense, the term has come to signify a faculty of the mind or imagination. In this meaning, the mind instinctively separates and retains sense impressions before any reflection can occur. 3 In a composite of these two meanings, sensus communis can mean the faculty that perceives, before reflection, relations or connections between objects and sense perceptions or between individual cases or events. In this composite sense, sensus communis is the basis of practical judgment (phronēsis). What these three meanings share is that each conceives of sensus communis as post-sensory but pre- (or non-) rational.*

(http://www.blackwellreference.com/public/tocnode?id=g9781405101121_chunk_g978140510112122)

⁸⁶ <http://tpa.hss.nthu.edu.tw/committee/tpaseminar/2006/09.pdf>

⁸⁷ „Ak sa podľa Kanta človek cíti – pod maximou pluralizmu – ako občan sveta, potom musí odmietnuť egocentrický spôsob myslenia. A pozitívne naladený musí prezentovať pripravenosť preveriť svoj úsudok prostredníctvom iných možných súdov. Takýto rozšírený spôsob myslenia nazýva Kant v tretej kritike *sensus communis* a pod ním rozumie „ideu spoločného zmyslu, t. j. posudzovacej schopnosti, ktorá berie vo svojej reflexii ohľad na spôsob predstavy každého druhého v myšlienkach (a priori), aby svoj súd akoby prispôbovala všetkému ľudskému rozumu a tým sa vyhla ilúzií, ktorá by mala kvôli subjektívnym podmienkam, ktoré môžu byť ľahko pokladané za objektívne, na súd nepriaznivý vplyv. To sa deje tým, že svoj súd prispôbojeme ani nie tak skutočným, ako skôr iba možným súdom druhých, a že sa vmyslíme do situácie každého druhého, tým, že abstrahujeme iba od obmedzení, ktoré prislúchajú iba nášmu vlastnému posúdeniu;...“ ([KANT, I.: Kritika

Unamuno

Z našich troch mysliteľov je Unamuno najstarší, najvšestrannejší a pre mnohých Španielov dodnes najkontroverznejší. Patril k najvýznamnejším umelcom, vedcom, filozofom, k najväčším akademikom, ale aj najprenasledovanejším buričom a najuctievanejším celebritám svojej doby. Provinčné dobové španielske myslenie pozdvihol na svetovú úroveň.

Už sme o ňom napísali: *Vďaka svojmu úprimnému a láskavému záujmu o skutočné a najhlbšie trápenia a túžby človeka ako skutočného jednotlivca bol všeobecne známy a jednými obdivovaný, inými odmietaný už vo svojej dobe, podľa Vayá Menéndeza bol pre Antónia Machada, literárneho súputníka, „donkichotovskou postavou“, pre filozofa Ortegu y Gassetu bol „energúmenon“, klasický filológ Curtius ho nazval „excitator Hispaniae“. Všetky tieto prívlastky odkrývajú časť pravdy, bol vyznávačom Dona Quijotea a jeho odkazu, bol bytostne zaujatý, dalo by sa povedať posadnutý svetom okolo seba a túžbou byť aktívnym činiteľom v snahe urobiť z neho krajsie a lepšie miesto cez literatúru a filozofiu a jeho cieľom bolo najprv budiť intelektuálne a sociálne zaostalé Španielsko „poeurópsitiť ho“, neskôr, keď videl, ako je samotná Európa pohlcovaná totalitnými, zločinnými ideológiami, ktoré pod zástavou „pokroku“ a „svetlých zajtrajškov“ zašliapávajú všetku ľudskosť a uskutočňujú peklo na Zemi, odlúčil sa od zástancov europeizácie, ako boli d'Ors a Ortega y Gasset a prišiel so skutočne quijotovskou provokatívnou myšlienkou pošpanielčiť Európu. Toto všetko sú však, ak ich neberieme s patričnou rezervou, iba nepatrné útržky, ktorých nepatričnú a zjednodušujúcu generalizáciu, hlavne v najškodlivejšej, pozitivisticko - autoritatívnej polohe Unamuno odsudzoval.⁸⁸*

Sensus communis bol teda pre Unamuna výzvou, výzvou pre poznávanie, pre intelekt, pre emocionálny a zároveň racionálny prístup, ktorého výsledkom bol zásadný kvalitatívny posun hispánskeho videnia sveta, prehodnotenie a oživenie vlastnej filozofickej a literárnej tradície, ktorá sa dostala znova na európsku a svetovú úroveň. *„Poznanie je v službách potreby žiť a v primárne v službách inštinktu sebazáchovy. A táto potreba a tento inštinkt vytvorili u človeka orgány poznávania a dali im dosah, ktorý majú. ... Táto potreba je ďalší zmysel, skutočný sensus communis. A preto môžeme povedať, že práve inštinkt sebazáchovy nám robí realitu a pravdu sveta vnímateľnou, keďže z nepreskúmateľného a neohraničiteľného poľa možného nám práve tento inštinkt vyberá a odlišuje to, čo je pre nás skutočné; objektívna existencia je pre nás, pokiaľ vieme pobočkou našej vlastnej osobnej existencie... Ale človek ani nežije sám, ani nie izolovaným individuum, ale je členom spoločenstva a nemálo pravdy v sebe nesie to, čo sa hovorí, že individuum, rovnako ako atóm, je abstrakcia ... A z tohto inštinktu, alebo skôr zo spoločenstva pramení rozum.. Rozum, to, čo tak nazývame, reflexné a reflexívne poznanie, je sociálny produkt.“⁸⁹*

Tieto druhy, lepšie povedané úrovne poznania nadväzujú na ďalšiu: *Ale treba tu rozlišovať medzi želaním alebo chuťou poznať, zdanlivo a na prvý pohľad kvôli poznaniu k poznaniu samotnému, medzi túžbou ochutnať plod stromu poznania, a potrebou poznať, aby sme žili. Toto posledné poznávanie, ktoré nám dáva priame a bezprostredné poznanie, a ktoré by sa v istom zmysle, keby sa to nezдалo paradoxné, dalo nazvať poznáním neuvedomelým, je poznáním spoločným ľudom a zvieratám, zatiaľ čo to, čo nás od zvierat odlišuje, je poznanie reflexívne, poznanie samotného poznania.⁹⁰* Nebudeme tu riešiť, či toto poznanie spoločné ľudom a zvieratám je

soudnosti. Odeon. Praha 1978.], 116). Ľubomír Belás, Politická stratégia a technika moci v Kantovej filozofii dejín In Acta facultatis philosophicae Universitatis Presoviensis. Filozofický zborník 26. (AFPh UP 146/228) 2006.

<http://www.unipo.sk/public/media/10587/Kant,%20zb..pdf>

⁸⁸ Králik, Roman a Štúr, Martin: *Unamuno a Kierkegaard – filozofovia a rebeli*, s. 281 -282

⁸⁹ *El conocimiento está al servicio de la necesidad de vivir, y primariamente al servicio del instinto de conservación personal. Y esta necesidad y este instinto han creado en el hombre los órganos del conocimiento, dándoles el alcance que tienen.... La necesidad es otro sentido, el verdadero sentido común. ...Y así cabe decir que es el instinto de conservación el que nos hace la realidad y la verdad del mundo perceptible, pues del campo insondable e ilimitado de lo posible es ese instinto el que nos saca y separa lo para nosotros existente. Existe, en efecto, para nosotros todo lo que, de una o de otra manera, necesitamos conocer para existir nosotros; la existencia objetiva es, en nuestro conocer, una dependencia de nuestra propia existencia personal. Pero el hombre ni vive solo ni es individuo aislado, sino que es miembro de sociedad, encerrando no poca verdad aquel dicho de que el individuo, como el átomo, es una abstracción... Y de este instinto, mejor dicho, de la sociedad, brota la razón....La razón, lo que llamamos tal, el conocimiento reflejo y reflexivo, el que distingue al hombre, es un producto social. (Unamuno, Miguel de: *Del sentimiento trágico de la vida*. Barcelona: Austral, 2011. s.70, prel. MŠ)*

⁹⁰ *Mas es menester distinguir aquí entre el deseo o apetito de conocer, aparentemente y a primera vista, por amor al conocimiento mismo, entre el ansia de probar del fruto del árbol de la ciencia, y la necesidad de conocer para vivir. Esto último, que nos da el conocimiento directo e inmediato, y que en cierto sentido, si no pareciese paradójico, podría llamarse conocimiento inconsciente, es común al hombre con los animales,*

spomínané reflexné poznanie alebo či je medzi nimi, ak však považujeme aristotelovsky chápaný *sensus communis* za vlastný reflexnému poznaniu, je nám Unamunov postoj jasný, toto je pre neho skutočný *sensus communis*.

V dvadsiatych rokoch dvadsiateho storočia preukázal svoju občiansku a osobnú zodpovednosť, keď sa ako verejne činná a známa osoba verejne postavil totalitnému režimu a ohrozil tak ak nie svoj život, tak svoje živobytie, prišiel o post rektora univerzity v Salamánke. Bol internovaný na jednom z Kanárskych ostrovov, na Fuerteventure, odtiaľ však za pomoci novinára unikol do Francúzska, odkiaľ ďalej otvorene kritizoval režim a stal sa dobovou celebritou. V tomto exile napísal jedno zo svojich najsilnejších diel, *Agonía del cristianismo* (Agónia kresťanstva). Opustil Paríž a ako správny Bask sa usadil vo Francúzskom Baskicku, na hranici so Španielskom. Odtiaľ pokračoval v kritike španielskeho totalitného režimu. Po obnovení demokracie sa vrátil na svoj post, no voči slabostiam a nešvárom bol ešte kritickejší. V roku 1936, po príchode Frankovej diktatúry, sa znova a naposledy vzoprel zvôli. Znova bol zbavený vplyvu, bol vyhodený z univerzity a keďže režim si nedovolil zbaviť sa slávneho starca vraždou ako Lorcua tisícov starších, iba ho násilím pripravil o slobodu prejavu, utiahol sa dobrovoľne do domáceho vezenia, kde onedlho skonal.

Na desaťročia bol doma zakázaný, opovrhovaný a vysmievaný tými, na ktorých sa už dávno zabudlo. Jeho eseje neboli doma považované za filozofické, jeho literárne dielo bolo zakázané, jeho hry sa nehrali. Pritom pre zvyšok hispanofónneho sveta stal nielen umeleckou, ale aj fiologickou a hlavne filozofickou autoritou. Anglofónnemu svetu ho priblížili mnohé preklady, hlavne vynikajúci autorizovaný preklad *Tragického pocitu života* do angličtiny od bol J.E. Crawforda Filcha z roku 1921, ktorý sa dočkal mnohých reedícií. Oproti tomu nemecký preklad nemeckému publiku Unamunovo myslenie dodatočne nepriblížil a nedočkal sa reedície ani ohlasov u nemeckých filozofov. Lepšie boli preklady literárnejších diel, z prekladateľov môžeme vyzdvihnúť von Wartburga. Pritom mnoho problémov, ktoré rieši, neskôr inak riešil Heidegger, no aby sa mohol oprieť o Unamuna, na to nemecký preklad nestačil. Vynikajúci český preklad od Zaořálka z roku 1927 priblížil Unamunove postoje českému a slovenskému publiku. Ako píše Hamada v doslove k Olerínymu prekladu toho istého diela, „Pri vydaní českého prekladu v *Symposione* v roku 1927 sa vo svojom vlastnom predslove k nemu nekonformný Unamuno prihlásil aj k odkazu Jana Husa a Jeronýma Pražského. Ani nie o dvadsať rokov neskôr sa mladý slovenský básnik a filozof Dominik Tatarka vo svojej knihe *noviel V úzkosti hľadania prihlásil k tomuto básnikovi a filozofovi celou podobou svojej meditatívno – reflexívnej osobnosti*.⁹¹“

Dnes Unamuna považujeme za jednu z najväčších osobností umenia slova a filozofie hispanofónneho sveta všetkých dôb a celého sveta v prvej tretine dvadsiateho storočia. Dnes je jasné, že bol nielen predchodcom španielskych a hispanoamerických filozofov a literátov, ako Ortega y Gasset, d'Ors, Paz, Borges, z modernejších filozofov Zambrano alebo Zubiri, najhlbšie mysliacim a najenergiejším členom literárnej generácie 98, najsilnejším obrancom španielskej tradície a zároveň jej inovátorom, ale v momentoch svojho najväčšieho vypätia bol aj jedným z najhlbšie mysliacich existenciálnych filozofov prvej tretiny dvadsiateho storočia. Nadväzoval na Kierkegaarda,⁹² Diltheyho, Pascala, a ďalších, no základom mu bol jeho vlastný boj, vlastná agónia a pri detailnejšom čítaní v najhlbších základoch reflektuje aj antickú tradíciu. Pod jeho vyznávaním celostnosti života a poetickými metaforami a pohrdaním schématizmom nachádzame dôslednú a ucelenú analytiku. Táto predznačuje Heideggerovu existenciálnu analytiku, ktorej je blízka motiváciou a smerovaním, odlišuje sa však zdrojmi, nedostatkom odstupe, maximálnym emocionálnym vypätím a vydarenými umeleckými výrazovými prostriedkami.

Napriek primeranému časovému odstupe a blízkosti smerovania Unamuno nebol pre Heideggera zdrojom a oporou. Môže sa nám zdať, že keď Heidegger hovorí o svojich nemenovaných predchodcoch, u ktorých obdivuje zaujatie a smerovanie, no kritizuje terminologickú a metodickú nedostatočnosť, slabé preniknutie do podstaty problému a povrchnú argumentáciu tých, čo sa venovali fundamentálnej problematike bytia, zdá sa, že sa to podobá na kritiku Unamuna, ako ju často vidíme u iných. Veľmi pravdepodobne to tak nie je. Heidegger o Unamunovi mohol počuť, ale podľa všetkého ho nečítal. Určite nečítal ani originál, ani taliansky alebo francúzsky preklad. A k anglickému prekladu by takýto súd bol nespravodlivý. Zaslúžil by si ho však nemecký preklad, ktorý síce do veľkej miery vystihol umeleckú stránku, no filozofická existenciálna analytika sa stratila.

mientras lo que nos distingue de estos es el conocimiento reflexivo, el conocer del conocer mismo. (tamtiež, s. 67, prel. MŠ)

⁹¹ Unamuno, Miguel de: *Tragický pocit života v ľudoch a národoch*, Prel. Vladimír Oleríny, Bratislava: ARS STIGMY, 1992, 284 s., ISBN 80-85264-41-2, s. 278

⁹² Všeobecne o vplyve Kierkegaarda napísal Roman Králik: „*Søren Kierkegaard – meno, ktoré malo upadnúť do zabudnutia. Pre cirkevné kruhy bol nepohodlný, pre filozofické kruhy príliš nysystematický a príliš slabý voči Hegelovi. Prišlo však dvadsiate storočie – dve svetové vojny, zopár stratených generácií, neskutočný úpadok cirkvi, globalizácia – a Kierkegaard je opäť tu, aktuálny so svojim dôrazom na postoj človeka.*“ Králik, R. Kierkegaardovo čisté srdce, s. 115. In: Čistota srdca (ed. Diatka, C. a Králik, R.) Nitra: UKF Nitra 2007, s. 115-124. ISBN 978-80-8094-195-6.

Občianska vojna rozdelila spoločnosť. Frankovi fundamentalisti a komunisti nebojovali iba o moc, ale aj rozdelili intelektuálov medzi seba. Antonio Machado, dlhoročný Unamunov umelecký a názorový spolupútnik bol oddelený od brata Manuela, ktorý ostal na Frankovej strane bojovej línie. Po porážke Republiky musel emigrovať, no prakticky hneď po opustení vlasti zomrel. Unamuna prirodzene priťahovali tradicionalisti a konzervatívci, doba jeho definitívneho rozchodu s marxizmom bola dávno za ním. No postavil sa otvorenie násiliu, štátom organizovaným vraždám, tmárstvu z presvedčenia. Pre režim bol prirodzeným nepriateľom a nemal v ňom miesto, na rozdiel od povrchných pokrokárov, ktorí masovo obracali kabáty, Unamuno odmietol. Prvý dojem zo zlostného, rýchlo súdiaceho, nesmierne energického, extrémne sebastredného autoritatívneho, patriarchálneho muža koriguje chvíľami až lévinasovská hĺbka záujmu o problémy druhých, záujem o všestranný rozvoj mladých, ktorý ho viedol k rozbehnutiu rozsiahleho vzdelávacieho a podporného programu, geniálna schopnosť porozumieť cudzím myšlienkam a nájsť v nich seba, po povrchnom prvom názore získať a obhájiť hĺbkový vhľad a vysvetliť svoju chybu, odhaliť faloš a populizmus, nájsť jadro problému a okamžite naň zaútočiť, extrémny konzervativizmus a novátorstvo, láska k paradoxu a pedagogický talent, mimoriadne vzdelanie a odpor k jalovému akademizmu ho viedli k tomu, že nepodliehal zvodom ľahkej cesty, scientizmu, dogmatizmu, tmárstvu a akémukoľvek druhu totality, ktorá nie je totalitou otvoreného boja z celých síl proti samolúbosti, závisti, obmedzenosti a falošným ilúziám u seba aj u ostatných.

Ortega y Gasset

José Ortega y Gasset bol filozof o generáciu mladší než Unamuno. Nemal Unamunovu literárnu genialitu, energiu ani filozofickú hĺbku, zato však mimoriadny zmysel pre detail a originálny v analýze dobovej situácie, no na rozdiel od sebakritického Baska mal tento Madridčan silnú predstavu o vlastnej dokonalosti, čoho dôsledkom bola viera v úplnosť jeho čiastkových analýz, sklon k schematizovaniu a k chladnému, niekedy až povýšenému nadhľadu, ktorý si neuvedomoval a s ktorým nebojoval. Oproti Unamunovej agónii spracovával často rovnaké, mohli by sme povedať jeho *s istým stupňom neistoty*:

*Každý, kto zaujme voči existencii vážny postoj a preberie za ňu plnú zodpovednosť, pocíti istý stupeň neistoty, ktorý ho bude pobádať k tomu aby zostal na pozore.*⁹³ Tam, kde Unamuno vidí v rozpore medzi rozumom a túžbou po absolútne zdroj životnej energie človeka, v paradoxe život, Ortega y Gasset hľadá vo svojom raciovitalizme jednotu schémy, jeho ráció je bystré, ale nekritické, apriórne a preto schematické, a na život sa pozerá často ako vonkajší pozorovateľ zahaľujúci sa nimbom neomylnosti. Vynikajúci esejista, Unamunov pokračovateľ, sa snažil písať traktáty, čo sa mu nedarilo. Bol oveľa lepším znalcom ostatnej Európy, než vlastnej krajiny. Venoval sa spoločnosti a politike, umeniu a teórii všeobecne, no unamunovský „človek z mäsa a kostí ... brat“ ho nechával chladným a bol pre neho skôr objektom než subjektom. V najsilnejšom jeho diele, *Vzbure davov*⁹⁴ z roku 1930 však predsa len píše⁹⁵:

Ale treba sa vyhnúť najväčšiemu hriechu tých, čo viedli devätnáste storočie: tomu, že si nedostatočne uviedomovali svoju zodpovednosť. Preto neostali bdeli a ostražití na stráži. Skĺzli sa po priaznivom svahu behu udalostí a nevšimli si rozsah nebezpečenstva, ktoré skrýva aj tá najveselšia chvíľa, a práve to je poslaním zodpovedného. Dnes treba vzbudiť maximálny pocit zodpovednosti u tých, ktorí sú toho vôbec schopní, a zdá sa najurgentnejšie vyzdvihnúť ten najneblahejší a najočividnejší zo súčasných symptómov ... Všetok rast príležitostí, ktoré sa životu ponúkajú, je hrozí zničiť sám seba, keď naráža na najhroznejší problém osudu Európy, a ktorý znova pomenúvam: vedenia spoločnosti sa zmocnil typ človeka, ktorého nezaujímajú princípy civilizácie. Nie

⁹³ *Todo el que se coloque ante la existencia en una actitud seria y se haga de ella plenamente responsable, sentirá cierto género de inseguridad que le incita a permanecer alerta.* (Ortega y Gasset, José. *La rebelión de las masas*. Prel. MŠ)

⁹⁴ Hoci to nespomína, základom Ortegogovho chápania davu je Kierkegaard a toho spoznal vďaka Unamunovi. „*Pojem davu u Kierkegaarda reprezentuje ten existenciálny modus života, vrchovato neautentický, neosobný a priemerný, v ktorom sa človek zbabelo snaží utiecť pred ťarchou zodpovednosti do hustého pralesa najrozličnejších výhovoriek a odvolávaní sa na ostatných. Lenže čím hustejší je porast, tým temnejší je les, a tým skôr v ňom človek zblúdi. A blúdiac vnútri tohto pralesa anonymity a porovnávaní jedinec načisto stráca to najcennejšie, čo má – svoju pôvodnosť, svoje vlastné Ja.*“ Petkanič, s. 35

⁹⁵ *Pero es preciso evitar el pecado mayor de los que dirigieron el siglo XIX: la defectuosa conciencia de su responsabilidad, que les hizo no mantenerse alerta y en vigilancia. Dejarse deslizar por la pendiente favorable que presenta el curso de los acontecimientos y embotarse para la dimensión de peligro y mal cariz que aun la hora más jocunda posee, es precisamente faltar a la misión de responsable. Hoy se hace menester suscitar una hiperestesia de responsabilidad en los que sean capaces de sentirla, y parece lo más urgente subrayar el lado palmariamente funesto de los síntomas actuales... Todo el crecimiento de posibilidades concretas que ha experimentado la vida corre riesgo de anularse a sí mismo al topar con el más pavoroso problema sobrenido en el destino europeo y que de nuevo formulo: se ha apoderado de la dirección social un tipo de hombre a quien no interesan los principios de la civilización. No los de ésta o los de aquélla, sino -a lo que hoy puede juzgarse- los de ninguna. Le interesan, evidentemente, los anestésicos, los automóviles y algunas cosas más. Pero esto confirma su radical desinterés hacia la civilización.* (tamtiež)

tejto alebo tamtej, ale podľa toho, podľa čoho môžeme súdiť dnes, žiadnej. Zaujímajú ho anestetiká, autá a pár ďalších vecí. Ale toto potvrdzuje ich radikálny nezaujem o civilizáciu.

Ortega tu ukazuje svoju jasnozrivosť, keď pomenúva problém nedostatku zodpovednosti ako najneblahejší a najočividnejší v devätnástom storočí a obzvlášť na prelome dvadsiatych a tridsiatych rokov dvadsiateho storočia. Zásadne sa však mylí, keď pričíta túto zodpovednosť akýmisi elitám alebo akýmisi masám bez tváre, bez zodpovednosti, ktoré vytlačujú staré osvietené elity od moci a vtisli sa bohorovným na ich Olymp. Za rozvojom totalít, fašistických, nacistických a bolševických režimov bol skutočne nepomer medzi osobnou zodpovednosťou a možnosťami, no nie u nejakých elit, ktoré odmietli byť osvietené alebo civilizované, ani zbabelosť, nekultúrnosť davov, más bez tváre a individuality, ktorá demokratickým procesom zverila moc tým, ktorí populisticky apelovali na ich xenofóbiu, sociálne neúspechy a atavistické strachy a predsudky, pretože táto zhubná choroba zasiahla celú spoločnosť, vrátane intelektuálnych elit. Táto osvietenecská predstava radikálne zlyhala v Strednej Európe aj s celým mýtom osvecovania a pozdvihovania biednych zhora, z pozície nadradenosti a povýšenosti z fiktívneho Olympu osvietených. Ortega y Gasset ospravedľňuje do istej miery to, že v izolovanom Španielsku sa osvietenectvo nikdy skutočne neujalo a preto ani nemohlo ukázať zhubné plody zárodkov, ktoré nieslo už vo svojom zrode. Ide o zodpovednosť každého z nás, každého človeka schopného akokoľvek uvedomelo konať aj nekonať, a to voči všetkému a každému. Ortega si to neuvedomoval, no Unamunovi to bolo jasné.

Nejaká abstraktná civilizácia väčšinu nikdy nezaujímal ani zaujímať nebude. Skutočne ju však zaujíma blahobyť, autá, pohodlie, bezpečie a bezstarostnosť. *Sensus communis* podľa Unamuna aj podľa nás v nesprávnom význame, ako predsudky, nekritickosť a apriorizmus viedol k všeobecnej nezodpovednosti.

Ortega odhalil zvrhlosť populistických extrémistických hnutí, ktoré si napriek vzájomnej nenávisti boli blízko. No po roku 36 síce prišiel o katedru metafyziky, jeho odstup a s ním spojená občianska pasivita po rokoch boja za pokrok a medzinárodná sláva ho uchránili pred výraznejšími represáliami, predsa však emigroval. Po vojne si udržal blízke vzťahy s Nemeckom, písal viac pre Nemcov než pre krajanov. S režimom sa postupne zmieril, neslúžil mu však a tak vo vlasti dožil v niečom ako vnútornej emigrácii.

Keď vyšlo Heideggerovo prelomové dielo *Bytie a čas*, Ortega sa cítil dotknutý a roztrpčený, vyjadrovalo totiž majstrovsky to, čomu sa on sám chcel venovať. Aj preto väčšinu svojich rozpracovaných projektov po *Vzbure davov* nedokončil, obsesia prekonať Heideggera skončila neúspechom, čitateľa nezaujímal a zanikli v nej silné stránky jeho dovtedajšej tvorby.

Heidegger

Martin Heidegger bol možno najvýznamnejším existenciálnym filozofom⁹⁶ minulého storočia. Podobne ako Unamuno a na rozdiel od Ortegu y Gassetu vyrástol v z dnešného hľadiska extrémne konzervatívnom katolíckom prostredí. Ak bola prvá kríza viery u Unamuna⁹⁷ osobná a vychádzala zo stretu viery s rozumom počas štúdia, Heidegger vystúpil z cirkvi z kariérnych dôvodov, keď sa uchádzal o miesto na univerzite. Na rozdiel od Unamuna nikdy nezažil obdobie, keď by mu bol blízky marxizmus.

Jeho primárna špecializácia bola na antickú filozofiu, hlavne na Aristotela a Platóna a v skúmaní jej základov a základov filozofie vôbec sa dostal asi najďalej⁹⁸. Jeho vlastná originálna koncepcia sa venuje skrytej alebo

⁹⁶ hoci od Kierkegaarda alebo Unamuna sa v jednom zásadnom bode líši, ako správne hovorí Petkanič: *Pravda, Heideggera možno len sotva zaradiť medzi existenciálnych mysliteľov, pokiaľ prijmeme za svoje Kierkegaardovo vymedzenie existenciálneho (resp. subjektívneho) mysliteľa ... – ved' primárnym objektom Heideggerovej filozofie je bytie (nie konkrétne ľudské bytie, ale bytie vôbec), preto povaha jeho filozofovania je v prvom rade ontologická. I keď Heideggerovu filozofiu nemožno označiť za metafyziku v jej tradičnom (racionalistickom) zmysle, predsa v sebe nesie niektoré typické znaky tejto metafyziky: neosobnosť a abstraktnosť.* (s. 177). Heidegger skutočne analyticky, objektívne a všeobecne opisuje konanie a motivácie cítiaceho a mysliaceho konkrétneho subjektu všeobecne. Jazyk však mnoho iných ciest neponúka – ak má byť opis konkrétneho všeobecný a vďaka tomu zrozumiteľný. Jednu z nich našiel Unamuno. Možno preto bola jeho analytika života človeka menej rešpektovaná a chápaná než Heideggerova analytika pobytu.

⁹⁷ „Unamuno vnímal utrpenie veľmi citlivo, rovanko ako Kierkegaard, ktorý prežíval utrpenie už od svojho detstva. Smrť súrodencov a matky, znamenali pre neho to, že prežíval každý deň svojho života ako keby bol tým posledným. Neskôr zažil ďalšie „zemetrasenie“ – musel spracovať vnútorné utrpenie svojho života, keď sa dozvedel o tajných previneniach svojho otca. V tomto procese Søren Kierkegaard našiel pod vplyvom duchovného obrodzenia vzor v Ježišovi Kristovi, ktorý má byť kresťanovi vzorom najmä v jeho ponížení a utrpení.“ Máhrík, T., Králik, R. Význam utrpenia v odkaze Sorena Kierkegaarda. Vzťah: Človek – Boh. In: Personalizmus a súčasnosť I. R. (ed. Dančák, P. et al.) Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. ISBN 978-80-555-0135-2, s. 195-204.

⁹⁸ Ako hovorí Javorská, „Heideggerova filozofia vychádza z otázky po dejinne artikulovanej filozofii a obracia sa k tradícii a tzv. načúvaniu jej počiatku. Heidegger myslí na jednej strane grécke počiatky a grécky pôvod: „Slovo „filozofia k nám prehovára grécky ... Filozofia je svojou bytnosťou grécka – čo tu znamená: filozofia je čo do pôvodu svojej bytnosti taká, že sa najprv dovoľáva gréckeho, a v jeho rámci sa rozvíja.“ (HEIDEGGER,

zakrytej podstate bytia človeka⁹⁹ v čase, jeho horizontu, vzťahu medzi ontickým, predontologickým a ontologickým poznaním jazyku a jeho funkcii pre bytnosť, základnému obstarávaniu.

Tento teoretický záujem bol zameraný na *sensus communis* v prvom, pôvodnom individuálnom význame a nie k druhému, spoločenskému. Na rozdiel od Unamuna nezaujal nikdy voči naučeným protizidovským a protisocialistickým predsudkom kritický postoj, ktorý sa u Unamuna prejavoval tak, že tieto postoje dovádzal do dôsledkov a v ultrakonzervatívnych novinách, kam prispieval pod pseudonymom, sa radosť z neznámeho zapáleného priaznivca rýchlo zmenila na istotu, že sa z nich vysmieva, karikuje ich a odhaľuje ich nízku podstatu, čím vlastne liečil aj seba. Toto u Heideggera nenájdeme a ak dostal svojej zodpovednosti voči teoretickému spôsobu života v teoretickom skúmaní¹⁰⁰, neplatí to o jeho vnímaní spoločenských hnutí.

Sympatie s nacistami mu vyniesli miesto rektora, no dlho na ňom nebol. Jeho predstava novej nemeckej univerzity nebola realizovateľná a po potlačení frakcie SA, s ktorou sympatizoval, sa stiahol z aktívnej politiky a žil mimo hlavných spoločenských prúdov. No svoje nacistické názory neopustil ani po vojne, a na holokaust, ktorého existenciu najprv popieral, reagoval mlčaním, keď mu ho predstrel jeden jeho študent, ktorý v ňom prišiel o rodinu. Vďaka vplyvu svojich bývalých študentov mohol znova učiť, zúčastňoval sa na konferenciách, kde sa stretol aj s Gassetom, u ktorého konštatoval nešťastný sklon k pozitivizmu.

Tento Heideggerov nedostatok vo vnímaní zodpovednosti voči druhému však vrchovato vyriešil jeden z jeho žiakov, Lévinas, ktorý z nej urobil základ svojej filozofie.

„*Keď Heidegger uvažuje o pravde umeleckého diela, pripomína, že ako náhle zmizne svet určitého diela, ono prestáva byť dielom a stáva sa funkciou pragmatického zaobstarávania, napr. vzácnym, zberateľským artefaktom, predmetom špekulácie kunsthistorikov alebo filozofov. Myslí toto „zmiznutie“ ako diferenciu voči inému svetu, pričom nejde o časový posun, interval medzi dvoma chronologicky radenými svetmi, ale o dejinný rozdiel? Alebo myslí svet, ktorý zmizol, pretože dnes napriek používaniu tohto slova už nechápeme „svet“ ako fenomén, t.j. nechápeme „svet“ ako horizont myslenia, ktoré sa nazýva filozofické? V Bytí a čase hovorí Heidegger o prehliadaní fenoménu sveta vo filozofii. Myslí tým grécky svet alebo „svet“ ako horizont antického myslenia? Heideggerovi vlastne nejde o „komunikáciu s gréckou kultúrou“, ale o odpovedanie tomu, čo tu z gréckeho sveta zostáva: teda na otázku, nakoľko dokážeme vidieť svet fenomenologicky.“¹⁰¹*

Záver

Videli sme, ako sa traja filozofi a spisovatelia vysporiadavali s vlastnou zodpovednosťou voči sebe a vlastnej integrite, voči čitateľom a voči svetu. Videli sme aj ich rozdielny vzťah k *sensus communis* v aristotelovskom význame, v ktorého poznávaní sa najďalej dostal Heidegger, no aj Unamuno ho videl ucelene a autenticky. Videli sme aj ich prístup k *sensus communis* v druhom, spoločenskom význame, kde sa kriticky vlastným démonom postavil Unamuno, Ortega ustúpil a Heidegger podľahol, hoci si udržal dôstojnosť. Oklamal sám seba, no neprevrátil kabát. Otázne je, či sa dalo cez vojnu, či už v španielskej alebo svetovej, alebo počas nasledujúcej

M.: Básnický bydlí človek. Praha : Oikoymenh 1993], 109) Na druhej strane počiatok vo fenomenologickej tradícii neznamená napodobňovanie tohto myslenia, ktoré sa odohralo niekde v minulosti na nejakom mieste. Heidegger často opakoval, že pravda filozofie nezávisí od vzťahu k faktickosti gréckej či európskej udalosti. Základnú maximu fenomenológie – k veciam samým nachádza formulovanú už u starých Grékov ako „to, čo sa ukazuje, nechať vidieť z neho samého tak, ako sa samo od seba ukazuje.“ ([HEIDEGGER, M.: Bytie a čas. Praha : Oikoymenh 1996], 51) To, ako máme myslieť, vidieť a vypovedať videné je súčasťou filozofie od jej počiatkov. Heideggerovi ide o vlastné (pôvodné) živé (nenapodobňujúce, neopakujúce) myslenie. A práve to, čo stojí na počiatku, môže byť pravdivým výrazom samotného života a pravým popisom jeho základnej štruktúry.“ Javorská, Andrea: Myslenie a reč u M. Heideggera, in Historické a súčasné podoby myslenia a komunikácie, Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou v rámci 8. výročného stretnutia SFZ pri SAV, Iris Bratislava 2008, editori: Richard Šťahel, Zlatica Plašienková, s. 114 – 123, ISBN 978-80-89238-24-8, s. 114 - 115)

⁹⁹ „Existencia práve na základe svojho otvoreného charakteru je súčasťou sveta, t.j. je vo svete. Svet u Heideggera je horizontom nášho rozumenia, ktoré je podstatnou štruktúrou pobytu.“ Tamtiež, s. 115

¹⁰⁰ „Odhodlanosť faktického pobytu je svojou ontologickou bytnosťou založená v rozumení, rozvrhovaní a autentickom rozhodnutí pobytu 'môcť byť'. Odhodlanosť tak poukazuje na otvorenosť pre výzvu vymaniť sa zo zabudnutosti a anonymity v neosobnom ono sa. Bolo by mylné domnievať sa, že odhodlanosť je krátkym okamžikom trvajúcim len počas aktu odhodlania. Odhodlanosť, ktorá smeruje k môjmu vlastnému môcť byť, je „slobodou pre možnosť“ ([3], 424) jednak vo vnútrosvetovom obstarávaní upustiť od odhodlaného rozhodnutia uvoľniť sa od neautentického vykladania a rozumenia prítomnosti len z minulosti. Keďže pobyt je podstatne budúcnostný, je rozvrhom či projektom, tak aj Heideggerova analýza poukazuje na časovosť a dejinnosť ľudského bytia a tzv. ek-statickosť pobytu. Odhodlanosť je potom stálosťou vychádzajúcou z „už rozvrhutej časovosti budúcnosti bývalého obnovovania.“ ([3], 424)“ tamtiež s, 116

¹⁰¹ Mitterpach, Klement: *Rétorika impozície*, in Historické a súčasné podoby myslenia a komunikácie, Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou v rámci 8. výročného stretnutia SFZ pri SAV, Iris Bratislava 2008, editori: Richard Šťahel, Zlatica Plašienková, s. 269 – 277, ISBN 978-80-89238-24-8, s. 272

totality u nás, zachovať si integritu, postavenie a vplyv. Myslíme že áno. Ukazujú nám to životným príbehom mnohí. Jednu cestu nám ukázal Unamuno, keď režim, s ktorým nesúhlasil, atakoval zvonka počas dobrovoľného exilu. Takto aj mnohí naši intelektuáli po vzniku klérofašistického štátu alebo po komunistickom puči opustili krajinu, rovnako sa cítili vykokorenení, no priveľa sa ich nevrátilo a krajina bola o nich ochudobnená. Iní si vybrali cestu vnútorného odboja, aktívnej činnosti v boji za vlastné hodnoty pre blaho spoločnosti a sveta. Väčšina sa ako vždy prispôsobila buď sa k moci pridala, úprimne presvedčená, pod tlakom a v záujme vlastného alebo s vidinou spoločenského prospechu, prípadne vzdala boj, ktorý sa zdal bez šance na úspech, a buď spolupracovali, alebo sa odmlčali. A dnes po týchto režimoch zostali iba stopy, v múzeách, ale hlavne v našich myšliach. Veľkonemecká tretia ríša je preč, rovnako aj stalinský Sovietsky zväz, ktoré chceli trvať naveky. Je našou zodpovednosťou nezabudnúť na tých ktorí bojovali za slobodu myslenia a nedopustiť návrat zavražďujúcich, autoritatívnych a prehnitých praktík.

Z hľadiska zodpovednosti za rozvoj jazyka, kultúry a myslenia všetci traja obstáli, pretože do svojej práce dali všetko. Dnes je ich práca nemenej aktuálna ak v ich dobe.

Použitá literatúra

BELÁS, L.: *Politická stratégia a technika moci v Kantovej filozofii dejín*, In Acta facultatis philosophicae Universitatis Presoviensis. Filozofický zborník 26. (AFPh UP 146/228) 2006. pp. 97- 122, ISBN 80-8068-524-X

BÍROVÁ, J.: *Approche par compétences (linguistique, interculturelle, pragmatique) définies dans le cadre Européen commun de référence et les exercices et activités sur les composantes de la littérature francophone*, 2011. In: Central'naja Rossija kak unikal'nyj evropejskij centr lingvokul'turnogo i interkul'turnogo vzaimodejstvija. : Materialy meždunarodnoj naučno-praktičeskoj konferencii. - ISBN 978-5-87471-124 5, pp. 85-100

ČUPKOVÁ, L.: *Ontologické záväzky a existencia* in Historické a súčasné podoby myslenia a komunikácie, Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou v rámci 8. výročného stretnutia SFZ pri SAV, Iris Bratislava 2008, editori: Richard Šťahel, Zlatica Plašienková, pp. 106 – 113, ISBN 978-80-89238-24-8

FRANEK, L.: *Lo intercultural en la obra de José Martí*. - Wien : AnaPress, Universität Wien, 2006. - ISBN 80-89137-02-4. In: ACTAS. VI Coloquio Internacional. José Martí y la Identidad Cubana, 27 de abril de 2005 / Jaroslav Šoltys, (2006), pp. 15-23.

FRANEK, L.: *Modernita románskych literatúr*. Bratislava : Veda, 2005. - 239 p., ISBN 80-224-0841-7

FRANEK, L.: *Štýl prekladu : Vývinovo-teoretická a kritická analýza slovenských prekladov Paula Claudela*. Bratislava : Veda, 1997. - 160 p. - ISBN 80-224-0466-7.

GADUŠOVÁ, Z., HARŤANSKÁ, J.: *Vzdelávanie - vyučovanie - jazyk*. - Nitra : UKF, 2002. - 152 pp. - ISBN 80-8050-519-5.

HEIDEGGER, M.: *Bytí a čas*. Prel. Ivan Chvatík, Pavel Kouba, Miroslav Petříček, jr., Jiří Němec, Praha OIKOMENH, 1996, 477 p., ISBN: 80-86-005-12-7

JAVORSKÁ, A.: *Bytie vo svete u Martina Heideggera a Karla Rahnera*. In: Zborník katedry filozofie. UKF v Nitre 1998, pp. 45-46. ISBN 80-8050-195-5

JAVORSKÁ, A.: *Myslenie a reč u M. Heideggera*, in Historické a súčasné podoby myslenia a komunikácie, Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou v rámci 8. výročného stretnutia SFZ pri SAV, Iris Bratislava 2008, editori: Richard Šťahel, Zlatica Plašienková, pp. 114 – 123, ISBN 978-80-89238-24-8

KRÁLIK, R., ŠTÚR, M.: *Unamuno a Kierkegaard – filozofovia a rebeli*, In KIERKEGAARD AS CHALLENGE TO THE CONTEMPORARY WORLD, Toronto, Kierkegaard Circle: Trinity College, University of Tronto, 308 p. (pp. 281 – 294) ISBN 978-0-9809365-5-1

KRÁLIK, R.: *Kierkegaardovo čisté srdce*, s. 115. In: Čistota srdca (ed. Diatka, C. a Králik, R.) Nitra: UKF Nitra 2007, pp. 115-124. ISBN 978-80-8094-195-6.

MÁHRIK, T., KRÁLIK, R.: *Význam utrpenia v odkaze Sorena Kierkegarda*. Vzťah: Človek – Boh. In: PERSONALIZMUS A SÚČASNOSŤ I. R. (ed. Dančák, P. et al.) Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. pp. 195-204. ISBN 978-80-555-0135-2

MÁHRIK, T. *Homiletická prax v kontexte súčasnej mladej generácie*. (2009) In: *Homiletická činnosť cirkvi a kvalita súčasného života*. Albín Masaryk (ed). PF UMB, Banská Bystrica 2009. pp. 170-179, ISBN 978-80-8083

MÁCHA, K.: *Miguel de Unamuno: Or an agonizing path of spiritual Utopia*, Herbert Utz Verlag 2003, ISBN 3831602778

MITTERPACH, K.: *Bytie, čas, priestor v myslení Martina Heideggera*, IRIS, Bratislava 2007. 225 p. ISBN: 978-80-89256-14-3

MITTERPACH, K.: *Heidegger's notion of fundamental ontology.: Report on philosophy*. - Krakow : Jagiellonian University Press, 2003. - ISBN 83-233-1862-X, No. 21 - pp. 73-80

MITTERPACH, K.: *Rétorika impozície*, in Historické a súčasné podoby myslenia a komunikácie, Zborník

príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou v rámci 8. výročného stretnutia SFZ pri SAV, Iris Bratislava 2008, editori: Richard Sťahel, Zlatica Plašienková, pp. 269 – 277, ISBN 978-80-89238-24-8

MITTERPACH, K.: *To Believe in Repetition. Meeting in Out-of-the-Way Places*, 2008. In: Kierkegaard and Faith / Roman Králik a kol. - Barcelona : Universitat de Barcelona, 2008. - ISBN 978-84-475-3260-5, pp. 175-187

ORTEGA Y GASSET, J.: *La rebelión de las masas*. Madrid. Optima 1997, 209 p., ISBN 84-239-7336-0.

ORTEGA Y GASSET, J.: *Unas lecciones de Metafísica*. Madrid. Alianza Editorial 1999, 184 p., ISBN 9788420641140.

PETKANIČ, M.: *Filozofia vášne Sorena Kierkegaarda*. Kraków : Towarzystwo Slowaków w Polsce / Spolok Slovákov v Poľsku, 2010. - 200 p. ; ISBN 978-83-7490-303-5

RIBAS, P.: *Unamuno: Aproximación a sus contactos con Alemania*, In *Tu mano es mi destino*, zborník z konferencie, zostavovateľ Cirilo Flórez Miguel, Ediciones Universidad Salamanca, december 2000, pp. 405 – 416

SCHAEFFER, J.: *Commonplaces Sensus Communis, A Companion to Rhetoric and Rhetorical Criticism* Edited by: Walter Jost and Wendy Olmsted eISBN: 9781405101121, Print publication date: 2003

UNAMUNO, M.: *Del sentimiento trágico de la vida*. Barcelona: Austral, 2011 (prvá edícia El Renacimiento, 1913), 333 p. ISBN: 978-84-670-3722-7

UNAMUNO, M.: *Tragic Sense Of Life*. Prel. Flitch, J. E. Crawford (John Ernest Crawford). Macmillan and Company, Ltd., in 1921 Digitálna verzia :Project Gutenberg: January 8, 2005 [EBook #14636]

UNAMUNO, M.: *Tragický pocit života*. Prel. Jaroslav Zaorálek, Praha. Symposium, 1927, 239 p. bez ISBN

UNAMUNO, M.: *Tragický pocit života v ľudoch a národoch*, Prel. Vladimír Oleríny, Bratislava: ARS STIGMY, 1992, 284 p., ISBN 80-85264-41-2

VALEŠ, M.: *José Ortega y Gasset a jeho vize společné Evropy*. Cizí jazyky 2005, vol. 48, no. 5, pp.164-166. ISSN 1210-0811

VALEŠ, M.: *Globalizace versus regionalismus a jejich odraz v jazykové situaci Španělska*. In *Sborník z mezinárodní konference Globalizace versus regionalismus*, pp. 476-483. Liberec: Technická univerzita v Liberci 2006. ISBN 80-7372-088-4

VALEŠ, M.: *José Ortega y Gasset - Filósofo europeo*. Paralelo 50, 2006, vol.3, pp. 46-49. ISSN 1733-7445

VAŠEK, M.: *Boh a sloboda (Filozofické východiská a aspekty Rahnerovho chápania slobody)*. - Nitra : FF UKF, 2006. - 164 p. In: *Philosophica 6 / Jan Dříza*, (2006), pp. 57 - 74. - ISBN 80-8050-677-9.

VAŠEK, M.: *Myslenie a viera podľa Tomáša Akvinského*, 2011. In: *Philosophica 8*, pp. 58-73. ISBN 978-80-8094-855-9

VAŠEK, M.: *Náboženstvo a kultúrno-sociálny kontext (Pohľad G. Vattima a T. Halíka)* in *Historické a súčasné podoby myslenia a komunikácie*, Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou v rámci 8. výročného stretnutia SFZ pri SAV, Iris Bratislava 2008, editori: Richard Sťahel, Zlatica Plašienková, pp. 132 – 139, ISBN 978-80-89238-24-8

Mgr. Martin Štúr, PhD.
Katedra romanistiky
Filozofická fakulta
Univerzita Konštantína Filozofa
Hodžova 1, 949 01 Nitra
Slovakia
e-mail: mstur@ukf.sk

Words: 7 581
Signs: 52 325

ANOTÁCIA

Umělý bohatiersky epos *Svatopluk* bol vo svojej dobe jedinečným dielom. Ján Hollý ním celému svetu ukázal, že slovenská literatúra je samostatná a životaschopná. Dielo malo obrovský význam, tak v 19. storočí, ako aj dnes, no pre súčasného príjemcu je tento epos pomerne ťažko čitateľný. Príčinou je archaická podoba jazyka, ktorú Hollý používal. Je nutné uvedomiť si, že je písaný podľa antického vzoru, ktorý nám autor aj takýmto spôsobom približuje. Dielo tak pôsobí na čitateľa autentickjším dojmom. Časomerné usporiadanie veršov situáciu dopĺňa a spôsobuje tak istú spevnosť textu. *Svatopluk* zaujme čitateľa aj tým, že sa dá rozčleniť do niekoľkých rovín. Príspevok sleduje mystickú, resp. mytologickú sféru v kontraste so sférou realistickou. Mytologicko-mystická rovina vyvoláva miestami až rozprávkovú atmosféru. Mohli by sme dokonca hovoriť aj o istej symbolike. Ide tu vlastne o konflikt kresťanstva a jeho zástupcov s pohanstvom a jeho falošnými, pekelnými bohmi.

Umělý bohatiersky epos *Svatopluk*¹⁰² bol vo svojej dobe jedinečným dielom. Autor ním celému svetu ukázal, že slovenská literatúra je samostatná a životaschopná. Podľa slov V. Turčányho,¹⁰³ prekonal dokonca i Kollárovu *Slávy dcéru*. Autor sa pred napísaním tohto diela zaoberal najmä prekladateľskou činnosťou. „Dlhé roky sa venoval najmä prekladom antických eposov, kde si osvojil ich formu aj obsah.“¹⁰⁴ Táto skúsenosť mu bola pri vlastnej tvorbe nápomocnou. „Ďalším dôležitým bodom, ktorý predchádzal vzniku diela *Svatopluk* bolo vydanie Šafárikových *Dejín slovenskej reči a literatúry*. Tu sa Hollý dozvedel mnoho faktov z obdobia Svätopluka, z ktorých neskôr vychádzal.“¹⁰⁵ Dielo malo obrovský význam, tak v 19. storočí, ako aj dnes. Pre súčasného príjemcu je tento epos pomerne ťažko čitateľný. Príčinou je archaická podoba jazyka, ktorú Hollý používal. Je nutné uvedomiť si, že je písaný podľa antického vzoru, ktorý nám autor aj takýmto spôsobom približuje. Dielo tak pôsobí na čitateľa autentickjším dojmom. Časomerné usporiadanie veršov situáciu dopĺňa a spôsobuje tak istú spevnosť textu.

Svatopluk zaujme čitateľa aj tým, že sa dá rozčleniť do niekoľkých rovín. My sa budeme zaoberať mystickou resp. mytologickou sférou v kontraste so sférou realistickou. Mytologicko-mystická rovina vyvoláva miestami až rozprávkovú atmosféru. Mohli by sme dokonca hovoriť aj o istej symbolike. Ide tu vlastne o konflikt kresťanstva a jeho zástupcov s pohanstvom a jeho falošnými, pekelnými bohmi. Zdá sa však, že „zloduchovia“¹⁰⁶ boli zväčša len predstaviteľmi pochybností vtedajšieho obyvateľstva.

Vstúpme teda do konkrétneho textu. Podľa klasického vzoru autor začína epos propozíciou a invocáciou. Už v invocácii sa prvýkrát stretávame s mystickou sférou, keď autor vyzýva múzu Umku, aby mu pomohla pri písaní diela.

Pozastavme sa na chvíľu nad tým, ako sa Hollý hrá s menami. Tu, ale i neskôr v diele pomenúva osoby podľa ich schopností alebo charakteristických vlastností.¹⁰⁷ Umka by podľa takejto symboliky mohla byť inšpiráciou zo starogréckej mytológie, alebo iba odvodeninou od archaizmu umiet.

¹⁰² Ktorý pomohol Jánovi Hollému vydať Palkovič

¹⁰³ Hollý vo výbere a interpretácii Viliama Turčányho. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1976. 220 s.

¹⁰⁴ Encyklopédia slovenských spisovateľov I, II. Bratislava, Obzor 1984. 536 s.

¹⁰⁵ Mazák, Pavol-Gašparík, Mikuláš-Petrus, Pavol-Pišút, Milan: Dejiny slovenskej literatúry II. Bratislava, SPN 1984. 512 s.

¹⁰⁶ Nazývame tak zástupcov negatívnych síl zla

¹⁰⁷ Ako napr. Branimír - bránil mier, Drevoslav - rezbár, Slavoboj - slávny bojovník, Ctislav - ctený starejší a pod.

Druhou mystickou skutočnosťou v hierarchii postupnosti deja, sú okolnosti súvisiace s prepustením Svatopluka z väzenia. „Kráľ Slovákov“, ako ho autor nazýva, sa modlí k Bohu, aby mu pomohol dostať sa z väzenia :

*„Než boh vševládny, u nebeskej výšky na jasném ze zlata a skvúcích diamantov tróne sedící, odkád' rozvysoký na točící hvězdy sa dívá aj na zem, aj na ľudí, i celú sveta spustu; a jedným všecko, čo jest, bolo, aj čo teprve bude, spatruje rázem, prosbu slišal jeho a zlutoval sa milostive nad ním. ...“ (s. 32) **

Boh ho samozrejme „vysliší“ a pošle posla, ktorý „rozkáže“ Karolmanovi, aby Svatopluka prepustil.

„Nechcej včil na svéj sa, Karolmane, myslí obávať, buď mnívat, že by len márný sna tá oklamal obraz. Já k tebe prám zeslaný od Vševládného prinášam rozkaz, abys' tenkrát vykonal, čo si dávno ochotný mal vykonal; by si vác bez viny Svatopluka krála netrápil vazením, ale už ze žalára na svetlo pustil a do vlastnéj ho odeslal krajny Slovákom.“ (s. 45)

Na potvrdenie, že to nebol iba prelud v sne, buchne blesk do neďalekého brestu a vyvráti ho. Kráľ hneď požiadavku plní, a aby sa Svatopluk neobrátil proti nemu, ponúkne mu za ženu vlastnú dcéru. Zúfalý Svatopluk to zo zdvorilosti prijme i napriek tomu, že tým zrádza vlastný národ. Tu sa ponúka pragmatická otázka, či Karolmanovi božie zjavenie nie je iba obyčajná výčitka svedomia. Je to možné, pretože ako sa dozvedáme, nemal priame dôkazy o vine Svatopluka a napriek tomu ho uväznil. Na margo toho začal Slavomír vojnu, v ktorej zomiera mnoho ľudí.

Mytológiu však autor nevyužíva len ako symboliku. Zasadzuje do diela aj 11 pohanských bohov¹⁰⁸. Na ich čele je Černobog, zo všetkých najhorší, najroznhnevanejší, najprefikanejší, najmúdrejší a najnebezpečnejší. Sú to bohovia, ktorým Slováci zničili po prijatí kresťanstva oltáre. Teraz za to vinia najmä Svatopluka, lebo Rastislav je už po smrti. Zaraďujeme ich medzi typické mytologické postavy až do chvíle, keď sa títo bohovia rozhodnú pošvať Slavomíra proti Svatoplukovi a pomáhať mu pri jeho zničení. Černobog tu vchádza Slavomírovi do sna a vykresľuje mu Svatopluka, očami mŕtveho Rastislava, ako zradcu:

„Ó kňáže posvátný, teho tam nad hvězdami otca, a spolu údatný údatných vodče Slovákov!

Ty včil spíš, a nevíš jaková sa ti náhoda blíží. Nazdávaš sa, že keď zhyrul a vzal skázu neverný král Svatopluk; keď i násilnú proti vůli donúten hrozbú, vládu přijal si a z báboorského zaprahlý jarma vydrel národ, premilú opatril si mu volnost, všecko že bezpečné sa nachádza, všecko pokojné? Jak sa hrozne klameš! Výborný tento, hle, ešče vnuk žije až posavád' a ke zlěj žije záhube krajny. ...“ (s. 51)

Sen je opäť „potvrdený“ rannou búrkou. Tieto postavy možno rovnako chápať symbolicky ako „vzbúrencov“ vo vlastných kruhoch. Ak vynecháme ich nadprirodzené schopnosti,¹⁰⁹ sú to len obyčajní ľudia. Ak by boli plnohodnotnými mytologickými bohmi, mohli by zničiť Svatopluka i bez pomoci smrteľníkov. Ved' i prostý ľud sa nad touto skutočnosťou pozastavil. Pýtajú sa na to napríklad Černoboga, keď chodí premenený za starca agitovať, aby v neho začali znova veriť a sťažuje sa ako im zlý Svatopluk ublížil:

„I prečo výborný ten tvój boh sám sa nebránil, než sekerú seba dal roztrískať a v ohni upáliť?“ (s. 63 - keď mu ničili modlu)

Zvláštne je, že počas najväčšieho boja sa tieto postavy stratia a objavia sa, až keď je po všetkom. V inom momente zase Boh, ktorý drží svoju ochrannú ruku nad Slovámi a najmä nad Svatoplukom túto nepravosť nevidí a neprichádza svojim zverencom na pomoc. Musí ho na to upozorniť mŕtvy Cyrill. Ten, i keď kedysi skutočný, sa v tomto prípade stáva mystickým. Pri tejto postave sa nám ponúka nová dimenzia chápania tohoto diela, a to ako konflikt Nemcov a Slovákov - ako konflikt Cyrilo-Methodskej misie a nemeckých kňazov.

S postavami „zloduchov“ sa však tak skoro nelúčime. I keď sa na istý čas strácajú, aby sa mohli veci urovnať, v jedenástom speve sa znova objavujú. Ich vodca je nesmierne znepokojený nad chodom udalostí. Uvedomil si, že Svatoplukovi svojim konaním vlastne pomohli a nie uškodili. Rozhodnú sa to napraviť, no tu sa objavuje spomínaný bdely Cyrill a včas varuje Boha, ktorý urobí poriadok. Posiela strážcu anjelov Michala a ten vytvára priepasť, do ktorej všetci „zloduchovia“ zo strachu pred trestom božím poskáču. Tu sa so spomínanými postavami lúčime.

Musíme ešte raz zdôrazniť, že hoci pripustíme antický model eposu *Svatopluk* a miesto mytologických postáv v ňom, opäť upozorňujeme, že zastávajú symbolické, no i všeobecnejšie miesto. Vidíme tu konflikt kresťanstva a pohanstva, ale aj všeobecný rozpor Dobra a Zla, ktorý by mali predstavovať spomínané postavy v symbolickom videní. Autor charakterizuje kresťanstvo ako Dobro a pohanstvo ako Zlo. „Zloduchovia“ predsa konajú Zlo, tak nemôžu byť predstaviteľmi Dobra. Možná je teda i neutralizovaná modifikácia pekelníkov ako rebelov a zlých ľudí, no a Boha a jeho služobníkov ako tých správnych dobrákov, národovcov.

„Zloduchovia“ sa mimovoľne zjavujú aj v Britvaldovom sne¹¹⁰. Tu má sen len úlohu akejsi nesplnenej a nevysvetlenej predtuchy. Znamená to, že je odlišný od všetkých ostatných snov, s ktorými sa v diele stretávame. Vodcovi vojsk sa sníva, že „zloduchovia“ vtrhli do tábora a požierajú a trhajú jeho ľudí. Neskôr sa to aj stane, no nie sú to „zloduchovia“, ale sám Svatopluk, ktorý všetkých „roztrhá na kusy.“ Žeby sa tu objavovala nová

* Hollý, Ján: *Svatopluk*. Bratislava, SNDK 1956. 258 s. (neskôr uvádzame len čísla strán za citáciu)

¹⁰⁸ Černobog - Černoch, Radogost, Chásoň, Svatovít, Triglav, Stribog, Rarach, Veles, Zmok, Pikulík a Škrátek.

¹⁰⁹ Napríklad premeny, alebo keď zahnali mračná nad riekou Moravu, aby sa rozvodnila.

¹¹⁰ Keď Britvald čaká na Svatopluka.

symbolika Svatopluka ako zloducha? Veď každý boží tvor je vo svojej podstate dobrým i zlým. Svatoplukova pozícia sa však vo svojej podstate nemení a on zostáva i naďalej pozitívnym, i keď v mnohých prípadoch chýbiacim hrdinom.

V diele nájdeme aj množstvo pasívnych mytologických postáv, na ktoré sa autor alebo postavy odvolávajú, prípadne slúžia ako kontrast historickým postavám¹¹¹. I tieto charaktery možno rozdeliť na kresťanské resp. pozitívne a pohanské resp. negatívne. Hneď na začiatku sa stretávame so spomínanou Umkou - starogréckou ochrankyňou umenia, potom s Jesseovičom - prorokom Dávidom, synom Jesseho, Urielom - jedným z archanjelov „svetlo božie“, Gabrielom - archanjelom zvestovateľom a pod. Pohanskými predstaviteľmi sú okrem aktívnych pohanských bohov ešte Scylla - grécka obluda v Messinskej úžine čo hltala lode, Obohútnica - obrovský netvor, čo hltal všetko, Asmodeus - smilník, Beliál - zosobnená bezbožnosť, protivník Kristov a mnohým dobre známy Belzebub - knieža diablove.

Posledný okruh mysticko-mytologických postáv a skutočností nájdeme v Svatoplukovom zidealizovanom rozprávani o pôvode Slovákov resp. Slovanov. Stretávame sa tu napríklad s démonmi, tzv. Psohlavcami, ktorí bezdôvodne trhajú a žerú ľudské mäso, no na druhej strane i s mnohými „vyvolenými,“ ako napr. vodca Slovákov - Samo alebo kňaz Vyzva. I tento príbeh je popretkávaný zjaveniami a inými zásahmi bohov.¹¹² Zo zázrakov je tam napr. sucho i dážď, ktoré spôsobuje Boh, aby poslal Slovákov preč:

„I sotva ostatné prekročá otcovských končiny medzi, dá sa pršať naporád a tuhý lát z oblohy prival: zem navlhá mrtvá i oživať všesko začíná.“ (s. 70)

Pomocou takýchto nepriamych prostriedkov Boh vlastne riadi ľudí. Pohanskí bohovia to musia robiť priamo - fyzicky, no kresťanský Boh riadi ľudí nepriamo – cez myseľ človeka a to je účinnejšie. I túto skutočnosť považujeme iba za otázku viery. Keď človek v niekoho alebo v niečo verí, ospravedlňuje svoje konanie „príkazom“ objektu svojej viery.

„Hlavnou myšlienkou objasňovania pôvodu Slovákov však zostáva ich obrana podľa Herderovho obrazu, ktorý využívali aj Kollár so Šafárikom.“¹¹³ Ide o zdôraznenie a podloženie faktu, že Slovania sú nekonfliktným, pracovitým, mierumilovným a pohostinným národom.

Iným typom mystiky sú tzv. zázraky. Pomocou nich autor dramatizuje dej. Už sme spomenuli varovné búrky, ktoré Boh poslal vždy po zjavení, aby dotyční lepšie uverili jeho posolstvám. Neskôr je to napríklad v časti, v ktorej sa Karolman radí so starejšími, čo spraviť so Svatoplukom, aby sa nepostavil proti nim. Keď sa už rozhodne a vysloví svoj verdikt, prichádza akési „božie spečatenie“:

„Reknul; i v tom k nebesám duhovýma sa krídlama ňésel.“ (s. 85)

Podobnú skutočnosť môžeme nájsť na viacerých miestach diela, no konkrétne spomenieme už len situáciu, keď Bábori ešte na čele so Svatoplukom, bojovali proti Slovákom pri rozvodnenej rieke. Mŕtvych bolo tak veľa, až voda sčernela:

“Krv teče najmnožšá, vlastnú vode barvu odejme a všelikú za sivéj obráti réku na černú.“ (s. 93)

Za mysticko-mytologický treba označiť aj motív pekla. Jeho opis má, tak ako aj opis netvora, v kapitole dramatizujúcu funkciu. Tento hrôzostrašný opis, ako aj samotné peklo má slúžiť na strašenie a desenie obyvateľstva. Podľa Hollého popisu nie je ani také hrozné samotné peklo, ako potvory, ktoré v ňom nájdete. On si ich predstavuje asi takto:

„Tamtá ačkoľvek v nebesách z jeho vyšla na svetlo plápolavých mozgov, krásnú tiež odvrchu zjasna liščala sa tvárú; v lupinasté odspodu predca chvosty a zvinky tuhé i morícé všesko žihadla jaščerov a hnusných schádzá drakov, omnoho vatšich, starší než čo na nich černokňazníci na východ, slnka do pálicích v dávný čas létali končín, víchr prez búrku ženúcé, až na nejedny celé na koreň vyvrátili háje.“ (s. 97)

Svoju úlohu plnia v diele aj zaklínadlá, ktoré boli pre vtedajšie obyvateľstvo prirodzené. Je všeobecne známe, že nielen Slováci a Nemci ale aj iné národy dávali nevysvetliteľné udalosti „za vinu“ bohom a diablom. S tým súvisia i spomínané zaklínadlá. I samotnú invocáciu by sme mohli do určitej miery chápať ako zaklínadlo, modlitbu, prosbu či rituál. Čosi podobné sa vyskytuje aj neskôr napr. pri upalovaní modly Černoboga:

„... zrútiť jeho jak sochu kázal a v ohni spáliť i vetru popol, keď najvác fúkal, odevzdat, vác aby tak po nem nepozostalo zbytku.“ (s. 130)

A rovnako to bolo i keď sa „zloduchovia“ dohodli, na svojich plánoch:

„I hneď na znamení, že taká sa zalúbila radda, trikrát kývli rohý, trikrát zakrútili chvostý, trikrát na trasenú vókol zem dupli kopytama, toľkokrát divoké vyškľébili usta a hrozným veľkú česť, veľkú jemu dávali chválu huhláním.“ (s. 170)

Nakoniec, musíme spomenúť výzdobu Svatoplukovej zbroje, ktorú mu Karolman daroval. I tu sa stretávame s mystikou a mytológiou. Na zbroji bol vyobrazený boj Satanáša s Mesiášom. Bojujú tu archanjeli¹¹⁴ proti

¹¹¹ Slavimír, Chocil, Zemižizeň, Adelvín, ...

¹¹² Je to napríklad vtedy, keď Boh posíela Slovákov do inej zeme, u arménov ich popoháňa a pod.

¹¹³ Pišút, Milan a kolektív: Dejiny slovenskej literatúry. Bratislava, OBZOR 1984. 902 s.

¹¹⁴ Gabriel, Uriel, Michal

Satanášovým služobníkom.¹¹⁵ Za pomoci Michala a jeho anjelov vyhráva Dobro - Mesiáš nad Zlom - Satanáš. Ide o mýtus, ktorý sa odohral i v diele *Svatopluk*. Nakoniec vyhrali s Michalovou a Božou pomocou Slováci nad Bábormi (Bavormi-Nemcami). Ak by sme sa spätne pozreli na tento boj, zistíme, že zo začiatku nebolo vôbec jasné, kto je Mesiáš a kto Satanáš. Snáď by sa to dalo zovšeobecniť do frázy - nikto na svete nie je tak jednoznačne taký ani onaký. Ved' vezmeme si len samotného Svatopluka, ktorý sa opojený slávou, vínom a krásnou nevestou nechá ovládať Nemcami a vraždí svoju vlastnú krv. Potom si však uvedomí [sloboda mu bola prednejšia], že pochybil a svoju chybu napraví.

Popri rozvinutých - homérskech prirovnaniach, podrobných opisoch, dialógoch a monológoch hrdinov, vyniká dôležitosť mytologicko-mystickej roviny v tomto diele i v antickej literatúre. Prichádzame k poznaniu, že pridržanie sa „veľkých vzorov“¹¹⁶ literatúru neznehodnocovalo. Môžeme však povedať, že Hollý sa až tak veľmi svojho „veľkého vzoru“ - Homéra nepridržal. V slovenskej literatúre podobný epos nebol a grécka literatúra pracovala s inými motívmi. Predlohy, čiže Iliadu a Eneidu tvorivo využíval iba na vyjadrenie svojich ideových zámerov. Vidíme to napríklad vo vyššie spomínanej „obrane“ pôvodu Slovákov. Koniec koncov, každý žiak sa snaží prekonať svojho učiteľa. Mnohí jeho súčasníci však tvrdili, že mytológia je už anachronizmom. Napríklad Kuzmány videl už pri Kollárovej *Slávy Dcére* mytológiu ako „múmiu bez balzamu.“¹¹⁷ Takto to však nevnímali všetci. Mnohí sa danou tematikou inšpirovali a ďalej ju rozvíjali. Na prostý ľud mal tento epos určite pozitívny národno-buditeľský dosah. Treba povedať, že v tej dobe to muselo byť veľkolepé dielo, ktoré mnohým vyrazilo dych. Dnes už je len súčasťou literárnej histórie, ktorá je pre súčasných mladých čitateľov bohužiaľ stále menej zaujímavá.

Použitá literatúra

- BRUNCLÍK, J.: *(Kon)textové súvislosti a stratégie*. - Bratislava : PaedDr. Mária Melichárová, 2002. - ISSN 1335-2040. In: *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, roč. 48, č. 5 (2002), s.187-188.
- BRUNCLÍK, J.: *Povešťová taxatívnosť a variácie jej interpretácií*. 2005. - ISSN 1335-3470. In: *Kultúra*, roč. 8, č. 19 (2005), s.8.
- BRUNCLÍK, J.: *Regionalizmus a kontexty regionálnej literatúry*. 2010. In: *Invencie, interpretácie, mystifikácie IV.* / Eva Tučná. - Nitra : UKF, 2010. - ISBN 978-80-8094-821-4, S. 115-128.
- Encyklopédia slovenských spisovateľov I.* Bratislava, Obzor 1984. 536 s.
- Encyklopédia slovenských spisovateľov II.* Bratislava, Obzor 1984. 433s.
- Hollý vo výbere a interpretácii Viliama Turčányho*. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1976. 220 s.
- HOLLÝ, J.: *Svatopluk*. Bratislava, SNDK 1956. 258 s.
- KERUĽOVÁ, M.: *Adorovať nepochopiteľné*. 2011. In: *Slovenská kresťanská kultúra - Osudy a osobnosti = Szlovák keresztény kultúra - sorsok és egyéniségek : (príspevky z rovnomennej konferencie, konanej v Ostrihomi 7. apríla 2010) = (a 2010. április 7-én Esztergomban rendezett konferencián elhangzott előadások szövege)* / Marta Žilková. - Ostrihom : Esztergomi Hittudományi Foiskola, 2010. - ISBN 978-963-89043-0-0, S. 109-120.
- KERUĽOVÁ, M. et al.: *Šesťkrát cesta za autorom : habitus staronových tvorcov literárnych dejín*. Nitra : UKF, 2010. - 226 s. - ISBN 978-80-8094-818-4.
- KROŠLÁKOVÁ, E.: *Jazykové bohatstvo tvorby Jána Hollého*. Trnava : SSV, 1998.
- In: *Alexander Rudnay a jeho doba - Rudnay Sándor és kora*, (1998) s. 131-135.
- LAUKOVÁ, S.: *Biblické pramene márnosti v textoch staršej slovenskej literatúry*. In: *Spoločenské vedy dnes* / Petra Bálentová, Ivana Šusteková, Darina Auxová. - Nitra : UKF, 2007. - ISBN 978-80-8094-102-4, s. 329-340.
- LIBA, P.: *Čo znamenajú cyrilo-metodské tradície ? (II.)*. - Nitra : UKF, 2003. - ISBN 80-8061-168-8. In: *Almanach Nitra 2003*, S. 34-35.
- LIBA, P.: *Kresťanstvo a slovenská literatúra*. - Bratislava, 2003. In: *Kultúra*, č. 23 (2003), s.14,18-19.
- LIBA, P.: *"Nový človek" v slovenskej próze..* - Nitra : UKF, 2006.
- In: *Formácia dobrého človeka / Michalov, J.*, (2006), s.69-75.
- MAZÁK, P. – GAŠPARÍK, M. – PETRUS, P. – PIŠŤ, M.: *Dejiny slovenskej literatúry II*. Bratislava, SPN 1984. 512 s.
- NEMCOVÁ, J.: *Ambície a perspektívy slovenskej dobrodružnej prózy*. Bratislava : Mladé letá, 1991. In: *Žánrové aspekty literatúry pre deti a mládež*, (1991), s.114-127.
- NEMCOVÁ, J.: *História a mystifikácia, inšpirácia a štylizácia*. - Nitra : UKF, 2002. - ISBN 80-8050-475-X. In: *Literárnovedné štúdie II*, S. 69-80.
- NEMCOVÁ, J.: *Mýtus ako výrazový princíp romantickej prózy*. Nitra : UKF, 2003. - ISBN 80-8050-621-3. In: *Literárnovedné štúdie. III*, (2003) s. 50-58.

¹¹⁵ Belzebub, Beliál, Asmodeus a pod.

¹¹⁶ Napríklad Homér, Vergílius.

¹¹⁷ Mazák, Pavol-Gašparík, Mikuláš-Petrus, Pavol-Pišť, Milan: *Dejiny slovenskej literatúry II*. Bratislava, SPN 1984. 512 s.

- PALKOVIČ, V.: *Historická realita literárny topos v osobných posolstvách postáv veľkomoravských pamiatok*. 2008. In: *Význam kultúrneho dedičstva sv. Cyrila a Metoda pre Európu* / Jozef Michalov a kol. - Nitra : UKF, 2008. - ISBN 978-80-8094-455-1, S. 335-341.
- PALKOVIČ, V.: *Imitácia a idealizované typizovanie v legendickom žánri*. 2008. In: *Invencie, interpretácie, mystifikácie II* / Jana Nemcová. - Nitra : UKF, 2008. - ISBN 978-80-8094-463-6, S. 11-19.
- PIŠŮT, M. et al.: *Dejiny slovenskej literatúry*. Bratislava, OBZOR 1984. 902 s.
- PLESNÍK, E.: *Opisná poetika v pragmatických súvislostiach*. Nitra : UKF, 1998. - ISBN 80-8050-211-0. In: *Acta Nitriensiae* 1. Zborník FF UKF v Nitre. Reprezentačný zborník, (1998) s. 157-190.
- POKRIVČÁKOVÁ, S. – POKRIVČÁK, A.: *Focus on Literature*. Nitra : UKF, 2004. - 136 s. - ISBN 80-8050-698-1.
- POKRIVČÁKOVÁ, S.: *Krivé zrkadlo nastavené živému mýtu o ľudskej dokonalosti*. In: *Romboid*, roč. 35, č. 6 (2000), s.2-6.
- SEDLÁK, I.: *Dejiny slovenskej literatúry II*. - Martin : Matica slovenská, 2009. - 786 s. - ISBN 978-80-7090-945-4.
- ŽEMBEROVÁ, I.: *Detská literatúra v rozvoji interkultúrnej kompetencie = La littérature pour enfants dans le développement de la compétence interculturelle* / Ivana Žemberová, 2009. In: *Ianua ad linguas hominesque reserata II = Brána jazykov k ľudom otvorená II* / Elena Melušová, Stanislav Benčíč, Diana Lemay. - Paris : Asiathèque - Maison des langues du Monde, 2009. - ISBN 978-2-91525596-6, S. 262-285.
- ŽEMBEROVÁ, I.: *Premeny postáv Artušovských legiend v čase a ich súčasná podoba vo filme a televízii = Transformations of characters in arthurian legends and their current image in films and television* / Ivana Žemberová, 2008. In: *Cudzie jazyky v škole 5* / Silvia Pokrivčáková, Jozef Filo. - Nitra : UKF, 2008. - ISBN 978-80-8094-416-2, S. 187-191.
- ŽILKA, T.: *Nationalliteratur und europaischer Kontext Národná literatúra a európsky kontext*.- Nitra : UKF, 1999. - ISBN 80-8050-272-2. In: *Acta Nitriensiae* 2, (1999) s. 89-112
- ŽILKA, T.: *Poetyka slowackej prozy w okresie transformacji*. Warszawa : Dom Wydawniczy ELIPSA, 2005. - ISBN 83-7151-705-X. In: *Literatury słowiańskie po roku 1989. Nowe zjawiska, tendencje, perspektywy*, S. 89-102.
- ŽILKA, T.: *Vademecum poetiky*. - Nitra : UKF, 2006. - 437 s. - ISBN 80-8050-965-

PhDr. Lucia Jechová, PhD.
Katedra lingvodidaktických štúdií
Pedagogická fakulta
Univerzita Konštantína Filozofa
Drážovská 4, 949 01 Nitra
Slovakia
e-mail: ljechova@ukf.sk

Words: 3 295
Signs: 21 586

ANOTÁCIA

Predkladaný príspevok je pokusom zamerať sa na absurdno, iracionálno, nesúlad s prirodzenosťou, ergo nekonečné a záhadné územie predstavivosti, ktorým sa inšpirovala talianska avantgarda, zvlášť taliansky surrealizmus, a to prostredníctvom analýzy Landolfiho poviedok zo zbierky *La Spada* (1942).¹¹⁸

Ide pritom o literatúru záhadnú, dvojsmyselnú, ale v istom zmysle tiež terapeutickú. Spomínané Landolfiho poviedky totiž spôsobujú dekoncentráciu čitateľa, no ten je zároveň vtiahnutý do ovzdušia ambiguity, intelektuálnej hry a nadpriemernej stylistickej znalosti. Hoci niektorí Landolfiho kritici považujú dynamiku podvedomia, prítomnú v jeho diele, za rozhodujúci prvok, ktorý ho jednoznačne spája so *surrealizmom* ako literárnym hnutím, ide stále o dosť prekrtnú otázku, vyvolávajúcu i dnes mnohé diskusie.

Spisovateľ *par excellence*, Tommaso Landolfi (1908-1979), sa podľa slov Carla Bo (Landolfi, 1991, s. 10) narodil už dospelý, podobne ako Minerva so všetkými svojimi zbraňami. No hoci nadobudol povest' autora pre elitu a v skutočnosti ním vždy bol, nikdy v podobnom zmysle tento stupeň nedosiahol. Zvlášť zarážajúca je extrémna fragmentárnosť Landolfiho kritickej bibliografie. Táto fragmentárnosť sa odráža aj v mnohých kritických formuláciách používaných pri definovaní jeho spôsobu a štýlu písania. Suficientnou látkou boli pre Landolfiho kritiku už jeho prvé diela. V tridsiatych rokoch došlo k zrodu niektorých expresií, ktoré zanechali trvalú stopu v nadväzujúcej kritike. Landolfimu boli prisúdené tie najrôznejšie prívlastky. Pietro Pancrazi ho nazýva veľmi úspešne „dôvtipným spisovateľom“. Podľa Gianfranca Continioho ide skôr o „oneskorujúceho sa excentrického spisovateľa devätnásteho storočia“. Zatiaľ čo Enrico Falqui nazýva Landolfiho štýl „kafkovským goticizmom“, podľa Giacoma Debenedettiho ide o „*pastiche* imaginárnej *pastiche*“. Giorgio Pullini sa vo svojej kritike prikláňa k „manierizmu“, Luigi Fontanella hovorí o „surreálnom čiernom humore“.

Zbierku *La spada* vyznačujúcu sa tematickou a štýlovou rôznorodosťou, definuje Pandini (1975, s. 41) ako „poviedky, v ktorých je Landolfiho morálnosť potlačená a rezervovaná, pričom sa invencia, živá expresívnym úsilím, ktoré nepresahuje emócie, prirodzene a nenútené stupňuje a v ktorých sa Landolfimu darí interiorizovať iróniu alebo krutú paródiu, aby, naopak, poukázal na voľnú a autentickú invenciu.

Tieto poviedky sa najviac približujú Landolfiho tematikám strachu a stále sa zavrhujúceho metafyzického okúzlenia, ktoré sa však opakovane vynára s obsesným znepokojením; a to priťahuje i odpudzuje svojou krutosťou prvého Landolfiho“.¹¹⁹

Mizogýnia a krutosť sú témami poviedky *La spada*, ktorá je akousi negatívnou podobou rytierskeho románu a krutých poviedok od P.A.M. Villiers de L'Isle-Adama a J.A. Barbey d'Aurevillyho. Znova sa tu objavuje

* Zbierka *La spada* bola najprv publikovaná v jednom zväzku s Landolfiho zbierkou *il Mar delle Blatte e altre storie*, Firenze: Vallecchi, 1942, 1944, potom v *Racconti*, Firenze: Vallecchi, 1961, a napokon v *Opere I.*, Milano: Rizzoli, 1976, s. 279-356. Obsahuje poviedky: *La tenia mistica*, *La spada*, *Il babbo di Kafka*, *Lettera di un romantico sul gioco*, *La notte provinciale*, *Il ladro*, *La paura*, *Il matrimonio segreto*, *Una cronaca brigantesca*, *Da: „La melotecnica esposta al popolo“*; *Nuove rivelazioni della psiche umana*. *L'uomo di Mannheim*, *Volturno*, *Colpo di sole*, *Il fuoco*, *Il racconto della piattola*.

¹¹⁹ Landolfi debutuje zbierkou poviedok *Dialogo dei massimi sistemi* (1937), zatiaľ čo poslednou zbierkou, vydanou ešte počas jeho života, a to rok pred smrťou, bola zbierka *Del meno* (1978). V rozpätí tohto obdobia Landolfi publikuje asi tridsať diel, pričom sa jeho literárna tvorba alternuje s konzistentným počtom literárnych prekladov, predovšetkým ruských autorov (Gogol', Puškin, Dostojevskij), no i francúzskych a nemeckých autorov. Ide o veľmi rozsiahlu a heterogénnu produkciu, ktorú kritika zvyčajne rozdeľuje na dve chronologicky usporiadané fázy, nazývané kánonicky „prvý“ (1937 – 1947) a „druhý“ (1953 – 1978) Landolfi.

neschopný protagonista, akoby dvojník psychopatického Giacoma z poviedky *Maria Giuseppa*, Renato di Pescogianturco-Longino, ktorý nachádza jednej noci v starom rodinnom sídle meč.

[...] „nebohý otec Renata predstavoval akýsi prechod medzi líniou ušľachtilých aristokratov a svojím synom. Stručne povedané, na nič dobrého sa nikdy nezmohol, nikam to nedotiahol, bol to príliš citlivý náladový fantast a hlavne bol prehnane lenivý: melancholický márnotrtník. Akoby sa mal v ňom jeho vznešený rod rozložiť a nakoniec úplne zaniknúť.“ (Landolfi, 2001, s. 19)

Uvedená citácia sa javí ako autoportrét samotného spisovateľa. Meč môžeme v tomto prípade považovať za „predmet-mediátor“, jeden z prvkov naratívnych procesov fantastickej literatúry. Ide o predmet, ktorý sa vďaka svojej konkrétnej prítomnosti v texte stáva zrejým svedectvom faktu, že postava – protagonist – vstúpila do inej dimenzie reality. Tento typ procesu presne opísal Lugnani (Ceserani, 1996, s. 195-196) a stanovil jeho nespornú definíciu: „Treba si teda uvedomiť, že „predmet-mediátor“ vykonáva vo fantastickej poviedke špecifickú funkciu, pretože ide o rozprávanie, v ktorom sa stretávame s *nevyrovnaním rovín reality*. Prechod medzi nimi *nie je predvídateľný* podľa normy, a preto je *poznačený* silným hraničným efektom a „*predmet-mediátor*“, keďže je nevysvetliteľný a *neuveriteľný* quia inepta, v ňom *potvrďuje dvojjazyčnú pravdu*.“

„[...]zasunutý do pošvy, ktorý akoby tu nikdy predtým nevidel. [...] vyzeralo to, akoby čepeľ vydávala akési vlastné svetlo! Ako sa tak leskla nedotknutá dávnymi časmi, mohla pripomínať rýdze zlato, keby sa však so záhadným materiálom, z ktorého bol ukovaný, ba aj s topásom, či s neobvyklými orientálnymi kameňmi, nespájal akýsi temný tieň, ktorý vyžaroval akoby z jeho vnútra.“ (Ibid., 2001, s. 21)

Renato pociťuje úzkosť, podivuhodný nepokoj a rôzne predtuchy, hoci je meč, ktorý svieti i v tme, kvázi predurčený k veľkým skutkom:

„Nech sa už zahnal proti čomukoľvek, slnečná čepeľ akoby nepoznala prekážky a všade si razila cestu; všetkým prechádzala, takmer ako tieň samej seba. [...] Tento meč dokáže zaťat' do najskrytejších miest každého telesa i tela a nepozorovane ho rozložiť, dokáže preniknúť všetkým.“ (Ibid., 2001, s. 22-23)

Renato sa prechádza po poliach a mečom, ktorý nosí stále so sebou, odtína ľalie. Za týmto krutým a silným obrazom nasleduje *prolepsia*, akýsi druh „naratívnej nedočkavosti“¹²⁰, anticipujúca vrcholnú udalosť poviedky:

„[...]Renato) stíhal hlavy čistým, divokým ľaliám, ktoré sa za krvavého súmraku hojďali vo večernom vánku (aký verný predobraz neskoršej tragédie!)“ (Ibid., 2001, s. 24)

Zrazu sa pred ním objaví dievčina v bielom, ktorá ho miluje a radšej by tisíckrát umrela, než by mala žiť bez neho, a to aj napriek tomu, že Renato nechce, aby ho niekto miloval. V záchvate podivuhodného opojenia sa rozhodne pre onen „veľký čin“ a po vykonaní strašnej úlohy meč stratí lesk, vyhasne ako popol a Renato, namiesto toho, aby ušľachtilou zbraňou bránil dobro, naopak, zničí to, čo mu bolo na svete najdrahšie:

„Renato náhle zodvihol zbraň, akoby chcel dievčinu rozťat' na dvoje. Čepeľ prešla krehkým telom z hora dole, bez toho, aby narazila na odpor; napriek tomu dievčina nepadla, zostala nehybne stáť, miernym zrakom hľadela na svojho vraha a ešte sa nepatrne usmievala. [...] puklina sa postupne rozostupovala, (jej) úsmev sa premenil na hroznú grimasu, na dvojaký, desivý úšľabok; prasklina na útlom tele sa otvárala stále viac a viac; dievčina preťatá neútočným mečom prudko klesla na zem.“ (Ibid., 2001, s. 25, 26)

Poviedka bola kritikou viackrát interpretovaná vo freudovskom zmysle ako symbolický transfer nevedomých sadomasochistických impulzov. Bernabò Secchi (1978, s. 49) uvádza: „Sadizmus protagonistu zahrňuje a naznačuje základný masochizmus: a tu je celý Landolfi, so svojou konštantnou tendenciou zničiť vlastnými rukami to ušľachtilé, čo pociťuje sám v sebe...“ S tvrdeniami podobného typu však nemožno súhlasiť, pretože téma (ktorá sa objavuje už v poviedke *Maria Giuseppa* či v dokonalejšej a hroznejšej podobe v poviedke *La muta*) vzťahu obeť – trýzniteľ a zabitia milovaných osôb kvôli paradoxnému prebytku lásky (kde je zabitie ekvivalentom transponovaného vlastnenia) sa v poviedke javí ako vedome odkrytá. Svedčí o tom napr. úryvok z Landolfiho diela *A caso*: „... kde sa rozumie *zavraždiť*, namiesto *vlastniť*“ (1975, s. 28).

Dokonalým príkladom *zvláštnej* fantastiky je poviedka *La notte provinciale*. Stretávame sa v nej s analogickým, delikátnym obrazom dievčiny, záhadne a nevysvetliteľne zavraždenej počas hry na vraha a policajta, ktorou si skupina mladých ľudí kráti nudnú zimnú noc v malej osade v horách. Vrah nie je nikdy odhalený, zostáva však vražedná zbraň, ktorú rozprávač stále vlastní:

„Dlhá a ostrá čepeľ je jemne žihaná; rukoväť s dosť temným perleťovým, zelenočerveným odleskom pripomína rohovinu. Pritom však... Jednoducho, (priateľ sa hanblivo usmial) akoby tá rukoväť bola z nejakého neznámeho materiálu. A čepeľ? Iste, leskne sa ako ušľachtilá oceľ, ale čím to je, že tie ľahké usadeniny krvi sú na nej ešte stále jasne červené, dnes, po toľkých rokoch?“ (Landolfi, 2001, s. 31)

¹²⁰ Autorom definície *prolepsie* ako „naratívnej nedočkavosti“ je GENETTE, Gérard. *Figure III. Discorso del racconto*, trad. it. di L. Zecchi, Torino: Einaudi, 1976, s. 119. Gérard Genette, narodený v Paríži v roku 1930 je francúzsky literárny kritik, jeden z najväčších predstaviteľov tzv. *Nouvelle Critique*. Vo svojich dielach sa zaoberá hlavne špecifickosťou literárneho textu a jeho mechanizmov, pričom sa odvoláva na semiotickú deriváciu.

„Neznámy materiál“ zbrane a fakt, že ešte po dlhom čase má znepokojujúci a záhadný charakter, z nej činia akéhosi svedka temných síl. Opis zbrane však robí príbeh neuveriteľne živým a aktuálnym v očiach rozprávača, ktorý sa uprostred opisu udalosti zmiňuje: „Dokonca mi ani nezišlo na um ju zabiť.“ (Ibid., 2001, s. 30)

Paródiou *Die Verwandlung* je ďalšia poviedka zbierky s názvom *Il babbo di Kafka*, v ktorej sa otec Franza Kafku (avšak s charakteristickými črtami Tommasa Landolfiho) zrazu zjaví svojmu synovi a jeho priateľovi – svedkovi, a zároveň rozprávačovi – v podobe hrôzostrašného pavúka. Podnetom bola pre Landolfiho zaiste Kafkova próza *Premena* otvárajúca sa v znamení znepokojivej metamorfózy Gregora Samsa. A práve Landolfi sa s touto literárnou invenciou úspešne pohráva, azda preto, že je autorom, u ktorého sa od začiatku frekventovane objavuje úzkosť z pavúkov, agresívnych a početných živočíchov, vynárajúcich sa zo snovej či surreálnej atmosféry.

Parodický symbol tak Landolfimu umožňuje čeliť sebaistejšie realite, scenáru, ktorý je plný obsesí. *Il babbo di Kafka* je teda podarená a premyslená paródia transformácie a Landolfi ju zručne aplikuje na samotnú literatúru. Ten enormný pavúk má rovnaké črty ako otec Kafku, spisovateľa, ktorého môžeme považovať za Landolfiho literárneho inšpirátora a formovateľa.

„Kafka však na ono zviera či človeka hľadel s vytreštenými očami a nepohol ani prstom; len nenápadne cúval do kúta. Tá ľudská hlava totiž (ako som sa dozvedel neskôr) bola hlava jeho otca, ktorý zomrel pred mnohými rokmi. Pozeral na Kafku svojim najstrašnejším výrazom, oči mal krvavé a takmer zlé, vrchnú peru pokrivenú od hnevu, ako vždy, keď si vylieval zlosť v únavných výstupoch, pri ktorých neznesiteľne kričal a Kafka si na ne teraz živo spomínal. Teraz bol ticho, možno preto, že nemohol hovoriť, no tak sa túžil rozkričať (to bolo zrejme), že takmer praskol.“ (Ibid., 2001, s. 242)

Zatiaľ, čo sa v Landolfiho poviedke snaha zabiť pavúka zdá zbytočná, pretože: „Koľko však pavúkov, veľkých či malých, prebýva v takom starom šľachtickom sídle!“ (Ibid., 2001, s. 243), prejav revolty zostáva jednako parodicky vpísaný do dejín literatúry. Landolfi zasadil poviedkou *Il babbo di Kafka* ďalšiu smrteľnú ranu vtedajšej kultúre a cenzorskej autorite otcov.

Zbierka *La spada* je teda tematicky veľmi zložitá a heterogénna a v každej poviedke môžeme nájsť akúsi rezistenciu voči ponížujúcej a prehnanej banalite života. Táto rezistencia občas pomáha prevrátiť naopak „absurdný antropocentrický sen človeka“. Vhodným príkladom je ironický naratívny nápad poviedky *Nuove rivelazioni della psiche umana. L'uomo di Mannheim*. Ide o ironický „žart“ či „parafrázu“ Landolfiho prístupu ku Mackenzieho knihe s názvom *Nuove rivelazioni della psiche animale* (1911). Landolfi uvádza pri názve *Nuove rivelazioni della psiche umana. L'uomo di Mannheim* poznámku:

„Keďže chcem prípadných kritikov zbaviť jedného z mnohých problémov, a tiež z povinnosti zachovať česť upozorňujem, že tento žart je z veľkej časti parafrázou knihy od MACKENZIE (*Nuove rivelazioni della psiche animale*. Druhá časť: *Il cane di Mannheim*. Formiggini, 1911). Mne teda patria len niektoré závery.“ (Landolfi, 1976, s. 99)

Perspektívy, charakteristické črty a spôsoby Landolfiho vedecko-fantastického registra obsiahnuté v poviedke s ľahkosťou naznačujú apokalyptický scenár regresívneho smerovania ľudstva až po zmiznutie jazyka. Patetický sen o nadvláde a moci človeka sa transformuje na svet psov, ktoré sa stávajú novými vládcami a ľudská reč je nahradená štekotom, kňučaním a vrčaním. No žiadna palingenéza nevyplýva ani zo zvieracej rasy, ani z detského zvtlania človeka a žiadne pobúrenie nepotvrďuje morálnosť poviedky. V paratexte sa navyše prejavuje bizarný pozostatok literárnej konvencie: prednášateľom v Kráľovskej akadémii vied je rozprávač s menom „Onisammot Iflodnal“, ide teda o paródiu, imitáciu autora, a ten takto prichádza o svoju autoritu.

Landolfiho písanie môžeme teda označiť i za surrealistické. Či už vo všeobecnom a vágnom zmysle, ako senzibilita rozšírená v danom období, alebo v zmysle náklonnosti k princípom surrealistickej poetiky a viac či menej priamom vplyve surrealizmu na dielo. Podobný názor zastáva i Luigi Fontanella (1982, s. 158–159), ktorý vo svojej štúdii spája „prvého“ Landolfiho priamo so „surrealistickou teoretickou metodológiou“. Jedným z hlavných spoločných znakov, ktoré Fontanella identifikuje na základe analýz niektorých známych poviedok, je Landolfiho „čierny humor“, veľmi podobný tomu, čo André Breton vo svojom úvode k *Anthologie de l'humour noir* (napísanom práve v roku 1939, kedy boli publikované i Landolfiho diela *La pietra lunare* a *Il Mar delle Blatte*) definoval pod pojmom „vyššia vzbura ducha“. Druhým spoločným znakom je „snový register“, prítomný predovšetkým v jeho prvých poviedkach. Podľa spomínaného literárneho vedca, Landolfi údajne dosiahol priam „istý druh skutočného rozprávacieho psychického automatizmu, ktorého časti sa postupne spájajú do znepokojujúceho zaostrenia na izolované slová, prezentované v ich magickej nápaditosti, znepokojujúce čitateľa“. (Fontanella, 1983, s. 198).

Gianfranco Contini dáva Landolfiho a surrealizmus do súvislosti už v roku 1946, kedy vo Francúzsku publikoval svoju slávnu antológiu *Italie magique*, ktorú napísal, aby predstavil francúzskej verejnosti „magickú senzibilitu“ talianskej literatúry: „Zdá sa, že títo autori istým spôsobom obnovujú magickú atmosféru, ktorá je prítomná v celom renesančnom Taliansku a ktorej znaky sú ešte viditeľné v mnohých mestách, od Ferrary po Vicenzu: pomyslime len na burlesknú poéziu a burleskných prozaikov pätnásteho a šestnásteho storočia v tom istom Toskánsku, kde sa narodil Piero di Cosimo. Tu máme magické bez mágie, surreálne bez surrealizmu (hoci niektorí z týchto spisovateľov, napríklad Landolfi, patria dokonale do prúdu surrealistickej skúsenosti)“. No

napriek tomu, že Contini Landolfiho radí do prúdu surrealistickej poetiky a psychoanalýzy, implicitne ho oddeľuje od Bretonovho hnutia a, naopak, spája ho s talianskou literárnou tradíciou, čiže magickou renesančnou atmosférou. Contini (1968, s. 931) svoj názor opätovne potvrdzuje a zdôrazňuje i oveľa neskôr vo svojej antológii *La letteratura dell'Italia Unita*, kde v súvislosti s Landolfim hovorí o „surrealistickej fantázii, alebo presnejšie o dávných predchodcoch surrealizmu“.

Alvaro Biondi sa inšpiroval Continiho antológiou a prostredníctvom viac či menej rovnakých autorov, ktorých vo svojej antológii zoskupil Contini (Antonio Baldini, Aldo Palazzeschi, Cesare Zavattini, Tommaso Landolfi, Nicola Lisi, Alberto Moravia, Massimo Bontempelli, Enrico Morovich), navrhuje nasledovnú definíciu: „pomenovaním «talianski surrealisti» budeme označovať tých spisovateľov, ktorí či už zblízka, alebo skôr zďaleka sledujú hĺbku i vnútro podvedomia, a predovšetkým tých, hoci ich je málo, ktorí oblasťou podvedomia prechádzajú, alebo sa do nej vnárajú; pomenovaním spisovateľa „*Italie magique*“ budeme označovať tých, ktorí napriek tomu, že ich iracionálne priťahuje, v podstate sa k nemu neprikláňajú a neakceptujú ho ako prameň odhalenia a poznania, alebo zostávajú presvedčení o absolútnej nevyhnutnosti skúmania a robenia sítia zdravého rozumu. Základom rozlíšenia, deliacou čiarou je práve podvedomie.“ (Biondi, 1981, s. 37).

Biondi by teda tiež mohol Landolfiho považovať za predstaviteľa talianskeho surrealizmu, hoci s dosť špecifickými črtami: „Iste, zdá sa, že sa jeho literárna skúsenosť, aspoň tá prvá, rozvíja na často ťažko definovateľnej hranici, medzi skutočným surrealizmom a *Italie magique* [...], ale mne sa zdá, že ju prevažne prekonáva, pretože zaberá oblasti čisto surrealistické...“ (Ibid., 1981, s. 78)

Na rozdiel od Bontempelliho a ostatných predstaviteľov dvadsiateho storočia, Landolfi prekonáva deliacu čiaru podvedomia, hoci Biondi tvrdí, že nemožno hovoriť o automatickom písaní. Za ďalšiu špecifickú črtu môžeme považovať fakt, že Landolfiho písanie je kontrolované, nie spontánne a zo stylisticko-formálneho hľadiska sa jeho významné literárne poznanie vzťahuje na modely talianskej literárnej tradície, takže v tomto zmysle sa de facto nemôže pokladať za surrealistického spisovateľa.

No presvedčenie o priamom vplyve surrealizmu na Landolfiho sa nám nezdá dostatočne prijateľné, a to napriek precíznej argumentácii Biondiho: „... podvedomie nie je kontrolované práve preto, že Landolfi sa ho bojí oslobodiť; približuje sa k náporom svojho podvedomého života, no tým viac sa stáva jeho obeťou, čím menej akceptuje (prirodzene ide o nevedomý nátlak) možnosť spoznať ho a podmaniť si ho cez racionálny a oslobodzujúci postup otvoreného prejavu sa týchto náporov“ (Ibid., 1981, s. 78).

V Landolfiho prípade totiž podľa nás nemožno jednoznačne hovoriť o odhalení asociatívnych a symbolických procesov medzi sférou podvedomia a realitou, ktoré charakterizujú poetiku surrealizmu ako hnutia avantgardy a jeho teoretizovanie o automatickom písaní.

Zaiste, Landolfi sa usiluje písať „náhodilo“, o čom svedčia jeho vlastné slová hlavne v tzv. denníkovej próze (toto úsilie si niektorí kritici v minulosti často zamieňali za prehlásenie o inklinácii k automatickému písaniu), no nedarí sa mu skutočne sa úplne tomuto úsiliu oddať. Automatické písanie je preňho nepredstaviteľné, rovnako ako naratívny rozmach mimo akejkoľvek logiky, hoci, ako sme videli v jeho poviedkach, neustále spochybňuje logiku a klasický naratívny postup, prostredníctvom toho, čo spolu s Alfredom Giulianim sme nazývame „prítlačivou silou odchýlenia či odbočenia“. Giuliani (1989, s. 11) sa domnieva: „Povinnosť ísť jedným smerom namiesto druhého, povinnosť vyvolať vždy nejaký dôsledok, je pre spisovateľa ako Landolfi obmedzením, prekážkou a čelí jej tak, že sa vrhá do nelogickosti; namiesto toho, aby si vybral jeden z možných dôsledkov, volí si „nelogickosť, nesúvislosť“, vyberá si nečakanú deviáciu“.

U Landolfiho teda ide o surrealizmus tak autonómny, že spoločným rysom s historickým surrealizmom je len pozícia systematického odmietania reálna. Landolfi však neodmieta hlbšiu realitu, ktorú paradigma reality ovláda a premieňa, a práve tú dáva Lugnani do vzťahu so surrealistickým naratívnym spôsobom, veľmi úzko súvisiacim s procesmi fantastiky. Navyše samotné prostredie, v ktorom sa mladý Landolfi pohyboval, čiže florentské hermetické prostredie tridsiatych rokov, bolo charakteristické istým odstupom od presvedčenia surrealizmu. Okrem toho musíme zobrať do úvahy i fakt, že pod Biondiho pojmom „taliansky surrealizmus“, ktorý sa dnes bežne používa, sa ukrýva dosť nejasná a bližšie nedefinovaná charakteristika spisovateľov. Medzi talianskych surrealistov tak možno zaradiť značne rôznorodých spisovateľov, ktorých spoločnou črtou je len „magická“, „metafyzická“ a väčšinou snová senzitivnosť, avšak títo spisovatelia sa jednoznačne nikdy nehlásili k Bretonovmu hnutiu.

Znaky surrealizmu nadobúdajú u Landolfiho jedinečný význam, keďže neústia do pozitívneho oslobodenia sa od podvedomia, ale vnútri sna zachovávajú kruté vedomie tiesnivej reality, ktoré nemožno nikdy úplne potlačiť a odstrániť. Dokonca i sny sú pre Landolfiho „nemožné“: dospievame teda ku konštatovaniu, že originalita jeho surrealizmu spočíva vo vedomí, s akým prezentuje toto nekonečné bolestivé napätie medzi realitou a fantáziou. U Landolfiho tiež do istej miery chýbajú suficientné a nevyhnutné podmienky k tomu, aby aspoň čiastočne ožil tzv. taliansky *surrealismus doc*, pod ktorým musíme rozumieť označenie pre smer, ktorého podstata je unikajúca, vyhybavá a neistá.

Landolfiho próza, neochvejná voči fašistickej kultúre dvadsiatych až štyridsiatych rokov, od ktorej sa líši svojimi kozmopolitnými kontaktmi a zdrojmi, či antikonzervatívnosťou, sa nachádza mimo hlavného prúdu talianskej literatúry danej doby i preto, že odmieta jednak ohraničenosť jej náhľadov, no i jej ilúzie o moci a cnosti, voči

ktorým stavia do opozície formy s pozmeneným a nezvyčajným obsahom a tendencie ku špecifickej autoanalýze písania. Môžeme preto skonštatovať, že Landolfi sa svojou prózou prikláňa k veľkému smeru talianskeho experimentalizmu.

Použitá literatúra

- ASOR ROSA, Alberto. 1984. *Sintesi di storia della letteratura italiana*, Firenze: La Nuova Italia Editrice.
- BALDI, Guido. 1994. *Dal testo alla storia, dalla storia al testo*. Milano: Paravia.
- BERARDINELLI, Alfonso. 2007. „Il critico che sfidò il prof“. In *Il Foglio letterario*, 20 gennaio 2007 p. IV, [citované 12. február 2007]. Dostupné na: <http://www.oblique.it>
- BERNABÒ SECCHI, Graziella. 1978. *Invito alla lettura di Tommaso Landolfi*. Milano: Mursia.
- BIONDI, Alvaro. 1981. L' „Italie magique“, il surrealismo italiano e Tommaso Landolfi. In: Romagnoli, Sergio: *Una giornata per Landolfi*. Firenze: Vallecchi.
- CALVINO, Italo. 2001. L'Esatezza e il caso. In LANDOLFI, T. *Le più belle pagine scelte da Italo Calvino*. Milano: Adelphi.
- CESERANI, Remo. 1996. *Il fantastico*. Bologna: il Mulino.
- CONTINI, Gianfranco. 1997. *Italia magica. Racconti surreali novecenteschi scelti e presentati da G. Contini*. Torino: Einaudi (edizione orig. franc. 1946).
- CONTINI, Gianfranco. 1968. Tommaso Landolfi. In: *Letteratura dell'Italia unita*. Firenze: Sansoni, s. 931.
- DE SANCTIS, Francesco. 1959. *Dějiny italské literatury*, Praha: SNKLHU.
- GENETTE, Gérard. 1976. *Figure III. Discorso del racconto*, trad. it. di L. Zecchi, Torino: Einaudi.
- GIMMI, Annalisa. 2007. *Alla ricerca del surrealismo italiano*. In *Il Giornale* [online], il 2 luglio 2007. Dostupné na: <<http://www.ilgiornale.it/a.pic1?ID=189810>>.
- GIULIANI, Alfredo. 1989. Conversazione con A. Giuliani su T. Landolfi. In: Fontanella, Luigi. *Landolfiana. Omaggio a T. Landolfi*. In: „*Gradiva, International Journal of Italian Literature*“, n. 4. s. 11.
- GUGLIELMINO, Salvatore, GROSSER, Hermann. 1989. *Il sistema letterario: guida alla storia del testo e all'analisi testuale: Novecento*. Milano: Principato.
- HEREC, Ondrej. 2001. *Cyberpunk. Vstupenka do tretieho tisícročia*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov.
- HEREC, Ondrej. 2008. *Z teórie modernej fantastiky*. Bratislava: Literárne informačné centrum.
- FERRONI, Giulio. 2002. *Storia e testi della letteratura italiana. Il novecento*. Milano: Mondadori.
- FERRONI, Giulio. 1996. *Storia della letteratura italiana*. Torino: Einaudi.
- FONTANELLA, Luigi. 1983. *Il surrealismo italiano*. Roma: Bulzoni.
- FONTANELLA, Luigi. 1982. Surrealismo di Landolfi: umore (o malumore) nero dei suoi racconti. In: *Esperienze letterarie*. s. 158–159.
- FRANEK, Ladislav. 2004. *Fantastický realizmus v argentínskej literatúre (Julio Cortázar)*. Prekl. Gabriela Magová. In: *Hrdina v stredoeurópskych a balkánskych literatúrach 19. a 20. storočia*. Editor Ján Koška. Bratislava : Veda, s. 22-31. ISBN 80-224-0821-2.
- FRANEK, Ladislav. 2008. *Fantastický realizmus v tvorbe Julia Cortázara : jeho podnetnosť v oblasti medziliterárnych výskumov*. In *Svět literatury : časopis pro novodobé literatury*, roč. XVIII, č. 37, s. 144-151. ISSN 0862-8440.
- FRANEK, Ladislav. 2005. *Modernita románových literatúr*. Bratislava : Veda : Ústav svetovej literatúry SAV, 240 s. ISBN 80-224-0841-7.
- FRANEK, Ladislav. 1988. *Svet fikcie v prózach Juana Carlosa Onettiho*. In: ONETTI, J. C.: *Hlbočina*. (Prel. Marta Biskupičová.) Bratislava: Slovenský spisovateľ, s. 121-129.
- FRANEK, Ladislav. 2007. *Žáner literárnej fantastiky v argentínskej literatúre. Jeho podnetnosť v oblasti medziliterárnych výskumov*. In: *Kontinuita a diskontinuita vývinového procesu poézie, prózy a drámy. Premeny estetického kánonu Konceptie literárnych dejín*. Ed. Soňa Pašteková, Dagmar Podmaková. Bratislava: Veda, Ústav svetovej literatúry SAV, Kabinet divadla a filmu SAV, s. 135- 142. ISBN 978-80-224-0976-6.
- KELČÍKOVÁ, Petra. 2010. *K noetike nositeľov fantastiky v tragédii Ludská komédia od Viliama Paulinyho-Tótha*.
- Acta Facultatis Humanisticae Universitatis Matthiae Belii Neosoliensis. Humanitné vedy - literárna veda. ZOST.
- KRNOVÁ, Kristína. 1. vyd. Banská Bystrica : FHV UMB, 228 s. ISBN 978-80-557-0039-7.
- KOPRDA, Pavol. 2003. *Medziliterárny proces IV*. Slavica. Nitra: Filozofická fakulta Univerzita Konštantína Filozofa. 334 s. ISBN 80-8050-558-6.
- KOŠKA, Ján - KOPRDA, Pavol (ed.). 2003. *Koncepcie svetovej literatúry v epoche globalizácie*. Concepts of World Literature in the Age of Globalisation. Bratislava: Ústav svetovej literatúry SAV, 384 s.
- LANDOLFI, Tommaso. 1975. *A caso*. Milano: Rizzoli.
- LANDOLFI, Tommaso. 2001. *Le più belle pagine scelte da Italo Calvino*. Milano: Adelphi.
- LANDOLFI, Tommaso. 1991. *Opere I (1937-1959)*, a cura di Idolina Landolfi, prefazione „La scommessa di Landolfi“ di C. Bo. Milano: Rizzoli.

- LATTARULO, Leonardo. 2005. Landolfi e l'impossibilità del fantastico. In *Ermeneutica letteraria*; rivista internazionale I. Pisa-Roma: Istituti Editoriali e Poligrafici Internazionali, s. 99-104.
- LUGNANI, Lucio. 1996. Verità e disordine. In: Ceserani, Remo. *Il fantastico*. Bologna: il Mulino. s. 195-196.
- MACKENZIE, William. 1911. *Nuove rivelazioni della psiche animale*. Genova: Formiggini.
- MACRÌ, Oreste. 1990. *Tommaso Landolfi narratore, poeta, critico e artefice della lingua*. Firenze: Le Lettere.
- MINKSOVÁ, Marcela. 2005. Landolfi, Tommaso, 26.5.2005. Dostupné na: < <http://www.iliteratura.cz/Spisovatel/973/tommaso-landolfi>
- PAMPALONI, Geno. 1987. *Storia della letteratura italiana*, diretta da Emilio Cecchi e Natalino Sapegno. Milano: Garzanti.
- PANCRAZI, Pietro. 1946. *Scrittori d'oggi*. Bari: Laterza.
- PANDINI, Giancarlo. 1975. *Tommaso Landolfi*. Firenze: La Nuova Italia, 11/1975.
- PEDULLÀ, Walter. 1988. Introduzione. La giovane critica e Tommaso Landolfi . In TARQUINI, T. *LANDOLFI, Libro pre libro*. Frosinone: Hetea Editrice.
- PELÁN, Jiří, et al. 2004. *Slovník italských spisovatelů*. 1. vyd. Praha : Libri, 751 s. ISBN 80-7277-180-9.
- ROSENDORFSKÝ, Jaroslav. 1980. *Moderní italská literatura*, Praha, SPN.
- RODA, Vittorio. 1996. Alle origini del „fantastico“ italiano: il motivo del corpo diviso. In *I fantasmi della ragione. Fantastico, scienza e fantascienza nella letteratura italiana fra Otto e Novecento*. Napoli: Liguori.
- SALINARI, Carlo, RICCI, Carlo. 1978. *Storia della letteratura italiana con antologia degli scrittori e dei critici, Parte seconda*. Bari: Editori Laterza.
- SALINARI, Carlo, RICCI, Carlo. 1973. *Storia della letteratura italiana*. Bari: LATERZA.
- SPITZER, Leo. 2010. *Stylistické studie z románských literatur*. [přeložili Jiří Pelán a Jiří Stromšík] Praha : Triáda. ISBN: 978-80-87256-22-0.
- ŠPIČKA, Jiří . 2005. Landolfi, Tommaso - očima Itala Calvina. 26.5.2005. Dostupné na: <http://www.iliteratura.cz/Spisovatel/973/tommaso-landolfi>
- TODOROV, Tzvetan. 2010. *Úvod do fantastické literatury*. Praha: Karolinum.

Mgr. Eva Mesárová, PhD.
Department of Romanic Studies
Faculty of Letters
University Matej Bel
Tajovského 40, Banská Bystrica, 974 01
Slovakia
e-mail: emesarova@gmail.com

ANOTÁCIA

Príspevok je prekladom Charty plurilingvizmu, ktorú skoncipovalo Európske observatórium plurilingvizmu v novembri 2005 na prvom európskom zasadnutí plurilingvizmu v Paríži.

„Učenie sa cudzích jazykov podporuje otvorejší prístup k ľuďom. Komunikácia a rozvoj kompetencií v cudzom jazyku sú dôležité pre podporu mobility v rámci Európskej únie, umožňujú občanom plne využívať slobodu pracovať a študovať v niektorom z jej členských štátov. Chápanie jazykového vzdelávania ako vzdelávania pre život umožňuje každému jedincovi žiť podľa vlastných predstáv a uspokojenia“ (Butašová et al, 2009: 3). Viacjazyčnosť v Európe podstatný vektor demokratického občianstva je najvhodnejšou a najefektívnejšou formou komunikácie v rámci verejnej diskusie. Tak, ako sa chránia zriedkavé druhy rastlín alebo zvieratá pred vyhynutím, tak aj viacjazyčnosť a multikultúra, ktoré sú jedinečné na kontinente Európa prináleží vysoká vážnosť. Jazyková diverzita reprezentuje hodnoty, toleranciu, rozdiely a menšiny. Cudzojazyčná komunikácia medzi používateľmi pochádzajúcimi z rozličných kultúr sa stala podnetom k iniciatívam v rôznych národných a medzinárodných inštitúciách, organizáciách a vzdelávacích a kultúrnych asociáciách. V nasledujúcich riadkoch predkladáme preklad Charty plurilingvizmu, ktorej koncepciu iniciovalo a realizovalo Observatórium plurilingvizmu v Paríži. V novembri 2005 na prvom európskom zasadnutí plurilingvizmu v Paríži účastníci konferencie (členovia Európskeho observatória plurilingvizmu a ich zahraniční partneri) podpísali dohodu o nutnosti vypracovania Európskej charty plurilingvizmu. Text Charty bol vypracovaný vo francúzskom jazyku a v roku 2011 ho na stránkach Observatória nájdeme už v 10 jazykoch. Podpisové akcie petície za Chartu plurilingvizmu a za jej akceptáciu Európskou radou a Európskym parlamentom začal v roku 2006 v Rumunsku a ešte stále trvá. Pod petíciu je možné sa podpísať aj elektronicky na webovských stránkach Observatória. Po druhom európskom zasadnutí plurilingvizmu v 2009 v Berlíne pod patronátom primátora Paríža a primátora Berlína, na ktorom sa zúčastnilo viac ako 150 vedeckých pracovníkov, učiteľov, zástupcov organizácií, podnikateľov, asociácií a európskych inštitúcií, bol dokument spolu s nálezitými predpismi a legislatívnymi textami predstavený rôznym európskym orgánom.

Úvod

V nasledujúcom texte sa bude termínom „viacjazyčnosť“ (plurilingvizmus) označovať používanie viacerých jazykov jednou osobou. Tento termín sa odlišuje od multilingvizmu, ktorý označuje koexistenciu viacerých jazykov v rámci danej spoločenskej skupiny - „kolektívnu viacjazyčnosť“.

Prečo potrebujeme viacjazyčnosť?

Viacjazyčnosť (plurilingvizmus) v Európe podstatný vektor demokratického občianstva je najvhodnejšou a najefektívnejšou formou komunikácie v rámci verejnej diskusie. Reprezentuje hodnoty, toleranciu a akceptuje rozdiely a menšiny.

Viacjazyčnosť a kultúrna rozmanitosť sú preto základným prvkom európskej identity. Sú neoddeliteľnou súčasťou akéhokoľvek aktívneho európskeho občianstva.

Jazyk sa už dávno stal najlepším kľúčom ku každej kultúre. Pretože preklad nie je nikdy vyčerpávajúci a dokonalý, nemôže nahradiť priamy kontakt s vyjadrovacími prostriedkami východiskového jazyka. Jazyk je totiž nositeľom kultúry, poskytuje prístup k rôznym predstavám o svete. Schopnosť vyjadriť sa viacerými jazykmi preto podporuje vzájomné porozumenie. Komunikácia medzi dvoma hovoriacimi rôznych jazykov bude bohatšia na informatívnej i emocionálnej úrovni, ak každý z nich použije jazyk toho druhého, namiesto použitia tretieho jazyka. Skutočné vzájomné porozumenie spočíva len na výmene kultúrnych jazykov.

Ciele zamerané len na úžitok nemôžu určovať osud jazykov. Hoci sa prevládajúci charakter globalizácie zameriava na monopol jediného inštrumentalizovaného komunikačného jazyka, musíme trvať na tom, že viacjazyčnosť založená na kultúrnych jazykoch má vyššiu hodnotu.

V dnešných časoch sa stáva dôležitým aspektom biodiverzita. Kultúrna a jazyková diverzita musí hrať podobnú rolu.

Obe tieto otázky sú neoddeliteľné nakoľko polemizujú o tej istej problematike.

Zásady viacjazyčnosti boli uvedené v rôznych vyhláseniach, manifestoch a národných a medzinárodných dokumentoch s rozličným právnym dosahom, na ktoré sa vzťahuje toto vyhlásenie a tento akčný program na úrovni medzinárodných organizácií:

- uznesenia v prospech bilingválnej výchovy prijaté na 18. a 19. svetovej konferencii UNESCO (1974 – 1976),
- vytvorenie poradného výboru pre jazykovú rozmanitosť a viacjazyčné vzdelávanie v októbri 1998 zo strany exekutívnej rady UNESCO,
- rezolúcia, ktorú 6. novembra 1999 prijala generálna konferencia UNESCO a ktorá hovorí o realizácii celosvetovej jazykovej politiky založenej na viacjazyčnosti,
- všeobecné vyhlásenie UNESCO o kultúrnej rozmanitosti (2. novembra 2001), predovšetkým článok 6 a zásady akčného plánu na realizáciu všeobecnej deklarácie UNESCO o kultúrnej rozmanitosti, najmä články 5, 6, 7, 10 a 13,
- zmluva UNESCO o ochrane a šírení odlišných kultúrnych elementov (20 október 2005),
- rezolúcia o viacjazyčnosti, ktorú schválilo 54. generálne zhromaždenie OSN,
- Európska charta regionálnych jazykov a jazykov menšín, ktorú 24. júna 1992 schválila Európska rada a v ktorej sa od štátov a regionálnych orgánov vyžaduje, aby poskytli spoločenstvám, v ktorých sa používajú regionálne jazyky a jazyky menšín, prostriedky na zabezpečenie jazykového prežitia, ale aby zároveň venovali pozornosť národným jazykom, ktoré zaručujú jednotnú komunikáciu v každom štáte, na úrovni EÚ.
- žiadosť Rady ministrov školstva EÚ-12 v roku 1984, v ktorej sa odporúčali okrem materinského jazyka aj praktické znalosti dvoch cudzích jazykov,
- žiadosť Zhromaždenia regiónov Európy (ZRE) v Madride z 2. júna 1989, v ktorom sa navrhuje rozšíriť ľudské práva o právo všetkých na dvojajazyčné vzdelávanie,
- rozhodnutie Rady z 31. marca 1995 o zlepšení a diverzifikácii jazykového vzdelávania, na základe ktorého musí mať spravidla každý žiak možnosť naučiť sa aspoň dva cudzie jazyky EÚ okrem svojho materinského jazyka,
- Biela kniha Komisie z roku 1995 s názvom „Vyučovať a učiť – na ceste ku vzdelanej spoločnosti“,
- závery Európskej rady z 12. júna 1995 o jazykovej rozmanitosti a viacjazyčnosti v Európskej únii,
- rozhodnutie Rady zo 16. decembra 1997 o vyučovaní jazykov, ktorými sa hovorí v Európskej únii, už v ranom veku,
- vyhlásenie a program týkajúci sa výchovy k demokratickému občianstvu (CM (99) 76), Výbor ministrov Rady Európy, 7. mája 1999,
- rozhodnutie Európskeho parlamentu a Rady č. 1934/2000/ES zo 17. júla 2000 o roku 2001 ako o Európskom roku jazykov,
- závery Európskej rady z Lisabonu z 23. a 24. marca 2000, na základe ktorých sa v európskom rámci definovali základné kompetencie vo vyučovaní cudzích jazykov,
- článok 22 Charty základných práv prijatej Európskou radou v Nice, v ktorej sa uvádza, že Európska únia bude rešpektovať kultúrnu, náboženskú a jazykovú rozmanitosť,
- pracovný program – prípravný dokument Rady 5680/01 zo 14. februára 2001, strana 14: „Konkrétne budúce ciele systémov všeobecného a odborného vzdelávania“,
- rozhodnutie Rady zo 14. februára 2002 o podpore jazykovej rozmanitosti a vyučovania jazykov v rámci uskutočnenia cieľov Európskeho roka jazykov 2001.

Okrem toho je samozrejmé, aj bez výslovného citovania jazykových práv, že kultúrne práva, na ktoré sa zameriavajú mnohé národné a medzinárodné právne nástroje, zahŕňajú slobodný pohyb myšlienok prostredníctvom slova a obrazu, a tým predpokladajú jazykovú rozmanitosť.

1. Plurilingvizmus a občianskoprávna Európa

Plurilingvizmus je neoddeliteľne spätý s princípmi občianskoprávnej Európy.

Európa je bohatá svojou rozmanitosťou: geografickou, kultúrnou a jazykovou. Táto rozmanitosť však nevylučuje intenzitu vzájomných výmen a vznik európskeho povedomia zakoreneného v dávnej histórii, spoločnej a zdieľanej, ktorá bola v minulosti často dramatická.

Keďže jazyky sú neoddeliteľné od kultúry, identita Európy je zložená z jej kultúr a z jej jazykov, starých aj súčasných.

Európa teda nemôže existovať bez rešpektu voči jazykom, ktoré ju robia preslávenou a živou a nemôže sa uzatvoriť do formy ohraničeného ekonomizmu (zdôrazňujúceho výhradne ekonomické činitele vo vývoji spoločnosti).

Návrhy

Na inštitucionálnej úrovni, voľba v prospech plurilingvizmu prináša so sebou jasné výbery týkajúce sa pracovných jazykov a jazykov dokumentov. Nie je možné uspokojiť sa len s prehlasovaním princípu Charty základných práv za plurilingvizmus. V zachovaní litery a ducha nariadenia č. 1 Rady ministrov zo 6. októbra 1958 ustanovujúceho jazykový poriadok Európskeho hospodárskeho spoločenstva, otázka pracovných jazykov musí byť dohodnutá plne operačným spôsobom, a zároveň podľa možností výberu, ktoré predstavujú identitu Európy v jej rozmanitosti a sú zárukou nevyhnutnej rovnováhy medzi jazykmi rešpektujúc ich demografickú závažnosť. Musí byť vypracovaný všeobecný rámec definujúci aplikovateľné pravidlá a kritériá z hľadiska plurilingvizmu.

Musí byť ustanovený sprostredkovateľ jazykov. Prešetří hromadné a individuálne sťažnosti a každoročne vypracuje evaluačnú správu o spôsoboch rešpektovania pravidiel takto zavedeného plurilingvizmu v spoločenstvách.

Súbor právnych dokladov na podporu konaní takých, ako sú konkurzy a rôzne typy zmlúv. Ak nie je zostavený vo všetkých oficiálnych jazykoch, musí byť zostavený aspoň v jazykoch konania. Odpovede musia byť umožnené vo všetkých oficiálnych jazykoch.

Ak pole kultúry musí zostať doménou podliehajúcou národnej kompetencie, Európska únia musí viesť všetky podnetné činnosti umožňujúce zhodnocovať bohatstvo svojich kultúr ako primárne bohatstvo Európy.

Princíp plurilingvizmu musí byť zaznamenaný v prostriedkoch rozširovania Európskej únie. Prax vnucujúca novým členským štátom predkladanie dokumentov súvisiacich s ich vstupom do EÚ v angličtine je neprijateľná. Je potrebné dodržiavať aplikovanie článkov 2 a 3 nariadenia č. 1.

Národné vlády musia ísť príkladom v ich vzájomných vzťahoch a vo vzťahoch s európskymi inštitúciami.

2. Plurilingvizmus, poznanie a uznanie druhého v odlišnosti

Rozmanitosť jazykov zaručuje mnohorakosť a bohatstvo zastúpenia.

Jazyk je hlavným prameňom poznávania druhého a nemal by byť považovaný len za neosobnú zbierku pravidiel. Jazyk môže spočívať na objektívnych skutočnostiach, ale jazyk aj šíri, prostredníctvom medziľudskej komunikácie, informácie z minulosti, hodnoty, názory, pocity, postoje a správanie, všetko čo tvorí jedinečnosť vzájomného vzťahu a jeho vzájomného aj kultúrneho trvania. Navyše, jazyky vyjadrujú pojmy, ktoré nie sú vždy ekvivalentné z jedného jazyka do druhého a niekedy sú nepreložiteľné bez úpravy s odvolaním sa na kultúrny a duchovný rámec. Jazyk nie je len nástroj komunikácie, ale je aj tvorca významov a vyjadrení.

Na druhej strane, jednotný jazyk používaný v medzinárodnej komunikácii nie je, v žiadnom prípade, zárukou vzájomného porozumenia a spoznania druhého.

Návrhy

Rozvíjať štúdie a výskumy o plurilingvizme na európskej úrovni, o interkulturalite a porovnávacej analýze jazykov a ich kultúrnych prejavoch.

Znásobiť aktivity „prebudenia jazykov“. Tieto umožňujú, cez konfrontáciu žiaka s viacerými živými jazykmi, odpútať sa od svojho materinského jazyka, čo zlepšuje poznanie jeho vlastného jazyka a pomáha učeniu iných jazykov.

Zhodnotiť získané poznatky a uviesť do praxe školské zariadenia, ktoré, ako zariadenia medzinárodných sekcií¹²¹ vo Francúzsku, umožňujú naozajstné a pokojné zavádzanie plurilingvizmu a multikultúry do praxe.

Rázne sledovať vývin spolupráce medzi školami rôznych krajín v pedagogických projektoch, ktoré zahŕňajú prácu s jazykom plne využívajúcu nové technológie a internet.

3. Plurilingvizmus a sloboda

Plurilingvizmus je sloboda.

Plurilingvizmus je slobodou tak, ako je základnou slobodou voľné používanie materinského jazyka.

Jazyk je vo svete nevyhnutným sprostredkovateľom porozumenia. Ovládanie jedného alebo viacerých cudzích jazykov je dôležitým rozšírením zorného poľa jednotlivcov a cestou lepšieho porozumenia spoločností a súčasných problémov. TPre dieťa a aj pre dospelého je reč neoddeliteľná od myslenia a komunikácie: je to sila a prístup k slobode.

Návrhy

¹²¹ Medzinárodné sekcie (od základnej školy 1. stupňa až po maturitu) spočívajú vo vyučovaní cudzieho jazyka posilnenom rodenými hovoriacimi a vo vyučovaní nelingvistických predmetov v cudzom jazyku. Zahŕňajú aj určitý počet študentov, pre ktorých je vyučovaný jazyk rodným jazykom. Vo Francúzsku tieto sekcie existujú vďaka medzinárodným dohodám s desiatimi rôznymi krajinami.

Nevyhnutná činnosť v tejto oblasti spočíva v zmene postavenia jazyka v poradí hodnôt a v ponímaní výchovného aktu. Osvojenie si svojho materinského jazyka, prípadne dvoch materinských jazykov, je základnou slobodou.

Poznanie viacerých jazykov, na akejkoľvek úrovni, je znásobenou slobodou v otvorenom svete a nevyhnutnosťou v súčasnom európskom kontexte.

Tento odkaz musí byť prijatý u vyučujúcich vo svete a osobitné úsilie musí byť vynaložené smerom k médiám, ktoré musia byť presvedčené o základnej úlohe jazyka na tvorbe zdravej sociálnej štruktúry.

4. Plurilingvizmus a európska totožnosť

V Európe je plurilingvizmus prostriedkom potvrdenia trvalosti národnej podstaty národov, výsadným miestom cvičenia sa v občianstve.

Ak sa Európa obchodu môže uspokojiť, nie bez rizika, s jedným dorozumievacím jazykom, občianskoprávna a politická Európa nemôže existovať bez vzájomného poznania a dorozumenia európskych národov. Toto poznanie a dorozumenie sa môže zakoreniť len prostredníctvom jazykov kultúry.

Pre Európu nemôže byť daný len jeden jazyk. Európa musí nájsť svoje naplnenie v odmietaní myslenia a práce z hľadiska jazykov súčasných alebo budúcich supermocností, obzvlášť ak tieto jazyky sú v Európe minoritné.

Návrhy

Pri uvádzaní národných úradníkov do funkcie a misií, ktoré ich vedú do rôznych medzinárodných orgánov a úradov, je potrebné od nich požadovať dobrú úroveň komunikačnej jazykovej kompetencie zodpovedajúcej kritériám európskeho plurilingvizmu.

Kompetencie v jazykoch u európskych úradníkov musia byť posilnené, aby sa zabezpečil skutočný plurilingvizmus vo fungovaní inštitúcií. Žiadne oznámenie o výberovom konaní na uvoľnené pracovné miesto nesmie obsahovať poznámku: « *English native speaker or equivalent only* », pretože ide o porušenie princípu rovnosti. Jazykové kompetencie európskych úradníkov musia byť predmetom primeraného zverejnenia (výročná správa, register, odznak, ... atď) a musia byť profesionálne zhodnotené.

Členské štáty Európskej únie musia zefektívniť plurilingvizmus a angažovať sa na vypracovaní národných akčných plánov.

5. Plurilingvizmus, kultúra a občianstvo

Plurilingvizmus je základným prameňom pocitu európskeho občianstva.

Jazyk, prameň spoznávania druhého, je aj cestou jeho uznania ako občana. Občianstvo predpokladá vôľu zdieľať spoločné hodnoty a spoločný osud. Aktívne európske občianstvo, ako doplnok k národnému občianstvu, sa nechápe bez znásobenia a prehĺbenia výmen na úrovni národov a jednotlivcov, ktorých hlavnou smerodajnou veličinou je jazyk.

Účasť občanov na vypracovaní európskych politík závisí od ich schopnosti zúčastniť sa na politickej a verejnej diskusii v Európe. Táto schopnosť predpokladá viacjazyčnú kompetenciu, to znamená, schopnosť primeraným a účinným spôsobom viesť vzájomné jednanie s ostatnými občanmi Európy.

Túžba po jazyku svojom a jazyku druhého alebo druhých, akonáhle sa stanú spoločnými jazykmi, sa môže stať silnou hybnou pákou rozširovania a otvorenia sa Európe.

Návrhy

Zaviesť do výchovy k občianstvu interkultúrny rozmer a rozmer plurilingvizmu ako základný prameň pocitu občianstva. A to vzhľadom na fakt, že jazyk bol v dejinách základom národnej jednoty a občianstva.

Konkrétne to znamená:

Prehodnotiť tematické plány pre dejepis, zemepis, pre jazyky tzv. cudzie, ale aj pre vyučovacie jazyky a pre občiansku náuku, aby sa zabezpečilo dostatočné uvedomenie si tejto špecifickej interkultúrnej dimenzie v Európe. Rovnako je nutné podporovať medzipredmetové vzťahy v práci vyučujúcich, aby mohli žiaci vidieť ako je kultúra, ktorú si osvojujú, vnímaná v cudzích krajinách, kde sa hovorí inými jazykmi.

Podporovať kultúrne podujatia s medzikultúrnymi obsahmi.

Podporovať rozvoj ponuky televíznych programov s interkultúrnym poslaním.

Zvyšovať úroveň populácie čo sa týka ovládania európskych a cudzích jazykov v súlade s cieľmi Lisabonského procesu.

Písať a vyučovať dejiny európskych národov a kultúr ako súčasť dejín Európy.

6. Plurilingvizmus a medzinárodné vzťahy

Plurilingvizmus je jednou z odpovedí na „zrážku civilizácií“ a na rôzne formy kultúrnej, politickej a ekonomickej nadvlády.

Plurilingvizmus mení vnímanie a vytváranie medzinárodných vzťahov. Keďže zahŕňa v sebe hodnoty pre otvorenie sa druhému, uprednostňuje duchovnú podstatu dialógu a budovania spoločnej budúcnosti pred psychológiou konfrontácie a konfliktom záujmov.

Jednotný jazyk ako jazyk medzinárodnej komunikácie nie je v žiadnom prípade zárukou dialógu a pokoja. Je naopak prejavom dominancie.

Návrhy

Použitie viacerých jazykov musí byť podporované na všetkých medzinárodných jednaniach a na všetkých podujatiach, stretnutiach, na medzinárodných politických, ekonomických, kultúrnych a vedeckých poradách. Podmienky musia byť dané a prispôbené v závislosti od ostatných súvislostí.

Zavádzajúca výhoda jednotného jazyka medzinárodnej komunikácie v medzinárodných inštitúciách musí byť odstránená. Alternatíva viacjazyčnosti je realistickou, odvtedy akonáhle je dosiahnutá dostatočná úroveň kompetencie v jazykoch. Ustanovenie oficiálnych alebo pracovných jazykov musí byť založené na objektívnych a primeraných kritériách. Každodenne musí byť rozvíjaná prax vzájomného dorozumenia sa (každý sa vyjadruje podľa výberu jedným z jazykov, ktorému rozumieju ostatní účastníci).

7. Plurilingvizmus, kultúrna rôznosť a vedecký rozvoj

Plurilingvizmus je podstatnou súčasťou vedeckej inovácie.

V oblasti myslenia je kreativita spojená s materinským jazykom a kultúrou. Kultúrne vedy sú svojím zameraním interkultúrne: ako kritickým disciplinám, je im umožnené zisťovať rozdiel medzi jazykmi a kultúrnymi tradíciami, rozdiel, ktorý je ich predmetom skúmania.

Rôznosť doplnkových vedeckých prístupov je prameňom bohatstva, ktoré nemôže byť dosiahnuté prostredníctvom jedného jazyka.

Návrhy

Vo vedeckej oblasti musí používanie jedného *Lingua franca* alebo *služobného jazyka* zostať obmedzené pre medzinárodné výmeny, ktoré sa budú opierať o vzájomné dorozumenie vždy, keď to dovoľia jazykové znalosti účastníkov.

Rôzne národné jazyky musia byť zároveň zachovávané ako vedecké jazyky, podporované a v národnej vedeckej činnosti plne aplikované. Osobitne, vedecká výučba v školách a vo vysokoškolských zariadeniach sa musí uskutočňovať v minimálnej miere v národnom jazyku. Vedecké texty by mali byť tiež písané v čo najvyššej miere v národnom jazyku. Je potrebné podporovať vydávanie viacjazyčných vedeckých publikácií a preklad vedeckých textov.

Je nevyhnutné zaviesť európsky evalvačný systém so zahrnutím základných náležitých údajov, aby sa vyvážilo súčasné nadhodnotenie odborných časopisov a publikácií v anglickom jazyku.

8. K diferencovanému prístupu k plurilingvizmu

Právo na jazyk a na jazykovú a kultúrnu rozdielnosť sa neoddeľuje.

V súčasnom štádiu vývoja ľudstva môžeme prehlásiť, že všetky jazyky, ako svedectvo ľudskej skúsenosti, musia byť chránené. Všetky jazyky zaiste nemôžu mať rovnaké poslanie vo vedeckom jednaní, obchodnom alebo v medzinárodných vzťahoch, ale všetky si zaslúžia, aby boli študované, používané, vyučované ako otvorený kultúrny a intelektuálny referenčný systém na svete. Právo na jazyk a na jazykovú kultúrnu rozdielnosť sa neoddeľuje. Keď bude uznávaná hodnota interkultúry a plurilingvizmu, zachovávanie a rozvoj regionálnych a menšinových jazykov nebude na úkor oficiálnych jazykov a nevyhnutnosti osvojiť si ich. (Odkaz: Európska charta regionálnych a menšinových jazykov).

Návrhy

V štatútoch a fungovaní medzinárodných inštitúcií nemôžu mať všetky jazyky rovnaké postavenie. V praxi je potrebné nájsť nevyhnutnú rovnováhu, aby sa umožnilo jazykom, ktoré sú slabo rozšírené v národnom a medzinárodnom meradle, tešiť sa z úplného uznania.

9. Plurilingvizmus a hospodárska efektívnosť

Viacjazyčnosť je prospešná rozvoju obchodu v spriatelennom svete.

Viacjazyčnosť je veľkou výhodou pre jednotlivca pri kultúrnom a intelektuálnom otvorení sa svetu, a tak je aj garantom hospodárskeho pokroku. Ako doplnok k ovládaniu vlastného materinského jazyka pomáha viacjazyčnosť k individuálnemu rozvoju, ktorý má priaznivý vplyv na spoločenský a hospodársky úspech každého jednotlivca.

Návrhy

Hospodárske účinky jazykového správania podnikov treba preskúmať osobitne. Podniky, ktoré sú úspešné na základe praktizovanej viacjazyčnosti, musia slúžiť ako vzor.

Realizácia plánu vývoja jazykového vzdelávania v podnikoch by mala byť podporovaná.

Rodinám treba jasnejšie vysvetliť, že osvojenie si angličtiny je bezpodmienečným základným predpokladom, no v žiadnom prípade to nie je dostatočná záruka pre úspech detí. Treba im zdôrazniť, že osvojenie si živých jazykov a kultúrneho rozmeru, ktorý je s tým spojený, nie je luxusom, ale skutočným dodatočným ziskom.

10. Plurilingvizmus a právo na prácu

Každý pracovník má právo pracovať v jazyku krajiny, v ktorej žije.

Ide o otázku rešpektovania ľudí, ktorým nemožno nanútiť používanie cudzieho jazyka. Je to aj otázka bezpečnosti pri práci, lebo pochopenie pokynov, požiadaviek a návodov je základným predpokladom bezpečnosti. V tomto princípe sa predpokladá používať jazyk, ktorý je ovládaný najlepšie. V konečnom dôsledku ide aj o otázku hospodárskej efektívnosti.

Návrhy

Násilné zavádzanie cudzieho jazyka ako pracovného jazyka na pracovisku vedie k tomu, že pracovníci sú na základe ich jazykových schopností vystavení diskriminácii, ak ovládanie tohto jazyka nepatrí medzi nevyhnutné predpoklady podstatné pre splnenie danej úlohy.

Hoci v tejto oblasti je potrebné stanoviť právne predpisy, samotné zákony nie sú postačujúce.

Profesijné združenia, odbory a podniky musia byť v tomto ohľade veľmi pozorné. Je potrebné vzdať sa riešenia, na základe ktorého sú všetci pracovníci nútení osvojiť si niektorý cudzí jazyk.

Dôraz sa musí klásť aj na sociálnu otázku pracovníkov – cudzincov.

Jazyková otázka je momentálne jedným z aspektov sociálneho dialógu.

11. Plurilingvizmus a vzdelanie

Systém vzdelávania musí zaručiť viacjazyčnú výučbu.

Prvou úlohou školy je naučiť učiaceho sa materinskému (štátnemu) jazyku, ktorý je základom pre ďalšie vzdelávanie a spoločenskú existenciu a keďže samotný jazyk umožňuje pochopiť život v spoločnosti a vo svete, znovuinvestovanie do jazyka je prioritou vo vzdelávacom procese.

Vzdelávacie systém musí ponúkať viacjazyčné vzdelávanie od útleho veku dieťaťa a rozvíjať sebaedukačné kompetencie potrebné k tomu, aby sa počas života mohol učiť ďalšie cudzie jazyky.

Táto úloha v žiadnom prípade neznamená, že je možné uspokojiť sa s jediným jazykom ako minimálnym komunikačným jazykom zameraným skôr na obchod než na kultúru.

Rodiny musia mať jasno vo výbere a musia vnímať dôležitosť jazykového prínosu.

Návrhy

Na základe prieskumov a vyhodnotenia postupov je potrebné nechať sa inšpirovať najlepšimi postupmi v tejto oblasti, aby sme dospeli k efektívnym schopnostiam vo všetkých oblastiach jazykovej praxe.

Veľký význam majú nasledujúce body:

Opätovne upozorniť, že vyučovanie čítania a písania tvoria základ akéhokoľvek ďalšieho učebného procesu, a akceptovať dôsledky, ktoré z toho vyplývajú.

Zdôrazniť pozitívny vplyv včasného osvojenia si živých jazykov na ovládanie materinského jazyka a ostatných školských predmetov (napr. vo vedných odboroch).

Uznať fakt vyplývajúci zo skutočnosti, že systém vzdelávania, ktorý sa nezameriava na efektívne vyučovanie cudzích jazykov v ranom veku i počas dospelosti, spôsobuje nerovnosť šancí.

Rozvíjať vyučovanie aspoň jedného živého jazyka v ranom veku okrem štátneho jazyka. Vyhnúť sa vyučovaniu živých jazykov cez učenie sa anglického jazyka.

Využívať inovatívne vyučovacie metódy.

Rozvíjať plurilingvny a multikultúrny prístup vo vyučovaní pomocou rodených hovoriacich. Eventuálne využiť zahraničné kurikulá.

Možnosť sa naučiť viacerým jazykom súčasne alebo súsledne, a to pomocou postupných, modulovaných, individualizovaných krokov, v ktorých je žiak/študent aktérom vlastného vzdelávania, je samouk a autonómne vedený k sebahodnoteniu.

Znásobiť možnosti jazykových a kultúrnych výmen už od základnej školy. Tieto možnosti by mohli nadobudnúť formu systematického partnerstva a vzťahovať sa na viac ako dve školy.

Hodnotiť rôznorodosť identít a materinských jazykov iných ako národný (štátny) jazyk.

Podporiť kultúrne združenia prisťahovalcov s cieľom uľahčenia vyučovania ich jazyka v prijímajúcej krajine a podporiť integráciu prostredníctvom vyučovania v štátnom jazyku.

Lepšie vzdelávať učiteľov v oblasti viacjazyčnosti a interkultúrnych aspektov. Vytvoriť stimuly pre vyučujúcich na medzinárodnú mobilitu prijatím nevyhnutných administratívnych opatrení. Prinútiť tak učiteľov k medzinárodným mobilitám. Ak sa zameriame na cieľ dvoch cudzích jazykov pre žiakov, nemožno od vyučujúcich žiadať menej.

Iniciovať a podporovať európsku viacjazyčnú maturitu, značku kvality pre maturitu, ktorá bude zodpovedať požiadavkám viacjazyčnosti. Francúzsky model OPI by mohol slúžiť ako príklad vo vysokoškolskom systéme.

Všeobecne rozšíriť vyučovanie cudzích jazykov vo vysokoškolskom systéme a rozvíjať skutočný model viacjazyčného vyučovania pri zohľadnení rovnováhy medzi jazykovými kompetenciami.

Zabezpečiť, aby stáže v rámci programu Erasmus boli efektívnym spôsobom zamerané na plurilingvizmus. Jazyk, ktorý sa využíva počas stáže v rámci programu ERASMUS, musí byť jazykom hostiteľskej krajiny.

Zabezpečiť, aby študenti v rámci programu ERASMUS mali alebo nadobudli znalosti jazyka hostiteľskej krajiny, ktoré im umožnia efektívne vyučovanie v tomto jazyku. Tento cieľ treba dosiahnuť v prvom rade lepším prijatím študentov v hostiteľskej krajine.

Vyvinúť skutočnú kultúru samoštúdia a sebahodnotenia.

12. Plurilingvizmus a médiá

Médiá musia umožniť viacerým kultúram vyjadriť sa.

Namiesto neprimeraného masového šírenia jednostranných kultúrnych modelov musia médiá vyjadrovať myšlienku rozmanitosti a bohatstva kultúr vo svete.

Okrem toho musia médiá zohľadňovať centrálnu úlohu jazyka pri formovaní osobnosti a vytváraní sociálnych kontaktov.

Návrhy

Je dôležité podporiť vytvorenie sviatku jazykov a kultúr.

Je potrebné podporiť vysielanie filmov v pôvodnom znení na televíznych kanáloch, v nevyhnutnom prípade pomocou stanovenia kvót.

Je potrebné upozorniť médiá na jazykové aspekty sociálnych a hospodárskych problémov.

Vyvinúť spoločný systém podpory pre európsku kinematografickú a audiovizuálnu tvorbu.

Mgr. Jana Bírová, PhD.

Department of Romanic Studies

Faculty of Letters

Constantine the Philosopher University

Štefánikova 67, 949 74 Nitra

Slovakia

e-mail: jbirova@ukf.sk

Mgr. Júlia Bubáková, PhD.

Department of Language Studies

Catholic University of Ružomberok

Nám. A. Hlinku 60, 034 01 Ružomberok

Slovakia

e-mail: julia.bubakova@ku.sk

Words: 3 630

Signs: 26 835

**La solitude et la formation de l'identité dans *Vendredi
ou les limbes du Pacifique* de Michel Tournier**

Solitude and identity formation in *Vendredi ou les limbes
du Pacifique* by Michel Tournier

DARINA VEVERKOVÁ

RÉSUMÉ

Les questions sur l'identité de l'homme ont nourri la pensée humaine dès le début de l'humanité. Elles font partie de la vie humaine et, sans aucun doute, sont pour toujours des éléments inséparables de notre existence. La connaissance certaine de quelques détails de notre identité ou de notre existence s'oppose à l'impossibilité d'une connaissance complète de la vie du monde. On en trouve le reflet dans la littérature dès son origine. Car la littérature présente toujours un miroir de la société : elle reflète tout naturellement la lutte intérieure de l'homme pour la construction de son identité et la recherche de son « lieu » dans le monde ainsi que de l'harmonie interne.

Dans ce cas, l'œuvre littéraire de Michel Tournier n'est pas une exception. Cet écrivain français contemporain est entré dans la littérature assez tard – en 1967, à l'âge de 43 ans - par la parution de son premier roman *Vendredi ou les limbes du Pacifique*. Ce roman a remporté un grand succès, ainsi que le Grand Prix du roman de l'Académie française, et il a été suivi par d'autres ouvrages, romans, récits, nouvelles, essais et livres pour les jeunes remarquables.

L'identité de l'homme ne lui est pas donnée ou déterminée de l'extérieur. C'est le résultat d'un processus long et compliqué. La formation de l'identité, l'identification de soi-même, varient avec le milieu social, la société, et le degré de solitude. Chez Tournier, la solitude est représentée par l'île abandonnée où Robinson Crusoé a été jeté après le naufrage de son bateau. L'histoire classique de Robinson Crusoé, un vrai mythe, est réécrite ici d'une façon originale, exceptionnelle et pas du tout traditionnelle. Ainsi Tournier nous offre une vue sur l'homme qui, vivant dans la solitude sur l'île Speranza, doit reformer son identité pour pouvoir survivre et qui, à travers cette métamorphose complète de sa personnalité, trouve une harmonie intérieure.

Après le naufrage de son bateau, Robinson est plongé dans une solitude qu'il refuse d'abord d'accepter. La solitude le détruit, il se sent déshumanisé et plongé dans l'obscurité. Pour lui, il est impossible d'exister sans autrui:

*« Je sais maintenant que chaque homme porte en lui – et comme au-dessus de lui – un fragile et complexe échafaudage d'habitudes, réponses, réflexes, mécanismes, préoccupations, rêves et implications qui s'est formé et continue à se transformer par les atouchements perpétuels de ses semblables. [...] Autrui, pièce maîtresse de mon univers... [...] Les personnages donnent l'échelle et, ce qui importe davantage encore, ils constituent des points de vue possibles qui ajoutent au point de vue réel de l'observateur d'indispensables virtualités. A Speranza, il n'y a qu'un point de vue, le mien, dépouillé de toute virtualité. »*¹²²

Gilles Deleuze, philosophe français, explique le désespoir de Crusoé face à la solitude comme une réaction qui « exprime exactement ce moment de la névrose où la structure Autrui fonctionne encore, bien qu'il n'y ait plus personne pour la remplir, l'effectuer. D'une certaine manière elle fonctionne d'autant plus rigoureusement qu'elle n'est plus occupée par des êtres réels. »¹²³

L'existence du monde sans autrui semble impossible pour Robinson. Dans la solitude, il sent qu'il perd sa personnalité, son identité. Il est exclu de la société civilisée, il est vulnérable, il sent « le travail d'érosion de la solitude sur son âme d'homme civilisé »¹²⁴. Pour garder son identité – ou tout ce qu'il trouve typique et caractéristique de sa personne – il essaie de remplacer la structure d'autrui qui lui manque. Il la remplace par le travail et la création de l'ordre et il se nomme Gouverneur de Speranza et le maître absolu de l'île. Ces gestes sont résumés par Deleuze qui dit que « l'ordonnance du temps par la clepsydre, l'instauration d'une production surabondante, l'établissement d'un code de lois, la multiplicité de titres et fonctions officielles dont Robinson se charge, tout cela témoigne d'un effort pour repeupler le monde d'autrui qui sont encore lui-même, et pour maintenir les effets de la présence d'autrui quand la structure défaille. »¹²⁵

¹²² TOURNIER, M. *Vendredi ou les limbes du Pacifique*. p. 53

¹²³ DELEUZE, G. *Logique du sens*. p. 364

¹²⁴ TOURNIER, M. *Vendredi ou les limbes du Pacifique*. p. 82

¹²⁵ DELEUZE, G. *Logique du sens*. p. 365

Robinson, vivant dans la solitude absolue, doit donc créer sa propre optique à travers laquelle il observe le monde autour de lui. Il comprend que c'est possible et, en plus, il trouve sa nouvelle vue plus claire:

« Il me semble en un mot que la présence d'autrui – et son introduction inaperçue dans toutes les théories – est une cause grave de confusion et d'obscurité dans la relation du connaissant et du connu. [...] Il y a ainsi deux problèmes de la connaissance, ou plutôt deux connaissances, qu'il importe de distinguer d'un coup d'épée, et que j'aurais sans doute continué à confondre sans le destin extraordinaire qui me donne une vue absolument neuve des choses: la connaissance par autrui et la connaissance par moi-même. »¹²⁶

En somme, le processus de transformation de son identité a commencé. Il a arrêté une clepsydre (symbole de la vie civilisée), il s'est démis de la fonction de Gouverneur de Speranza et il est descendu dans les profondeurs de l'île où une nouvelle étape de son existence s'est ouverte. Là, dans une grotte, il se sent comme un enfant dans l'utérus de sa mère, il revient à un stade prénatal pour recommencer sa vie. Cela lui donne l'occasion d'un début de transformation de son identité. Il dépasse sa solitude et apprend à exister sans autrui. Il sent les changements en lui-même et le nouveau niveau de l'existence auquel il accède. Sa métamorphose intérieure continue par le changement de sa relation avec Speranza, qui n'est plus une relation d'enfant à mère, mais d'homme à femme:

« Qu'ai-je fait dans la combe rose? J'ai creusé ma tombe avec mon sexe et je suis mort, de cette mort passagère qui a nom volupté. Je note également que j'ai franchi ainsi une nouvelle étape dans la métamorphose qui m'emporte. Car il m'a fallu des années pour en arriver là. Quand j'ai été jeté sur ces bords, je sortais des moules de la société. [...] Mais peu à peu la solitude m'a simplifié. [...] Pour la première fois dans la combe rose, mon sexe a retrouvé son élément originel, la terre. »¹²⁷

Le titre du roman nous indique déjà que le personnage de Vendredi a une valeur plus grande que dans le roman de Daniel Defoe. Deleuze dit que c'est Vendredi qui peut guider et achever la métamorphose commencée par Robinson, et lui en révéler le sens et le but.¹²⁸ Avec l'arrivée de Vendredi, une période de la vie intime de Crusoé avec Speranza finit. Vendredi détruit tout le système de la « civilisation » sur Speranza créé par Robinson et il le libère. Leur relation initiale de maître à esclave se transforme en relation fraternelle. Crusoé devient libre et quand, à la fin, Vendredi le quitte, on voit que son rôle dans la métamorphose de Robinson est fini. Robinson devient « solaire », il se tourne complètement vers le soleil, vers le culte de la clarté – de la compréhension et de la connaissance:

« Soleil, délivre-moi de la gravité. [...] Enseigne-moi l'ironie. Apprends-moi la légèreté, l'acceptation riante des dons immédiats de ce jour, sans calcul, sans gratitude, sans peur. Soleil, rends-moi semblable à Vendredi. Donne-moi le visage de Vendredi, épanoui par le rire, taillé tout entier pour le rire. »¹²⁹

Une transformation de l'identité personnelle de Robinson apparaît aussi à la fin de l'histoire quand Crusoé refuse de quitter l'île et de rentrer dans la civilisation. Wissmer propose que « l'île est un couvent du désert où l'aboutissement de l'initiation et son succès permettent à Robinson d'y demeurer pour toujours »¹³⁰. Alors ce n'est qu'un lieu de passage comme dans le cas du Crusoé de Daniel Defoe. Sans aucun doute c'est à cause de sa métamorphose interne qu'il n'a plus besoin de société, parce que le retour est un pas en arrière dans son développement personnel. De plus, son mépris des gens est bien visible:

« Pourtant ce qui le rebutait principalement, ce n'était point tant la brutalité, la haine et la rapacité que ces hommes civilisés et hautement honorables étalaient avec une naïve tranquillité. Il restait toujours facile d'imaginer – et sans doute serait-ce possible de trouver - d'autres hommes à la place de ceux-ci qui fussent, eux, doux, bienveillants et généreux. Pour Robinson le mal était bien plus profond. Il le dénonçait par-devers lui-même dans l'irréductible relativité des fins qu'il les voyait tous poursuivre fiévreusement. Car ce qu'ils avaient tous en but, c'était telle acquisition, telle richesse, telle satisfaction, mais pourquoi cette acquisition, cette richesse, cette satisfaction ? »¹³¹

Dans son premier roman, Michel Tournier nous montre un exemple de la formation de l'identité dans la solitude. Il nous indique aussi l'importance des relations humaines, des problèmes de la vie en société, des problèmes de la coexistence, ainsi que de la solitude, de l'isolement et de l'aliénation parmi les gens. La formation de l'identité n'est pas un processus simple ou facile, mais cette lutte pour se trouver soi-même et assurer l'harmonie intérieure en vaut certainement la peine.

Références bibliographiques

TOURNIER, M. (1998). *Vendredi ou les limbes du Pacifique*. Éditions Gallimard, la collection Folio, n° 959. ISBN 2-07-036959-5

TOURNIER, M. (1979). *Le vent Paraquet*. Éditions Gallimard, la collection Folio, n° 1138. ISBN 2-07-037138-7

¹²⁶ TOURNIER, M. *Vendredi ou les limbes du Pacifique*. p. 95-96

¹²⁷ TOURNIER, M. *Vendredi ou les limbes du Pacifique*. p. 133

¹²⁸ DELEUZE, G. *Logique du sens*. p. 367

¹²⁹ TOURNIER, M. *Vendredi ou les limbes du Pacifique*. p. 217

¹³⁰ WISSMER, J.-M. *L'homme et la nature dans Vendredi ou les limbes du Pacifique de Michel Tournier*. p. 26

¹³¹ TOURNIER, M. *Vendredi ou les limbes du Pacifique*. p. 243

- DEFOE, D. (1995). *Robinson Crusoe*. Paris: Éditions Nathan. ISBN 2-253-16115-2
- DELEUZE, G. (1969). *Logique du sens*. Paris : Éditions de Minuit. ISBN 2-7073-0152-3
- WISSMER, J.-M. (1980). *L'homme et la nature dans Vendredi ou les limbes du Pacifique de Michel Tournier*. Université de Paris IV- Sorbonne, Lettres Modernes - Maîtrise
- KYLOUŠEK, P. (2004). *Le roman mythologique de Michel Tournier*. Masarykova Univerzita v Brně. ISBN 80-210-3382-7
- HODROVÁ, D. (1993). *Román zasvěcení*. Jinočany: H&H. ISBN 80-85787-34-2
- RICOEUR, P. (1990). *Soi-même comme un autre*. Éditions du Seuil. ISBN 978-2-02-029972-5
- BROUET, O. (1974-1975). *Vendredi ou l'envers de Robinson*. Université de Paris – Sorbonne (Paris IV), Lettres et Civilisation – Mémoire de maîtrise
- LECHERBONNIER, B., RINCÉ, D., BRUNEL, P., MOATTI, C. (1989). *Littérature. Textes et documents 20e siècle*. Nathan, Collection Henri Mitterand
- STRÍBRNÝ, Z. (1987). *Dějiny anglické literatury I*. ACADEMIA PRAHA. ISBN 21-030-87/01
- VANTUCH, A., POVCHANIČ, Š. a kol. (1995). *Dejiny francúzskej literatúry*. Bratislava: CAUSA EDITIO. ISBN 80-85533-14-6
- BRUNEL, P., PICHOS, C., ROUSSEAU, A.-M. (1983). *Qu'est-ce que la littérature comparée ?* Paris : Armand Colin. ISBN 2-200-31193-1
- LIPOVETSKY, G. (1983). *L'ère du vide. Essais sur l'individualisme contemporain*. Éditions Gallimard. ISBN 978-2-07-032513-9
- OLIVERIUSOVÁ, E., GRMELA, J., HILSKÝ, M., MAREK, J. (1988). *Dějiny anglické literatury*. Praha: Státní Pedagogické Nakladatelství. ISBN 14-527-88
- RADIMSKÁ, J., HORAŽDOVSKÁ, M. (2001). *Antologie francouzské literatury*. Plzeň: FRAUS. ISBN 80-7238-098-2
- DYTRT, P. (2007). *Le (post) moderne des romans de Jean Echenoz*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-4425-8
- WELLEK, R., WARREN, A. (1996). *Teorie literatury*. Olomouc: Votobia. ISBN 80-7198-032-2
- INGARDEN, R. *Umělecké dílo literární*. (1989). Praha: Odeon. ISBN 80-207-0104-4
- CULLER, J. (2002). *Krátký úvod do literární teorie*. Brno: Host. ISBN 80-7294-070-8
- ŠKLOVSKIJ, V. (2003). *Teorie prózy*. Praha: Akropolis. ISBN 80-7304-026-3
- KUBÍČEK, T. (2007). *Vypravěč*. Brno: Host. ISBN 978-80-7294-215-2
- BENOIST, A. (2007). *Nous et les autres: problématique de l'identité*. Paris: Krisis, impr. 2007. ISBN 978-2-916916-00-2
- DOLTO, F. (1989). *Solitude*. Paris: LGF. ISBN 2-253-04938-7
- NAUGRETTE, J.-P. (1995). *Dossier – Textes*. In: DEFOE, D. *Robinson Crusoe*. Paris: Éditions Nathan – édition présentée, établie et annotée par Jean-Pierre Naugrette
- TOURNIER, M. (1999). *Le coq de bruyère*. Éditions Gallimard, la collection Folio, n° 1229. ISBN 2-07-037229-4
- Le Petit Larousse*. (2005). 100e édition. ISBN 2-03-530505-5
- Le Petit Robert*. (1990). Paris: Dictionnaires Le Robert. ISBN 2-85036-066-X
- Dictionnaire des expressions et locutions*. (2003). Paris: Dictionnaires Le Robert. ISBN 2-85036-912-8
- Dictionnaire des synonymes, nuances et contraires*. (2006). Paris: Dictionnaires Le Robert. ISBN 978-2-84902-239-9

PaedDr. Darina Veverková
 Institute of Foreign Languages
 Technical University
 Zvolen
 darina.veverkova@inter-net.sk

Words: 2 036
 Signs: 12 978

BOOK REVIEWS

Petrarca l'uomo politico di Jiří Špička¹³²

PAVOL KOPRDA

Špička recensione al volume Petrarca: homo politicus.

Traduzione abbreviata della recensione al libro di Jiří Špička: Petrarca: homo politicus. Politika v životě a díle Francesca Petrarky. Agro, Praha ISBN 978-80-257-0172-0, 332 pagine, pubblicata nel volume Pavol Koprda a kolektív: *Medziliterárny proces VIII. Zákonitosti staršej literatúry*. Nitra 2010, pp. 176 – 181.

Della conoscenza dettagliata del periodo, delle circostanze e dei particolari della vita del Petrarca Špička si serve nella formulazione delle domande volte tutte a chiarire le effettive motivazioni che guidavano i singoli passi del Petrarca, i suoi atteggiamenti e deliberazioni. Così, il lettore si vede indotto a ricostruire il Petrarca effettivamente esistente, non una immagine mista di eventi esterni a lui che lo sorvolino e che se lo portino con sé. Autore si rivolge al suo lettore ideale con insistenza, sforzandosi ottenere che il lettore sia partecipe delle sue ragioni. Petrarca emerge da tale trattamento con la statura psicologicamente reale, resa meglio che non dalle biografie dei più rinomati autori. Tra questi Ugo Dotti si esprime grato a Ernest Wilkins, riconoscendogli in tal modo la autorità di sua guida. La vita del Petrarca come era uscita dalla penna di Wilkins, viene accettata dal lettore gradita perché umanamente comprensibile. Comunque, le decisioni che Petrarca prendeva, quella biografia non le rende partendosi dall'analisi della motivazione psicologica di lui, cioè da come Petrarca avesse sentito se stesso ed i propri interessi nei confronti del mondo che lo circondava. Per la quale cosa diversi passi del libro di Wilkins dal lettore vengono percepiti al livello di informazioni oggettivanti che permettono un ulteriore approfondimento. A volte il libro di Wilkins fa impressione come se Petrarca fosse stato uno spettatore della vita nel corso della quale, vivendola, avesse delle volte scritto e fatto questo e quello. Špička ha capovolto la relazione tra gli atteggiamenti, desideri e speranze del Petrarca da una parte, ed il "teatro del mondo" dall'altra. Lui ad ogni evento della vita del Nostro rileva quello che suppone dovesse essere stato l'interesse personale dell'umanista e poeta. Sotto tale luce le verità umanistiche del Petrarca appaiono condizionate dalle circostanze, variabili, con la validità relativa.

Togliendo dalla immagine del Petrarca le idealizzazioni interpretative, Špička si apre la strada verso una rivalutazione del Petrarca-autore dei concetti del primo umanesimo. Petrarca aveva infondato l'approccio alle questioni sociali, quello che torna vivente fino ai nostri tempi producendo le conseguenze al livello teorico metodologico (i modelli del pensiero sociopolitico) a cominciare da Piccolomini per Pietro Bembo e fino al Riccardo Picchio. Non soltanto: se ne fanno appoggio le strategie politiche, varie a seconda come sono i tempi e chi si sta valendo dei suoi insegnamenti. Per essere un po' concreti, al mio avviso l'atteggiamento che Piccolomini – Pio II aveva preso nel 1462 nei riguardi degli ambasciatori del re Jiří z Poděbrad, sapesse del petrarchismo politico¹³³. Anche se il libro di Špička ha per argomento gli atteggiamenti politici che prendeva Petrarca, sempre quando analizza l'uno dopo l'altro i comportamenti politici del Nostro, esplicita a conclusione gli ideali umanistici del Petrarca, mostrando per la maggior parte di essi che non è il caso di assolutizzare la loro validità. Leggendo gli avvertimenti di Špička il quale ribadisce che all'assolutizzazione dei concetti dell'umanesimo del Petrarca è da preferirsi il trattamento realistico, ho avuto l'impressione che Špička stende l'arco tra i tempi remoti e quei moderni perché infatti la ingerenza degli intellettuali nella politica fino ad oggi sa di quella che Giambattista Vico aveva chiamato la boria degli intellettuali. Di tale boria, se è lecito usare questo concetto di Vico, proprio Petrarca nella storia europea moderna è tra gli appoggi. Špička, analizzando le singole prese di posizione politiche del Nostro, rileva tra le altre le tesi dell'umanesimo petrarchesco, come segue:

- ogni umanista – uomo politico, secondo Petrarca dovrebbe partirsi dalla tesi che ci vuole la pace, visto che l'uomo idealmente deve diventare auto-interrogante, bisognoso che gli sia a disposizione tutto lo spazio di vita, perché ad ogni istante deve riflettere la propria volontà insufficiente;
- la malattia dello spirito, superata, ma non del tutto, vi viene presentata come spinta che muove l'intellettuale a manipolare le decisioni politiche, conforme all'agostiniano: sebbene non sei del tutto guarito (non sei cioè signore della propria volontà), vai tra la gente;
- mentre nel mio periodo io, Petrarca, sono pressoché solo, fra non molto degli intellettuali elitari come me saremo più, fino a diventare la forza politicamente influente;

¹³² Traduzione abbreviata della recensione al libro di Jiří Špička: Petrarca: homo politicus. Politika v životě a díle Francesca Petrarky. Agro, Praha ISBN 978-80-257-0172-0, 332 pagine, pubblicata nel volume Pavol Koprda a kolektív: *Medziliterárny proces VIII. Zákonitosti staršej literatúry*. Nitra 2010, pp. 176 – 181.

¹³³ G. Papparelli: Enea Silvio Piccolomini... Longo Ed., Ravenna 1978.

- la *élite* intellettuale discute le questioni politiche per provvedere la pace tra gli strati sociali, a favore dell'*otium* filosofico e del benessere;
- in merito della sua continua presenza nella discussione sociale la *élite* intellettuale cambia diventando arbitro, cioè egemone della vita sociale o una „classe politica“;
- tutta la classe elitaria goderà dell' autorità sociale nella misura in cui ogni intellettuale sarà preceduto dalla chiara fama di un erudito;
- non si diventa eruditi per scopo di lucro ma per amore della società. Perciò l' intellettuale è operoso fino al sacrificio;
- una volta ottenuta una simile fama, cioè l' autorità pubblica, chi se ne gode, può servirsene per pressare sul rappresentante del potere politico, presentando se stesso come modello della società futura, per la quale cosa il governatore che non rispetti tale intellettuale autoritario abbia a temere la condanna del futuro;
- la società per necessità si svilupperà verso l' *otium* intellettuale cioè verso la vita non specialistica perché quel modello unico permette dedicare il tempo presente alla riflessione su come cambiare il mondo del futuro;
- il governante che oserà non rispettare la voglia degli intellettuali di adesso, sarà condannato dal pubblico intellettuale del futuro, per la quale cosa sin d' ora un tale si veda stemmato dalla condanna del futuro ideale;
- il fatto che i governanti hanno da temere che dagli intellettuali loro contemporanei saranno messi preda al giudizio del futuro fa dell' intellettuale collega del governante, un tipo del governo parallelo o potere dell' autorità morale la quale proprio perché tale esercita la pressione come forma del potere;
- l' intellettuale al lavoro progettuale si vede spinto anche dal timore metodologico, cioè dal timore che servendosi del metodo scorretto il suo progetto diventi vanificato: avendosi per scontato che per conoscere il metodo da applicarsi sul presente deve imparare a conoscere le leggi che regolavano il passato dell' umanità, deve applicarsi agli *studia humanitatis*;
- la vita di un intellettuale e la sua attività sociale hanno per senso e per scopo ottenere che la immagine del mondo da lui creata diventi realtà, che cioè i rapporti sociali da lui prefissati restino costanti „per cinquecento anni“. Cioè anche i rapporti politici globali hanno da restare gerarchizzati durevolmente come annodati al presente;
- per godere dell' autorità presso i governanti non basta all' intellettuale la eruditezza, gli serve anche che sia preceduto dalla fama di uomo imparziale e libero;
- la fama di uomo imparziale e libero l' intellettuale deve costruirselo, come se coi propri atti scrivesse la autobiografia ideale. All' umanista perciò non piace tanto vedere che stanno mettendo a nudo quali erano in realtà le sue motivazioni etiche, religiose, civili e politiche, né la loro portata e validità effettiva.

Le sopraddette e altre strategie e qualità politiche auspiccate dell' umanista sono mirate a ricostituire in qualsiasi modo un tipo di Impero romano antico, ravvivato, con nel centro Roma e l' Italia. Le modalità possono essere svariate: l' impero con Praga come testa e cuore la Roma, la res pubblica internazionale degli eruditi, oppure la res pubblica sovrastatale e universale cristiana. In tutti i tre casi la autorità degli intellettuali italiani sarà centrale perché al livello paneuropeo sarà istituito l' uso del latino classico, cosa da Petrarca accennata nelle lettere scritte da lui a Jan ze Sřtedy e Arnořt z Pardubic. Il latino medievale andrebbe dunque sostituito da quello classico, cosa dalla quale sarebbe risultata la cortesia nell' esecuzione del potere.

Ognuna di queste e di altre categorie dell' umanesimo politico dentro è viziata. Il libro mostra a passo a passo e con pazienza, trattando gli eventi della vita politica del Petrarca, che l' *otium*, cioè l' autoperfezionamento in solitudine degli studi e senza di essere inseriti nella prassi sociale, in Europa non era accetto. Fa vedere che per Petrarca la pace aveva da essere solo tra gli Stati italiani mentre che oltre a Petrarca non facesse difetto magari l' etnocidio. Il libro porta delle riprove che il doge veneto Dandolo si trovava consigliato a stringere la pace con Genova e su questo era sotto la pressione dell' opinione pubblica italiana, anche senza che vi contribuisse Petrarca. Era dunque superfluo e rettoricismo l' imporvisi del Petrarca come arbitro morale di Dandolo. Anche in altri casi Špička mostra che era superflua l' applicazione del criterio di autorità morale. Pure l' immagine di sé quale intellettuale imparziale e libero Petrarca la ergeva soltanto ai fini dell' ambito intra-italiano, mentre traboccava spesso di odio nelle questioni esterne. Stilizzava se stesso come collega dei governanti e pari ad essi ma non sopportava quando la politica procedeva bene anche senza di lui, l' atteggiamento che fa pensare che la parità da lui fosse pensata come l' occasione di pressare. I sovrani più di una volta avevano agito senza di prestare il rispetto all' autorevolezza del Petrarca la quale così andava meno. Non va insieme presentare se stesso come intellettuale non specializzato e nel contempo con zelo ricevere le prebende ecclesiastiche. L' umanesimo doveva essere generale ma da Petrarca veniva pensato italo-centrico.

Siffatta biografia del Petrarca, logica di andamento, corrispondente alla realtà e storicamente basata, non finisce nel chiudere il ritratto del Petrarca nei fatti di vita ma risulta la forma di una affascinante critica sia di autoritrattarsi del Petrarca stesso, sia dell' immagine ideale del Petrarca umanista modellata con l' andare del tempo dalla petrarcologia. Il condizionamento, operato da Špička, del Petrarca ideale dal Petrarca com'era realmente, non ha nel potere di ottenere che non si continui a preferire al Petrarca reale quell' ideale. I concetti petrarcheschi di un intellettuale elitario, qui presentati e altri ancora, potessero essere scoperti come limitati, e

nonostante difettosi erano tramandati come tali da una generazione di umanisti all'altra e nei rispettivi periodi funzionavano come fondamento di varie ideologie e di vari interessi, e dunque si imponevano da forza storicamente effettiva, nonostante fossero rettoricamente difettosi, di dubbio valore o invalidi. Sulle orme delle aspettative del Petrarca camminava nel Quattrocento Enea Silvio Piccolomini, da ambasciatore e dopo diventato Papa. La *res publica cristiana*, la Polonia quale propagatore importante di essa ed il latino classico in quanto strumento da usarsi nel costituire tale res pubblica, tutto questo come se fosse a cento anni dopo Petrarca la continuazione ideale delle sue riflessioni sopra le forme di pietà e sopra il latino classico quale lingua di propagazione della *res publica cristiana*.

Visto che il modo petrarchesco di pensare le cose pubbliche trova delle analogie nel corso della storia, nonostante alquanto vacillanti i concetti base, naturalmente nasce il bisogno di studiare Petrarca come realmente era, cioè l'uomo che non di rado contraddiceva a se stesso. Scoprendo le contraddizioni appaiono le limitazioni dei teoremi e dei concetti che erano destinati a diventare base del primo umanesimo. Tale studio si presenta come storicamente necessitato. Il volume di Špička esprime proprio tale necessità storica e dal mio avviso in questo consiste la sua funzione modellante per il futuro. Potremmo definire il libro una espressione sistematica e ponderata della posizione nazionale ceca, nella quale costantemente si rispecchia un altro spazio culturale, indipendente ed autonomo. Penso agli indizi che sono visibili nella presentazione di come nel corso della storia era utilizzato nell'ambiente ceco il *Liber sine nomine*. Su questo sarà opportuno fare il riferimento ai saggi della prof.ssa Nechutová e del prof. Pelán pubblicati a Nitra nel volume *Petrarca nella Mitteleuropa – Petrarka v strednej Európe, atti del convegno, Nitra 21. – 22 10. 2004*. Le biografie stimate tra le più importanti, quella di Wilkins e quella di Dotti, non considerano Petrarca sotto l'aspetto degli spazi culturali che per lui erano il barbaricum. Il libro di Špička perciò colma questa lacuna forse a nome anche degli altri ambienti del mondo, presenti nel pensiero del Petrarca, specie della Francia, del mondo musulmano oppure della Germania medievale. Fa riferimento tra l'altro al romanzo di Amin Maalouf: *Le crociate viste dagli Arabi* (trad. It., Torino 1989) dove le crociate vengono considerate la ragione della decadenza fatale della civiltà mussulmana ed araba, all'avanguardia fino a quei tempi. Non sono fine a sé stessi i capitoli sul rapporto interessato del Petrarca riguardo alla società francese, mussulmana e altre. Sembrano propensioni moderne dell'atteggiamento imperiale del Petrarca „la guerra come igiene del mondo“, questa tesi a cominciare da Alfieri, per i futuristi e nel cattolico Giovanni Papini. Similmente il „mare nostrum, ma secondo Frank Wollman anche il concetto di „Pax slavica romana“. Come succede alle idee globali, esse proliferano i figli, in questo caso le rettoriche che male nascondono i desideri di dominare le regioni. In questo senso la Slovacchia ha bisogno ugualmente o più dell'ambiente ceco di questa presentazione analitica del Petrarca. Perciò stimo l'esito dell'adoperarsi scientifico di Špička nonché il suo atteggiamento umano.

Una eccezionale occasione di riassumere la valutazione del Petrarca sotto l'aspetto ceco viene offerta dal rapporto che Petrarca ebbe riguardo a Carlo IV ed ai dignitari cechi. Špička mi pare nei giudizi più convincenti del capitolo „La biografia ideale dell'umanista“ nel libro di Ugo Dotti *Petrarca e la scoperta della coscienza moderna* (Feltrinelli, Milano 1978, p. 27ss.) e più dell'appendice allo stesso libro, intitolato „L'umanesimo e la vita civile“ che si occupa del carteggio tra Petrarca e il cancelliere imperiale Jan ze Sředy. Laddove Dotti cerca di interpretare il rapporto con Carlo IV e coi dignitari cechi come modello di come Petrarca avesse fatto valere i propri principi umanistici, Špička riassume affermando che il viaggio in Italia di Carlo, fatto per farsi coronare, era commerciale. Carlo non si interessava dell'Italia e perciò Petrarca non aveva la possibilità di intromettersi a favore dell'Italia e di conseguenza le sue lettere e incontri con Carlo non erano che un'opportunità di arrecarsi la reputazione pubblica.

Špička è autore dell'introduzione alla traduzione ceca di Psík del *De secreto conflictu curarum mearum* (Richard Psík. OIKOMENEH, Praha 2004). Sa perciò apprezzare Petrarca umanista in quanto fondatore della cultura laica. Petrarca si era reso conto che la cultura si era laicizzata ed i chierici non ce la facevano a esprimere il cambiamento. Non perciò gli intellettuali laici dovessero essere misfedeli. Le questioni della fede nell'ambiente laico Špička nel suo ritratto del Petrarca uomo politico le tratta soltanto nel capitolo che parla della parzialità di Petrarca rispetto agli arabi, e poi nella Conclusione dell'opera. Il libro è pregevole anche per la quantità di riferimenti bibliografici.

Prof. PhDr. Pavol Koprda, CSc.

Department of Romanic Studies

Constantine the Philosopher University

Hodžoval

949 01 Nitra

Slovakia

pkoprda@ukf.sk

Deviate číslo *Studi Italo-Slovacchi IX*

ANDREJ RAJSKÝ

Review on Fabiano Gritti – Monika Grittiová (eds.): *Studi Italo-Slovacchi IX*. Nitra: Constantine the Philosopher University, 2011.

Deviate číslo vedeckého revue *Studi Italo-Slovacchi* má osobitý ráz, ktorý je daný jednak venovaním čísla *na počesť* prof. Agostina Visca, jednak editorským zástojom Fabiana Grittiho, ku ktorému vedie autorstvo väčšiny zverejnených príspevkov, čo ostatne avizuje už v Úvode časopisu.

Venovanie čísla prof. Viscovi (rodným menom Augustínovi Vyskočovi) nachádza svoje odôvodnenie v prvej časti tejto publikácie, kde sa uvádza plný text časti jeho pripravovaného autobiografického diela, ktoré mu nebolo dopriate dokončiť. Text s názvom Útek sa čitateľovi javí ako pracovný náčrtok, dokumentárny podklad k ďalšiemu rozpracovaniu, z pohľadu výberu literárnych nástrojov strohý, štylisticky a žánrov neucelený spis. „Surovosť“ tohto literárneho materiálu sa prejavuje aj v mnohých ortografických nedostatkoch (napr. používaním kňazského titulu „don“ v nesklonnom tvare, nenáležitým vsúvaním slovička „skrz“ a pod.). Fakt, že Viscov záznam sa do časopisu dostáva v pôvodnej podobe, bez kritických poznámok a komentárov, len zdôrazňuje jeho historickú autenticitu a priamosť autorskej výpovede. Na verejnosť sa tak dostáva ďalšie svedectvo o beštialite predchádzajúceho totalitného režimu na Slovensku, memento ktorého stále nie je u nás dostatočne silné a literárne stvárnené tak, aby oslovilo aj súčasnú generáciu študentov. Náčrtok diela má kadenciu kroniky, cennej na rekonštruovanie historických osudov konkrétnych ľudí, svedkov našich dejín nedávnej minulosti. K Viscovmu textovému torzu sa v časopise prikladá jeho odborná bibliografia, zahŕňajúca celkom 165 titulov rozličných žánrov.

Druhá časť publikácie obsahuje tri vedecké štúdie v talianskom jazyku. Prednáška prof. Koprdu o vyučovaní talianskeho jazyka na UKF v Nitre nie je len prostým opisom študijných programov a didaktických prístupov, ale je skutočnou vedeckou analýzou procesu štúdia jazyka, vsadeného do kultúrno-historických a literárno-filozofických súvislostí, ktoré formujú myseľ študenta nielen na rovine jazykovej pragmatiky, ale hlbšie v priestore jej kultúrneho, duchovného rozvoja. Koprda zdôrazňuje potrebu pochopiť literárne dielo lingvistickej, ale aj kultúrno-literárnovednej komplexnosti, historicko-filozofickej bohatosti, nevyhýbajúc sa intelektuálnym finesám, ktoré bránia interpretátorovi, aby sa uchýlil k redukcionizmom a funkčným zjednodušeniam; to všetko podkladá príkladmi študentských analýz diel a myslenia Petrarca, Bemba, Machiavelliho, Vica a i., z ktorých je zrejmé, že takto nastolené širokospektrálne cvičenia mysle u nich podporujú utváranie bikultúrnej slovensko-talianskej identity.

Dve štúdie Fabiana Grittiho zachytávajú význam a prínos dvoch literátov a literárnych teoretikov na pomedzí talianskej moderny a postmoderny, Itala Calvina a Pier Paola Pasoliniho. Calvina, na Slovensku známeho najmä ako brilantného rozprávača s hravou fantáziou, Gritti prezentuje aj ako teoretika a jazykovedca, ktorý so všetkou vážnosťou ozrejmuje svoju interpretáciu vzťahu medzi autorom a čitateľom, kde sa sám čitateľ ako komplic dobrovoľne podriaďuje hre v skladačke diela a tým dielo oživuje vlastnou prítomnosťou. Štúdia o Pasolinim ukazuje autora vo svetle, v ktorom je pre nás väčšinou neznámy. Pasoliniho, slávneho režiséra, odhaľuje ako spisovateľa, literáta s autentickou obavou o presvedčivosť estetického výrazu, počnúc jeho prvými literárnymi dielami napísanými v dialekte, kde uprednostňuje jazyk zakorenený v naturalite, priam karnalite konkrétnej kultúry, po jeho neskoršie vyhľadávanie alterity voči technokratickému a komerčnému literárnemu „realizmu“. Pasoliniho nasvetľuje pre nás nezvyčajne aj ako hľadača posvätného, ktoré chápe ako výsostné miesto alterity, jedinečnosti, anti-globalizačnej heterogénosti. V tomto duchu treba podľa Grittiho „čítať“ aj Pasoliniho životné výstrednosti, ktorými umocnil provokujúcu vitalitu svojho diela.

Tretiu časť čísla tvoria štyri aktuálne recenzie, opäť podpísané Koprdom (1) a Grittim (3).

Napriek tomu, že deviate číslo *Taliansko-slovenských štúdií* môže pôsobiť svojou skladbou mierne nesúrodou, ako akési literárne *miscelanea*, udržiava si svoj vysoký odborný status, s potenciálnym didaktickým využitím a predstavuje cenný príspevok do rozvíjania európskych interkultúrnych a interliterárnych výskumov.

Doc. PhDr. Andrej Rajský, PhD.

Pedagogic Faculty of University of Trnava

Slovakia

arajsky@gmail.com

Children's and Juvenile Literature in Focus

SIMONA HEVEŠIOVÁ

Review on Lucia Jechová's et al.'s work: *Survey of Children's and Juvenile Literature*. MSD Brno. 2011, 163 p. ISBN 978-80-7392-170-5

In Slovakia, academic publications mapping the current works of children's and juvenile literature written in English are rather scarce. The new monograph entitled *Survey of children's and juvenile literature*, published by MSD Brno as a joint work of several academic institutions, is therefore a vital source of information. The book offers interesting insights into the theory of children's literature. Moreover, there are useful interpretative essays about significant novels as well as recent books published in the field. The monograph consists of six chapters which do not aim at providing a systematic overview of this type of literature; instead, their function is to provide the reader with useful partial studies focused on the selected phenomena related to the genre.

The chapter *Once Upon a Time a Fairy Tale Was Born*, written by Ivana Žemberová, deals with the ties between folklore and fairy tales. A synoptic classification and typology of these genres, based on their historical development, is offered while the author also discusses fundamental elements of the genre such as plot, structure, style or thematic scope. The chapter also includes an interesting overview of various theories of origin, development and meaning of folk tales which can be easily utilized in the teaching process.

The essays of Lucia Jechová and Janka Kaščáková are thematically interwoven since they both examine the ultimate work of juvenile literature, namely Tolkien's trilogy. Lucia Jechová's analysis examines the characters of this well-known series and uncovers potential sources of Tolkien's inspiration. As the author's detailed exemplification manifests, the rich intertextual links grounded in Tolkien's work, reach back to European myths as they also echo Arthurian legends and Christianity. Decades after the books' publication, literary scholars still examine the trilogy ardently.

Janka Kaščáková's chapter, also discussing Tolkien's work, is focused on the study of the inhabitants of Tolkien's fictional world, namely elves and orcs. The author provides detailed characteristics of the characters in the context of their literary representation; all supported by illustrative quotations from the novel. Both essays present a great opportunity for an in-depth analysis of the trilogy, although Tolkien's complex, multilayered text represents an inexhaustible source of questions.

Réka Lugossy and Mária Kiššová both touch upon the phenomenon of picture books aimed at younger readers. Réka Lugossy's essay illustrates how picture books can be used in the process of developing verbal and visual literacy. The introductory part of the essay points to ideological aspects of picture books. It is obvious that such a visual material can help children to articulate their thoughts what is aptly demonstrated by the author's experience with her own daughters. The final part of the essay is the most interesting one. Viewing the reading of picture books as a complex creative process, the author discusses their usage in the process of language learning and documents their potential for developing critical thinking and visual literacy.

Homosexuality Matters: A Response of Slovak Readers to the Controversial Picture Book And Tango Makes Three presents a unique reading material. Discussing a highly controversial picture book that portrays sensitive gender and sex issues, Mária Kiššová talks about how picture books can challenge traditional expectations and norms. Moreover, the author not only points to the reception problems of such texts, she also provides the results of her own research showing how university students and future teachers responded to the text. It is a highly interesting reading, with some surprising outcomes as well, that opens a much needed discussion about taboo topics in children's literature.

The last chapter written by Kateřina Veselá introduces the poetry of the Czech writer František Hrubín aimed at young recipients. Since the author discussed is not of English provenance, the study does digress a little from the original aim of the monograph; however, it fits the thematic framework quite well. The reader is acquainted with Hrubín's poetry through his rhymes, riddles and fairy tales while extensive excerpts from his texts enable him/her to get the feel of his poetics.

Despite the relatively loose concept of the monograph which is not centred on any specific topic or motif, the essays included are definitely worth reading. They cover theoretical problems and issues that can be utilized in the teaching process; yet they also include highly interesting research results as well as detailed interpretative studies of selected key texts from the field.

Studi Italo-Slovacchi IX

MIRIAM BALKOVÁ

Review on Fabiano Gritti – Monika Grittiová (eds.): *Studi Italo-Slovacchi IX*. Nitra: Constantine the Philosopher University, 2011.

Deviate číslo (ročník) publikácie *Studi italo-slovacchi*, ktorého vedeckým redaktorom je doktor Fabiano Gritti, je venované pamiatke profesora Augustína Vyskoča. Bol jedinečnou osobnosťou, nemenovaným vyslancom slovenskej kultúry a literárnej vedy v Ríme a v Taliansku. Pred smrťou začal písať pamäti. Tým, že časopis uverejňuje celý rukopis, ktorý ostal v pozostalosti, stane sa verejne známym osobnostné pozadie jeho vedeckej a publikačnej činnosti.

Príspevok Pavla Koprdu odznel ako referát na konferencii Taliansko-slovenského vzdelávacieho strediska (Centro di Formazione Italo-Slovacco) Norma v pohybe. Akú taliančinu vyučovať? (La norma in movimento. Quale italiano insegnare?) ktorá sa konala v Bratislave 22. januára 2011. Príspevok dokladá neanonymnými úryvkami z písomných prác vyjadrovanie študentov talianistiky FF UKF v Nitre v prípadoch zložitých myšlienkových pochodov pri učebných témach z literatúry, vedy, kultúry a medzikultúrnych vzťahov.

Italo Calvino stáva dodne jedným z najčítanejších talianskych autorov. Fabiano Gritti ho predstavuje v štúdiu Poznámky o vývine Calvinových poetík od realistického románu *Stavebná špekulácia cez experimentálne diela počnúc Pavučinovým chodníčkom* až po postmodernú fázu vývinu autorovej poetiky v románe *Ak v jednu zimnú noc cestujúci...* Štúdia vysvetľuje Calvina v slovenskom prostredí zatiaľ najsústavnejšie. Načiera do textov, do Calvinových sebavyjadrení a ustavične nadväzuje rozhovor s talianskymi kritikmi a znalcami Calvinovho diela.

Štúdia Voľba štýlového postoja Piera Paola Pasoliniho vychádza z nehotovosti štýlu Pasoliniho diel. Náročný štýl iba načítal, aby sa jeho diela nestali hedonistickými, ale aby zápasili o cestu k druhému. Zmyslom Pasoliniho života aj literatúry bolo hľadať cestu k druhému človeku. Gian Carlo Ferretti to uchopil ako subjektívne vyjadrenie, že človek potrebuje históriu, potrebuje beh objektívneho sveta. Urobil preto Pasoliniho vzorovým autorom „strednej cesty“ talianskej literatúry v povojnových desaťročiach. Fabiano Gritti, autor štúdie, uchopil plnohodnotne toto poňatie Pasoliniho tvorby ako vôle básnika, románopisca, kritika, kultúrneho polemika a scenáristu zaradiť sa do histórie cez subjektívnu rozorvanosť. Je významné pre formovanie slovenskej recepcnej kultúry, že Gritti sa zmocnil Calvina a Pasoliniho ako dvoch symbolov odporu povojnových desaťročí k pokračovaniu naturalistickej metódy tvorby, ale aj k odporu pokračovaniu odhistorizovanej idylizácie ako podoby dekadencie.

Záverečnú časť ročenky tvoria dve recenzie kníh z pera Fabiana Grittiho a jedna od Pavla Koprdu. Kým čísla (ročníky) 1 až 7 *Studi italo-slovacchi* mali pod vedením Pavla Koprdu povahu bádania o starších slovensko – talianskych literárnych a kultúrnych vzťahoch, deviate číslo pod vedeckou redakciou Fabiana Grittiho napovedá presun pozornosti k zvládnutiu súčasnosti, k pedagogickým a didaktickým otázkam, a treťou črtou nového radu azda ostane venovanie niektorej významnej osobnosti.

ABSTRACTS

Isabel Allende and Writing as a Cultural Phenomenon

MAGDA KUČERKOVÁ

The study presents the Chilean American writer Isabel Allende as a specific literary phenomenon and it focuses on the process of her style development. The contents of her prose can be interpreted in the context of her typical philosophical and religious world perception, enhanced by her personal humane and humanitarian engagement in urgent issues of today's world. This study seeks to offer broader context in terms of national and literary aspects as well as in terms of Latino American literary aspects. It also presents the author in the context of her personal experience, events and circumstances that conditioned her works and ambition to constitute the literary, social and cultural image of a Chilean as well as Latino American woman.

Responsibility and Sensus Communis at Unam's, Orteg's and Heidegger's Work

MARTIN ŠTÜR

We concentrate in the article on social responsibility of intellectual, writer and philosopher from the point of view of *sensus communis*. Unam returns to Spanish and world public, his responsibility is individual and universal, at the same time. The clarification of language functioning and its social function, hidden sense of words is in a strong relation with the creative language expression. Heidegger in the theoretical research and description of fundamentals of our thinking and language also created a part of basic philosophers to read and analyse.

The Syllabus Design for Sociolinguistic Disciplines in English Language Teacher Education

ELENA CIPRIANOVÁ

The preparation of prospective language teachers requires a systematic integration of linguistic disciplines dealing with language and culture relationship into their university education. The key competencies teachers need to acquire are linguistic (grammatical), strategic, sociolinguistic and discourse competence. In order to achieve the established goals the competencies must be developed as a unified whole in connection with mastering a set of basic research and study skills.

Mythology and Mystics in J. Hollý's epos Svatopluk

LÚCIA JECHOVÁ

Heroic epos *Svatopluk* was unique piece of work in its age. Ján Hollý reflected to the whole world that Slovak literature is independent and viable. This work had big value in 19th century as well as today, but it is quite difficult to read for contemporary reader. It is because of the archaic language which Hollý used in that time. It is important to realize that the text is written according to an antique template, that author brings closer to his reader. The work is much more authentic then. Rhythmical organisation of verses fulfils the situation and causes musicality of the text. *Svatopluk* interest the reader also by multitextual dimension of the text. This article is interested in the mystical or mythological sphere in the contrast with reality. Mythological-mystical level evokes fairy-tale atmosphere. In some parts, we may speak about symbolic conflict of Christian and Pagan representatives.

Surreal Atmosphere and Literary Inventiveness in Landolfi's Collection *La Spada*
EVA MESÁROVÁ

Although some critics consider Landolfi's dynamics of subconsciousness present in his work, a crucial element to be unambiguously associated with surrealism as a literary movement, it is still rather precarious question that causes much of the debate today. In Landolfi's case clearly we can not talk about the discovery of symbolic and associative processes between the sphere of subconsciousness and reality, which characterize the poetics of surrealism as a movement of avant-garde. The signs of surrealism acquire unique importance in Landolfi's work as they do not lead to positive liberation from subconsciousness, but keep cruel consciousness of depressive reality inside of the dream. In Landolfi's work therefore regards the surrealism so autonomous that it's common feature with historical surrealism is just position of systematically denial the reality.

Multiculture, Plurilinguism and the Translation of the Chart of Plurilinguism
JANA BÍROVÁ – JÚLIA BUBÁKOVÁ

The paper proposes translation of the Chart of Plurilinguism written by European Observatory of Plurilinguism in november 2005 on the first European of plurilinguism in Paris. The Chart consists of twelve articles and in each of them, there are some propositions made up to develop the strategies which accentuate the theme of article.

Solitude and identity formation in *Vendredi ou les limbes du Pacifique* by Michel Tournier
DARINA VEVERKOVÁ

The submitted paper deals with the topic of solitude and identity formation in a novel *Vendredi ou les limbes du Pacifique*, written by contemporary French writer Michel Tournier. It presents the problem of existence and identity formation on a desert island, where Robinson Crusoe has to form its identity completely from the beginning. The descriptions of inner metamorphosis of Crusoe, as well as importance of Friday in the process of this transformation give us a completely new view on the mythic story of Robinson Crusoe.